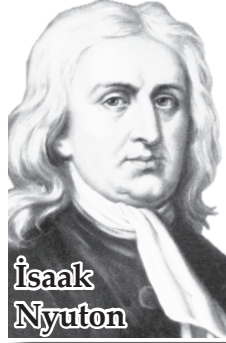

Arif
Əmrahoğlunun
çap olunmayan
yazısı

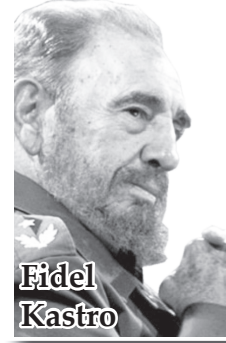
»»» səhifə 6

Yer kürəsini
"cazibədar"
edən alim

İsaak
Nyuton

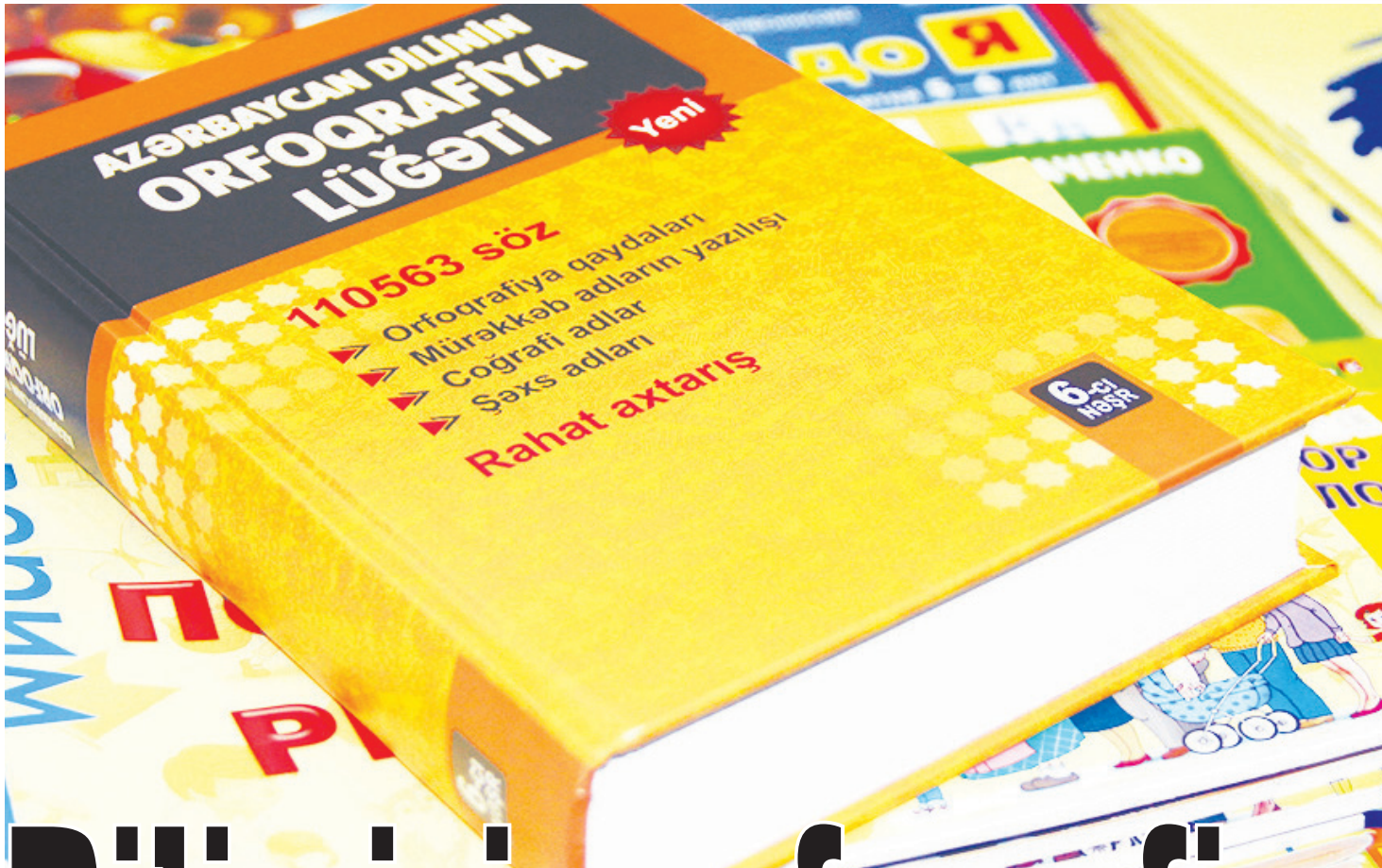
»»» səhifə 7

638 sui-qəsd
Kuba lideri
haqqında
bilmədiklərimiz

Fidel
Kastro

»»» səhifə 10

Dilimizin orfoqrafiya lüğəti və özü

»»» səhifə 4

Mirzalı İsmayılov
və Hacı
Lətifov "Atalar
və oğullar"
layihəsində

»»» səhifə 12-13

Dziqa
Vertov
və
qardaşları

»»» səhifə 23

ANONS

Seriallarımızda
nə çatışmır?

»»» səhifə 5

Didərgin düşmüş tarixi
ekspozatların acı taleyi

»»» səhifə 8

Qalibi olmayan
müharibə

»»» səhifə 11

Ölümü sirr pərdəsinə
bürünən sultan -
III Mehmet

»»» səhifə 15

Azərbaycana qarşı
soyqırım: işğal və
terror kontekstində

»»» səhifə 16

Dilqəm Əhmədin
yeni şeirləri

»»» səhifə 18

Alberto Moravianın
"Bürkü zarafatları"

»»» səhifə 19

İlk eynəyi kim
düzəldib?

»»» səhifə 20

Vladimir Nabokov -
doğmalar arasında yad,
yadlar arasında doğma

»»» səhifə 22

Rusiyadan Qərb
müəlliflərinə təxribat

»»» səhifə 24

“Qisas almadan ölmə. Keçmişdən məktublar” bədii filminin premyerası olub

İsraildə, “Aziz” İsrail-Azərbaycan Beynəlxalq Assosiasiyasının Azərbaycan Mədəniyyəti Mərkəzində tanınmış Azərbaycan kinorejissoru, Azərbaycanın Xalq Artisti, milli və beynəlxalq mükafatlar laureatı Oqtay Mirqasımovun “Qisas almadan ölmə. Keçmişdən məktublar” bədii filminin premyerası olub.

Azərbaycan, Almaniyə və Gürcüstan kinematografçılarının birgə istehsalı olan, “Tammətrajlı bədii filmin ən yaxşı rejissor işi” nominasiyasında Beynəlxalq Kazan Kinofestivalının baş mükafatına layiq görülən beynəlmiləl film XIX əsrin əvvəllərində Qafqazda məskunlaşan və Böyük Vətən müharibəsi illərində Stalinin əmri ilə Azərbaycandan deportasiya edilən alman kolonistlərin taleyinə həsr olunub.

Deportasiya olunanların acı taleyi filmdə qürbətə qocalan, amma doğma Azərbaycana qayıtmaq arzusunda olan Günterinin faciəli taleyi nümunəsində göstərilir. Süjet dərin əxlaqi məna daşıyır, insan həyatının hər şeyin fəvqündə olduğunu göstərir.

Film tolerantlıq hissələri aşılayır. Hazırda Azərbaycanla bağlı tez-tez xatırlanan tolerantlıq görünür, həqiqətən Azərbaycan milli xarakterinin canına hopub. Əminlik hissi ilə demək olar ki, Oqtay Mirqasımov müasir amansız dünyamızda çatışmayan mərhəmət hissi barədə film çəkib.

Filmin premyerasına İsrailin ən müxtəlif şəhərlərindən tamaşaçılar toplaşmış. İsraildə yaşayan filmin bəstəkarı Elmar Fel də premyerada iştirak edib. O, filmə yazdığı ecazkar musiqidə Azərbaycan və alman xalq motivlərindən məharətlə istifadə tdiib.

Filmin nümayişindən sonra Oqtay Mirqasımov tamaşaçıların bu qeyri-adi süjetli filmi çəkmək ideyasının yaranması, bir neçə ölkənin iştirakı ilə film çəkməyin çətin olub-olmaması və gələcək planları barədə suallarına cavab verib.

Sonda Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin direktoru Yeganə Səliman əsl sənət ilə görüşmək imkanı yaratdığına görə Oqtay Mirqasımovu təşəkkür edərək, rejissoru yeni yaradıcılıq uğurları, bütün ideyalarını həyata keçirməyi arzulayıb.

Tədbir Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə “Aziz” İsrail-Azərbaycan Beynəlxalq Assosiasiyasının Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi, Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi, habelə İsrailin Azərbaycandakı səfirliyi və Afula Şəhər Bələdiyyəsinin Absorbsiya İdarəsi tərəfindən təşkil edilmiş.

Tanının Azərbaycan xalqına bəxş etdiyi ən böyük sənətkarlardandır Niyazi. Bütün mənalı ömrünün mənsub olduğu millətin musiqisinin təbliğinə həsr edən maestro yorulmadan, usanmadan, böyük şövlə yaşayıb yaradıb. Dünyanın hər hansı məmləkətində canlı olaraq Azərbaycan musiqisi səsləndisə, Niyazi orada olmağı özünə mənəvi borc bilirdi. Musiqimizi dünyanın ən böyük salonlarında elə böyük ustalıqla çatdırırdı ki, minlərlə, milyonlarla dinləyən bir də dinləmək istəyirdilər. O, əsl sənətkar, dirijor idi. Əlindəki dirijor çubuğu ilə musiqinin sanki xəritəsini cızırdı. Onu “həva lövhəsində” elə izah edirdi ki, ən psixoloji, gərgin və mürəkkəb əsərləri belə dinləyici asanlıqla qavrayıb, başa düşürdü. Musiqinin ritmində hansı məqamın insan əhvalına, ovqatına təsir etmə imkanlarını müəyyən edərdi. Bütün bunlar bir daha Niyazinin əlçatmaz fitri istedad sahibi olmasından xəbər verirdi. Bu bənzərsiz istedadın nəticəsi idi ki, hər yerdə, hər zaman onu sevir, dinləyir və alqışlayırdılar.

Maestro Niyazi bəstəkar kimi də uğur qazanmışdı. Təsədüfi deyil ki, o, “Çitra” baletinə görə Hindistanda beynəlxalq Nehru mükafatına layiq görülmüşdü. Onun sevgi dolu bəstələri bu gün də dünyanı dolaşmaqdadır.

Avqustun 20-də dünya şöhrətli dirijor, bəstəkar, ictimai xadim, SSRİ xalq artisti, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Niyazi Tağızadə -Hacıbəyovun 103 yaş tamam oldu. İllər ötür, zaman dəyişir, sənətə yeni-yeni istedadlar gəlir, amma Niyazinin yeri hər zaman görünür.

Niyazi musiqiçi ailəsində dünyaya göz açmış. Atasının Zülfüqar Hacıbəyov Azərbaycan musiqili teatrın banilərindən, əmisi Üzeyir Hacıbəyli isə dahi bəstəkar idi. Niyazinin ilk böyük müvəffəqiyyəti 1938-ci ildə Moskvada keçirilmiş “Azərbaycan incəsənəti günləri”ndəki çıxışı ilə bağlıdır. O, Moskvada Üzeyir Hacıbəylinin “Koroğlu” və Müslüm Maqomayevin “Nərgiz” operalarına dirijorluq edib. Maestronun ömrünün sonunadək davam edən belə uğurlu çıxışları mədəniyyət tariximizə qiymətli səhifələr yazıb.

Azərbaycan dirijorluq məktəbinin formalaşması Niyazinin adı ilə bağlıdır. Milli ifaçılıq sənətinin inkişafında, milli musiqinin təbliğində maestronun xidmətləri böyükdür. Bəstəkarlarımızın bir çox əsərləri, o cümlədən Üzeyir Hacıbəylinin “Koroğlu” operası onun dirijorluğu ilə dünya musiqisinin qızıl fonduna daxil olub. Azərbaycanın əksər bəstəkarlarının əsərlərinin partituraları onun əlindən keçib, məhz maestronun dirijorluğundan sonra onlar öz uğurlarını və qüsurlarını başa düşüblər.

Maestro Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərinin dünyada təbliği ilə yanaşı, Qərb və rus bəstəkarlarının əsərlərinə də eyni dərəcədə professionalıqla dirijorluq edib. Niyazi dirijorluğu ilə əsərlərə xüsusi ahəng vermiş, ifa olunan əsərin ruhunu dinləyiciyə böyük məharətlə aşılayıb. Dünyanın ən məşhur salonlarında çoxsaylı tamaşaçılar uzun müddət onun sənətinin seyrindən ayrıla bilməmişlər.

Niyazinin ifaçılıq fəaliyyəti əsasən Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet, Leninqrad Opera və Balet teatrları və Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası ilə bağlı olub. Filarmoniyaya rəhbərlik etdiyi illərdə “Humayun” xalq çalğı alətləri ansamblı məhz Niyazinin təşəbbüsü ilə yaradılıb.

Müqavilə əsasında xarici ölkələrdə işləmək təklifi alan dirijor Türkiyəni seçmiş, Ankara Opera və Balet Teatrında, İstanbul Opera Teatrında uğurlar qazanmışdı. Qeyd edək ki, 1963-cü ildə ilk dəfə olaraq Türkiyə bəstəkarları Adnan Sayqunun və Camal Erkinin Bakıda, sonra Moskvada keçirilən yaradıcılıq gecələrində maestro Niyazi dirijorluq edib. Həmin ilin noyabrında isə görkəmli dirijor ilk dəfə olaraq Türkiyədə çıxış edib. O, Türkiyəyə gedən ilk sovet dirijoru olub.

Təbii ki, Niyazinin yaradıcılığında ona dünya şöhrəti gətirən dirijorluq sənəti olub. Lakin o, bəstəkar kimi bir sıra simfonik əsərlər, kinofilmlərə, dram tamaşalarına musiqilər, romanslar yazıb, Z.Hacıbəylinin “Aşıq Qərib”, Ü.Hacıbəylinin “Arşın mal alan” və s. əsərlərinin yeni redaksiyalarını hazırlayıb, bir çox Azərbaycan xalq mahnılarını simfonik orkestr üçün işləyib, “Rast” və “Şur” muğamlarını nota salıb. Niyazinin üç əsəri - “Rast” simfonik muğamı, “Xosrov və Şirin” operası və “Çitra” baleti onun bəstəkarlıq fəaliyyətində xüsusi önəm daşıyır. Güclü emosional təsiri, zəngin melodiyası, harmonik dilinin əlvanlığı və ifadəliliyi ilə fərqlənən “Rast” simfonik muğamı müəllifin dirijorluğu altında bir çox xarici ölkələrdə səslənib, Çexiyada “Suprafon”, ABŞ-da “Rikordi” musiqi şirkətləri tərəfindən qrammofon valına yazılıb. “Xosrov və Şirin” operası musiqi dramaturgiyasının çoxplanlı olması, psixoloji gərginliyi, xor səhnələri və opera epizodlarının ifadəliliyi ilə fərqlənir. Məşhur hind yazıçısı Rabindranat Taqorun “Çitra” fəlsəfi dramı əsasında yazılmış “Çitra” baletində isə hind xalq musiqisi ritmlərindən, hind musiqi alətlərinin səslərini xatırladan temblərdən istifadə edilmiş.

Niyazi sənəti Dmitri Şostakoviç, Bülent Tarcan, Vatslav Dobias və digər sənətkarlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilib. Onunla sıx yaradıcılıq münasibətlərində olan böyük rus bəstəkarı Dmitri Şostakoviç demişdi: “Cəsarətlə təsdiqləyə bilərəm ki, Azərbaycan musiqisinin bütün dünyada tanınması üçün borclu olduğu musiqiçilərdən biri Niyazidir. Azərbaycan fəxr edə bilər ki, belə bir dirijoru var”.

Niyazi həssas, ömrü boyu sevməyi bacaran bir qəlbə malik insan idi. O, həyat yoldaşı Həcər xanımla 51 il birgə ömür sürüb, onların ailə həyatı bir sevgi dastanına çevrilmiş.

Onun əbədiyaşar sənət naminə çəkdiyi zəhmətlər layiqincə qiymətləndirilib. Maestro ən yüksək mükafatlara layiq görülüb. O, müxtəlif vaxtlarda Dövlət mükafatlarına, SSRİ Xalq Artisti, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adlarına layiq görülüb, bir çox orden və medallarla təltif olunub, Tbilisinin fəxri vətəndaşı seçilib.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə hələ 1970-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq hər ayın cümə günləri maestro Niyazi Dövlət Filarmoniyasında simfonik musiqi axşamları təşkil edib. 1994-cü ildə maestronun mənzil-muzeyinin açılışında iştirak edən Ulu öndər Heydər Əliyev 2002-ci il avqustun 19-da “Niyazinin 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında” Sərəncam imzalayıb.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev “Niyazinin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında” 2010-cu il 20 may tarixli Sərəncamı ilə maestronun böyük sənətkarlığına olan ehtiramın ifadəsidir. Bu gün Niyazinin adı dünya şöhrətli dirijorlarla, bəstəkarlarla yanaşı çəkilir. Onun yaradıcılığı əsl nümunədir. Hələ neçə-neçə nəsillər Niyazi məktəbindən bəhrələ-nəcə. Hamının da ürəyindən bu fikir keçəcək: “Ruhun şad olsun, ustad!”

Gözəl AĞAYEVA

Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib. Şəhadətnamə nömrəsi: 3899

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi

Baş redaktor: Yaşar Əliyev

İcraçı direktor: Bəhlul Seyfəddinoğlu

Redaksiya heyəti: Nəriman Əbdülrəhmanlı, Mövlud Abdullayev, Feyziyyə, Nərinə Əliyeva, Leyla Əliyeva, Sevinc Fədai, Rəbiqə Nazimqızı

Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.

“Azərbaycan” nəşriyyatında çap olunub.

Tiraj: 1250. Sifariş: 2702

Ünvan: Bakı, Topçubaşov küçəsi 74

Telefon: 595 16 05.

E-mail: aydinyol.az@gmail.com

Azərbaycan Xalça Muzeyinin əməkdaşları beynəlxalq konfransda iştirak ediblər

Sərq Xalçaları üzrə Beynəlxalq Təşkilat (ICOC) Vaşinqtonun Tekstil Muzeyində "XXI əsrdə xalçaların öyrənilməsi və toplanması" mövzusunda 13-cü beynəlxalq konfrans keçirib. Tədbirdə ölkəmizi Azərbaycan Xalça Muzeyinin direktoru Rəyza Tağıyeva və direktorun xalçaların konservasiyası üzrə müavini Yalçın Səlimov təmsil ediblər.

Muzeydən AzərTAC-a bildirilib ki, konfransda R.Tağıyeva "Azərbaycan Xalça Muzeyi - ənənə və müasir baxış" mövzusunda məruzə ilə çıxış edərək konfrans iştirakçılarını 2014-cü ilin avqustunda Bakıda açılan yeni xalça muzeyi haqqında ətraflı məlumat verib. Xatırladaq ki, dünyada ilk xalça muzeyi 1967-ci ildə Azərbaycanda yaradılıb. Muzeyin yaradılmasının məqsədi qədim tarixə malik xalçatoxuma sənətinin öyrənilməsi, saxlanması, dünyaya tanıtılması, eyni zamanda, bu qədim mədəniyyətimizin itib-batmadan gələcək nəsillərə ötürülməsinə xidmət etməkdir. R.Tağıyeva bildirib ki, neçə ildir xalça muzeyində qədim texnologiyaların bərpası üzrə proqramlar həyata keçirilib. Bu proqram çərçivəsində muzeyin kolleksiyasında olan qədim xalçaların surəti və müəllif işləri toxunur. Muzeyin direktoru konfrans iştirakçılarının diqqətinə çatdırıb ki, 2017-ci ildə Azərbay-

can Xalça Muzeyinin yaradılmasının 50 ili tamam olacaq və xalqımız bu əlamətdar yubileyi indidən hazırlaşır.

Qeyd edək ki, yarandığı ilk vaxtlardan xalça muzeyi xarici muzeylər və müvafiq beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir. 1983-cü ildə UNESCO-nun loqosu altında ICOC və xalça muzeyinin birgə təşkil etdiyi sərq xalçaları üzrə birinci beynəlxalq konfrans Bakıda keçirilib. Həmin konfranslar 1988, 2003 və 2007-ci illərdə davam etdirilib. 2006-2007-ci illərdə Azərbaycan Xalça Muzeyi ilə Vaşinqtonun Tekstil Muzeyi arasında birgə proqram həyata keçirilib. Həmin proqram-layihəyə əsasən xalçaların qorunması və saxlanması ilə bağlı elektron kataloq yaradılıb.

Konfransda Amerika muzeyləri arasında gələcək əməkdaşlıq əlaqələrinin inkişaf etdirilməsinin vacibliyi vurğulanıb, Vaşinqtonun Tekstil Muzeyi Qəyyumlar Şurasının prezidenti Bryus Baranzuya və Nyu-Yorkun Metropoliten

ten Muzeyi direktorunun kolleksiyalar üzrə müavini Kerri Barrata Azərbaycan Xalça Muzeyində saxlanan qədim xalça növü "Dəstərxan"ın muzeydə toxunmuş surətləri hədiyyə edilib.

Tədbirdə Vaşinqtonun Tekstil Muzeyi, Nyu-Yorkun Metropoliten və Filadelfiyanın İncəsənət muzeylərində saxlanan Azərbaycan xalçalarının atribusiyası və onların kataloqunun tərtibi barədə əməkdaşlıq mövzusunda da söhbət aparılıb. Nümunə olaraq Gürcüstan Milli Muzeyi və Azərbaycan Xalça Muzeyinin müştərək tərtib etdiyi "Azərbaycan xalçaları Gürcüstan Milli Muzeyində" adlı kataloq da hədiyyə edilib.

Azərbaycan nümayəndə heyəti üç muzeyi ziyarət edib, bu muzeylərdəki Azərbaycan xalçalarını təyin etmək üçün ekspozisiya və fondları diqqətlə öyrənib, muzeylərdə xalçaların konservasiya şəbələrində də olub. Onlar, həmçinin Metropoliten Muzeyinin baş mühafizi Flora Zaxariya və Filadelfiya muzeyinin baş mühafizi Sara Reyter ilə görüşüb, Azərbaycan Xalça Muzeyində konservasiya işinin inkişafı barədə söhbət aparıblar.

Muzeylərdən əlavə, konfrans iştirakçıları kolleksiyalarının şəxsi qalereyalarına gedərək onların topladıqları kolleksiyalara baxıblar.

Nümayəndə heyətimizin üzvləri qeyd ediblər ki, kolleksiyalar arasında Azərbaycan xalçalarından da nümunələr var idi.

Azərbaycan Xalça Muzeyinin əməkdaşları Amerikanın üç şəhərinin muzeylərində və bir neçə şəxsi kolleksiyalarda çoxlu sayda Azərbaycan xalça növlərinin qorunub saxlandığını şahidi olublar. Başqa muzeylərdə də xalqımıza aid çox qiymətli maddi-mədəniyyət nümunələri, o cümlədən xalçalar var. Dünya muzeylərində saxlanan xalça və digər mədəniyyət nümunələrimiz araşdırılmalı, tədqiq olunmalı və bu sahədə ax-tarışlar davam etdirilməlidir.

Tərcümə Mərkəzi növbəti mövsüm üçün ixtisasartırma və dil kurslarına qəbul elan edir

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi tərcümə işinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə təşkil etdiyi kurslara qəbul elan edir.

Tərcümə Mərkəzindən bildirilib ki, kurslar iki istiqamətdə fəaliyyət göstərir. İxtisasartırma kursları ingilis, fransız, alman, italyan, ispan, türk, fars, ərəb və Azərbaycan dilindən rus dilinə tərcümə üzrə təşkil olunur. Dil kursları isə müxtəlif səviyyələr və dillər üzrə (ingilis, alman, fransız, ispan, italyan, rus, türk, fars, ərəb) təşkil edilir.

Tərcümə Mərkəzi qeyri-rezidentlərin (Azərbaycanda yaşayan xarici vətəndaşların) Azərbaycan dilini düzgün və daha rahat şəkildə mənimsəmələri məqsədilə dil kurslarına da qəbul elan edir.

Kursun aidıyyatlı qrupu qismində xarici ölkələrin Azərbaycanı fəvqəladə və səlahiyyətli səfirliklərində çalışan vətəndaşları, müxtəlif xarici qurumların Azərbaycanda fəaliyyət göstərən nümayəndələri, xarici şirkətlərin rəhbərləri və əməkdaşları, eləcə də Azərbaycan dilini öyrənmək həvəsində olan digər əcnəbi əsilli şəxslər nəzərdə tutulur.

Kurslar interaktiv və praktiki formatda təşkil edilir. Dərslər, əsasən şifahi danışıq dilinin və yazı mədəniyyətinin mənimsənilməsi istiqamətində həyata keçirilir.

Dil kurslarının müddəti 6-12 ay, ixtisasartırma kurslarının müddəti isə tərcüməçinin peşəkarlıq səviyyəsinə asılı olaraq 2-6-12 aydır.

Məşğələlər həftədə 2 dəfə, hər dərs 1,5 saat olmaqla, Tərcümə Mərkəzinin inzibati binasında keçiriləcək. Qəbul qeydiyyatı davamlıdır. Kursların qiyməti 100 manatdır.

Kurslara qeydiyyatda düşmək üçün şəxsiyyət vəsiqəsinin surəti, 2 ədəd fotosəkil və CV idk@aztc.gov.az elektron poçt ünvanına göndərməli, yaxud kağız formatında Əlimərdan Topçubaşov küçəsi 74 ünvanında yerləşən, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin kurs rəhbərliyinə təqdim edilməlidir. Əlaqə telefonu (+994 12) 595-10-69.

Azərbaycan Musiqi Mədəniyyəti Dövlət Muzeyinin direktoru beynəlxalq elmi konfransda iştirak edib

Azərbaycan Musiqi Mədəniyyəti Dövlət Muzeyinin direktoru Alla Bayramova Nyu-York şəhərində yerləşən Fordham Universitetində keçirilən Söz və Musiqi Öyrənilməsi Assosiasiyasının təşkil etdiyi 10-cu beynəlxalq elmi konfransda iştirak edib.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyindən AzərTAC-a bildirilib ki, konfransda Alla Bayramovanın "Roman, qravürələr, kino, musiqi: Qara Qarayevin "Don Kixot" simfonik qravürələrinin adı üzərində düşüncə-kən"

mövzusunda 45 dəqiqəlik məruzəsi dinlənilib. Konfrans iştirakçıları sırasında Qara Qarayevin qızı Züleyxa Qarayeva-Bağirova və onun həyat yoldaşı, dirijor Elşad Bağirov da olub.

Konfrans çərçivəsində Fordham Universitetinin professoru Lorens Kramerə Azərbaycan mədəniyyətini və musiqisini təbliğ edən bəzi nəşrlər, o cümlədən, "Qara Qarayev: Həyat və yaradıcılığı Azərbaycan Musiqi Mədəniyyəti Dövlət Muzeyinin materiallarında" və CD-lər hədiyyə edilib.

Səfər çərçivəsində A.Bayramova məşhur Metropoliten İncəsənət Muzeyinin Musiqi Alətləri Şöbəsinin dəvəti ilə muzeyi ziyarət edib. Alla Bayramova amerikalı həmkarlarına Azərbaycan musiqi alətləri (saz, tar) haqqında ətraflı məlumat verib.

Söz və Musiqi Öyrənilməsi Assosiasiyası 1997-ci ildə yaradılıb və qurumun 26 ölkədə üzvü var. Lakin keçmiş sovet ölkələrindən heç kim bu assosiasiyanın üzvü deyil. Azərbaycandan yalnız Alla Bayramova bu təşkilatın 2013-cü ildən yeganə üzvüdür.

Bakı Media Mərkəzi yeni sənədli film çəkir

Bakı Media Mərkəzi "Qərib məzarlar" adlı layihə üzərində işləyir. Mərkəzdən AzərTAC-a bildiriblər ki, qeyd olunan layihə əsasında Əlimərdan bəy Topçubaşovun başçılığı ilə 1919-cu ilin yanvarında Paris sülh konfransına göndərilmiş nümayəndə heyətinin taleyinə həsr olunmuş sənədli film hazırlanacaq.

Paris, Moskva, Peterburq və Tbilisi arxivlərində saxlanılan sənədlər əsasında hazırlanan film bu böyük şəxsiyyətlərin Azərbaycanın müstəqilliyi naminə yerinə yetirdikləri tarixi missiyanın əhəmiyyətindən bəhs edəcək.

Layihə çərçivəsində nümayəndə heyətinin üzvləri, eləcə də bu və ya digər səbəblər üzündən Fransada mühacir həyatı yaşamağa məhkum edilmiş soydaşlarımız haqqında kitab-albom nəşr etmək də planlaşdırılır.

"Bəkir Nəbiyev-85" adlı kitab sərgisi

Bu gün Mirzə Fətəli Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanasında görkəmli tənqidçi və ədəbiyyatşünas alim, akademik Bəkir Nəbiyevin anadan olmasının 85 illiyi münasibətilə "Bəkir Nəbiyev-85" adlı geniş kitab sərgisi açılacaq.

Kitabxanadan AzərTAC-a bildirilib ki, sərgidə akademikın Azərbaycan və rus dillərində çap olunmuş əsərləri, haqqında yazılan və "Ön söz" yazdığı, redaktoru olduğu kitablar sərgilənəcək.

Milli Kitabxanada keçirilən treninqlər başa çatıb

M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının treninq mərkəzində keçirilən "Region kitabxanalarında informasiya texnologiyaların infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi" proqramı çərçivəsində "ALİSA-Vahid Kitabxana İdarəetmə Sistemi və MARC-21" treninqi başa çatıb.

Kitabxanadan AzərTAC-a bildirilib ki, bu münasibətlə təşkil olunan tədbirdə Milli Kitabxananın direktoru Kərim Tahirov regionlarda tətbiq ediləcək ALİSA proqramının və MARC 21 formatının öyrənilməsinin və iş vərdişlərinin mənimsənilməsinin zəruriliyindən danışıb. O, treninqlərin səmərəli olması üçün Milli Kitabxananın və Ultra şirkətinin əməkdaşlarının ciddi çalışmasını qeyd edərək, regionlardan treninqə qatılmış mütəxəssislərə yerlərdə dərhal işə başlamağı tövsiyə edib, onlara uğurlar arzulayıb.

Treninq çərçivəsində müdavimlər Milli Kitabxanada gedən yeni iş üsulları, yeni xidmət növləri ilə əyani tanış olublar. Sonda müdavimlərə sertifikatlar təqdim edilib.

Müasir Azərbaycan dili mövcud dillərdən bir sıra özünəməxsus cəhətləri ilə fərqlənir. Belə cəhətlərdən biri də, onun - dilimizin mənsub olduğu xalqın, ölkənin adı ilə adlandırılmasıdır. Məhz buna görə də, əsasən, digər dillərlə müqayisədə "Azərbaycan dili" böyük hərf ilə yazılır. Yaxşı olardı ki, "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndə bu haqda müvafiq qeyd verilsin. Eyni zamanda elm adlarının, tədqiqat sahələrinin yazılış formasına münasibət bildirilməlidir. Məsələn, Dədə Qorqud, Xətai, Mirzə Şəfi Vəzih, Cəlil Məmmədquluzadə, Sabir və s. kimi onlarla onomastik vahidlər, xüsusi isim və mürəkkəb adlar böyük hərf ilə yazıldığı halda, qorqudsünaslıq, xətaişünaslıq, mirzəşəfişünaslıq, məmmədquluzadəşünaslıq, sabirşünaslıq və s. kimi leksik vahidlər kiçik hərf ilə yazılır və lüğətdə də belə verilib. Yaxud da, Azərbaycan sözü xüsusi isim, toponim kimi böyük yazıldığı halda, "anti-azərbaycan" (səh.45) sözü kiçik yazılır. Buna görə də lüğətdə hərflərin yazılışına dair verilmiş fikirlərə həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından müəyyən düzəlişlərin edilməsi vacibdir. Ümumiyyətlə, lüğətimizin VI nəşrində bir sıra fikir, qayda və sözlər var ki, onlara yenidən baxılmalıdır. Həmin məsələlərin lüğətin gələcək VII nəşrində düzəldilməsinə kömək məqsədilə və onların həlli istiqamətində biz də öz fikir və təkliflərimizi təqdim edirik.

Bir qrup sözlər də var ki, lüğətdə onların gah bitişik, gah da defislə yazılan formalarına rast gəlinir. Bu münasibətlə müvafiq izah və qayda verilsə, daha yaxşı olar. Məsələn: "dayı-bala, dayıbala" (səh.160), "cızbız, cız-bız" (səh.119) və s.

Defislə yazılan sözlər yenidən nəzərdən keçirilsə, müvafiq qaydalar təkmilləşdirsə, defisin tire ilə sərhədləri konkret müəyyənləşdirsə bu, lüğətimiz üçün, dilimiz üçün daha faydalı olar. Bununla əlaqədar lüğətdə diqqətçəkən bir məqam ondan ibarətdir ki, bəzi sözlərin yazılışı izafət birləşmələri ilə qarşıdır. Məsələn, "xətti-hərəkət, tərcümeyi-hal, nöqtəyi-nəzər, zərbi-məsəl" və s. kimi izafət birləşmələrində defisdən istifadə, başadüşülən və qəbulolunandır. Lakin "simu-zər, nəşvü-nüma" və s. sözlərdə isə hesab edirik ki, defisə ehtiyac yoxdur. Tarixi qrammatikamıza nəzər saldıqda məlum olur ki, hazırda birləşdirmə bağlayıcısı mövqeyində çıxış edən "və" bağlayıcısı tarixən "i,ü,u,vi,vü, və" şəklində işlənmiş, "vav" hərfi ilə ifadə olunmuş, birləşdirici funksiyasına malik olmuşdur. Bu bağlayıcı haqqında Ə.Dəmirçizadə, H.Mirzəzadə, M.Hüseynzadə, Q.Kazımov, Ə.Tanınverdi kimi dilçi alimlərimiz qiymətli elmi fikirlər söyləmiş, tədqiqatlar aparmışlar. "Və" bağlayıcısının göstərilən şəkillərinə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarında, "Dastani-Əhməd Hərami" poemasında, Xətai, M.Füzuli, M.Ə.Sabirin dilində çoxlu sayda təsadüf olunur.

Ümumiyyətlə, təklif edirik ki, durğu işarələri də orfoqrafiya lüğətində müvafiq bir başlıq altında verilsin. Düzdür, bu, bilavasitə lüğətlə əlaqədar deyil. Ancaq verilsə, daha yaxşı olar. Çünki punktuasiya, əsasən ali məktəb kitablarında, dərsliklərində verildiyi üçün, filologiya fakültəsinin tələbə və müəllimləri daha geniş məlumatlı olur. Bu baxımdan orfoqrafiya lüğətində durğu işarələri də yer alsın, onlar arasındakı konkret sərhədlər müəyyənləşdirilsə, işlənmə məqamları göstərilərsə, bu, onun dəyər və sanbalını daha da artırır. Nəticə etibarilə durğu işarələri də yazı mədəniyyətimizin, yazılı nitqimizin inkişafını tənzimləyir. Orfoqrafiya lüğətinin VI nəşrində diqqətimizi çəkən məqamlardan birini də ərəb-fars mənşəli -ba,-la,-bi ön şəkilçili sözlər təşkil edir. Düzdür, bu sözlər kiçik bir istisnaya çıxmaq şərti ilə lüğətdə düzgün yazılıb. Qeyd etdiyimiz istisna da "bihiss" sözü ilə bağlıdır. Belə ki, VI nəşrdə göstərilən söz "bihis", "bihislik" (səh.88) formasında yazılıb. "Hiss" sözünün yazılışı digər "xətt", "sirr", "haqq" və s. kimi sözlərdən müəyyən dərəcədə fərqlənir. Alınma mənşəli təkəccali və sonu qoşa samitlə bitən sözlərə samitlə başlayan şəkilçi artırılıqda eliziya hadisəsi baş verir: xətkəş, sirdaş, haqda və s. Lakin "hiss" sözündə bu qayda özünü doğrultmur.

Dilimizin orfoqrafiya lüğəti və özü

Daha dəqiq desək, "hiss" sözünə "s" samiti ilə başlayan şəkilçilər istisna olmaqla, samitlə başlayan şəkilçilər gəldikdə səs düşülmü olmur. Ona görə "s" ilə başlayan şəkilçi deyirik ki, söz ortasında üç samitin yanaşı gəlməsi göstərilən məqamda olmaz. Məsələn, "hissiz" şəklində işlətmək mümkün deyil. "Hiss" sözündə səs düşümünün reallaşmamasının səbəbi yaranma biləcək semantika ilə əlaqədardır. Çünki dilimizdə "his" sözü də var (cırağın hisi). Bu söz lüğətin 2004-cü ildəki nəşrində daha düzgün işlənmişdir: bihiss (səh.88).

Ərəb-fars mənşəli -ba,-la,-bina ön şəkilçili sözlərin yazılış deyilənlər nəzərə alınmaqla düzgün olsa da, həmin qrupa mənsub sözlərin kəmiyyətində artım müşahidə olunur. Həmin sözlərin bir qismi bu gün dilimizdə işlənmir, öz aktuallığını itirib. Bu tip sözlər orfoqrafiya lüğətini 1975-ci ildəki III nəşrində kəmiyyət etibarilə daha çoxdur. Hərçənd ötən 40 ildə dilimiz daha da inkişaf etmiş, milliləşmiş, sabitləşmiş, saflaşmış və təkmilləşmişdir. Dildəki yersiz, lazımsız alınmalara qarşı mübarizə aparılır, müxtəlif komissiya və qurumlar fəaliyyət göstərir. Lüğətdə göstərilən sözlərin böyük əksəriyyətini müvafiq qarşılığı ilə əvəz etmək mümkündür. Lakin burda da müəyyən istisnalar nəzərə almaq zəruri şərtidir. Əks-təqdirdə söz ya asemantik olur, ya da semantik fərq əmələ gəlir. Məsələn, "laqeyd, nakişi" sözlərini müvafiq olaraq "qeydsiz və kişisiz" kimi işlətsək fərqli mənə ifadə edər. "Nakişi" də, "kişisiz" də müstəqil mənəyə malik leksik vahidlərdir.

Təklif edirik ki, (istisnaları nəzərə almaq şərti) lüğətimizin VII nəşrində ərəb-fars mənşəli ön şəkilçili sözlər imkan daxilində onların dilimizdəki müvafiq qarşılıqları ilə əvəz olunsun. Çünki "biizn, biizzət, biiman, bixət(!!!), bihal, biqəm, biqanun, bibəhər, bitəcrübə, bizarafat, bisəda, bisükun, bisübut, binur, binurluq, bimiqdar, bimiqdarlıq, binəhayət, bimumkün, biminnaat və s. kimi sözlər bu gün dilimiz, nitqimiz üçün inşaat materialı rolunu oynaya bilmir. Bu və bu qrupa daxil olan sözlər 70-ci illərdə (eləcə də III nəşrdə) nə qədər işlək, aktual idisə, bu gün bir o qədər aktual və ümumişlək deyil.

Elə sözlər var ki, dilimizdə işlənməsinin ən azı min yaşı var. Məsələn, "növbət" sözünə nəzər salaq. "Növbət" sözü müasir Azərbaycan ədəbi dilində işlənmir. Lakin Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğətində öz əksini tapmayıb. Bu sözün varlığını dilimizin fəal lüğət fonduna daxil olan, ümumişlək olan növbəti, növbətçi, növbətçilik kimi sözlər də təsdiq edir -t ünsürü olmadan qeyd olunan sözlərin yaranması, əsasən mümkün deyil. Növbət sözünün əsası həmin sözün kökü ilə semantik cəhətdən eyniyyət təşkil edir, biri digərinin sinonimi kimi çıxış edə bilər. Ancaq bu oxşarlıq dilimizdə növbət sözünün olmaması, yaxud da bu sözdən imtina olunması üçün əsas deyil.

Yaxud da "sağaxay" sözünə nəzər salaq: Dilimizdə "solaxay" kimi "sağaxay" sözü də işlənmir. Lakin nisbətən məhdud dairədə. Bu söz insan fiziologiyasından, xüsusən də genetik bölməsindən bəhs edən kitab və dərsliklərdə tez-tez işlənmir.

Bir təklifimiz də "bağça" sözünün yazılışını əlaqədardır. Düzdür lüğətdə "bağça" sözü verilib, yazılışı da tamamilə düzgündür. Hesab edirik ki, "uşaq bağçası" ismi birləşməsinin II tərəfi "baxça" kimi yazılmalıdır. "Baxça" sözü məktəb dərsliklərində, dilçilik ədəbiyyatlarında, lüğətlərdə "bağça" formasında göstərilib. Bizə görə, bu fikirlə razılaşmaq düzgün deyil. Düzdür, "bostan, güllük, çiçəklik" sözlərinin sinonimi olan "bağ" sözündən kiçiltmə mənalı "bağça" ismi düzəldir. Lakin "baxça" sözünün kökü "bax"(maq) feilidir. Bu və ya digər bir valideyn öz övladını bax-çaya baxılmaq üçün, təlim-tərbiyə almaq üçün, yaşına uyğun intellekt sahibi olmaq üçün göndərir.

Çox güman ki, dilimizdə bağça sözünün işlənməsi rus dilindən səhv kalka edilməsi ilə bağlıdır. Zənnimizcə, bu sözün yazılış fonetik prinsip əsasında müəyyən olunmalıdır. Dilimizdə yazılış fonetik prinsipə əsaslanan yüzlərlə söz var. Ona görə də sözü "baxça" şəklində yazmaq daha düzgün və mənti-qəuyğundur.

Lüğətdə "İskəndər" sözünün yazılış da diqqəti cəlb edir. Belə ki, "İsgəndər" kimi verilən bu onomastik vahid -birkomponentli antroponim, əslində "İskəndər" kimi yazılmalıdır.

Bir qrup sözlər vardır ki, onların milli və alınma mənşəli olmasından asılı olmayaraq dilimizdə işlənməsinə heç bir ehtiyac yoxdur. Belə sözlər ya süni təsir bağışlayır, ya da dilimizdə müvafiq qarşılıqları mövcuddur. Məsələn: "killer, qolkipər, forvard, taym, matç, matçqabağı, matçkeçirən, taymout, laylalama, laylalamaq, laylalanma, laylalatma, laylalatmaq, doq, sinema, primitivcəsinə, elçiləmə, elçiləmə, qonaqçı, kərəntiçi, bitkiçi, gözçü, kollektivist, kollektivizm, özümçülük, özümclənmək, özümçülük, qoşaşmaq, bəkçi, bəkçilik, bəkləmə, bəkləmək, bəklənmə, bəklənmək, bəklətmə, bəklətmək, ayar, ayarlamaq, ayarlama, print, uyar, uyarlaşmaq, uyarılmaq, uyarılıq, uyarılıqla, uyarısız" və s.

Orfoqrafiya lüğətinin 1975-ci il nəşrində (səh.36) belə bir qayda göstərilir ki, vüs'ət, kən'an tipli sözləri apostrofla hecalara bölüb keçirmək olar və mümkündür.

Məsələn: vüs'ət-vüs-ət, kən'an-kən-an, məs'ud-məs-ud, məs'ul-məs-ul, hey'ət-hey-ət və s.

Hazırda əlifbamızda apostof işarəsi yoxdur. Lüğətdə də yuxarıdakı sözlər haqqında müvafiq qayda yoxdur. İndi həmin sözlərin taleyi necə olur? Bu qaydada hansı dəyişiklik və düzəliş nəzərdə tutulub? Bu tip sözləri necə hecalara bölmək lazımdır? Arzu edirik ki, VII nəşrdə bu məsələyə də münasibət bildirilsin. Ümumiyyətlə, sətir-dən-sətrə keçirilmə, hecalara bölünmə haqqında qaydalar sistemi daha da təkmilləşdirilərkə zənginləşdirilsin və çoxaldılsın.

Lüğətdə "o-laşma, o-laşan, o-laşanlı, o-laşma, o-laşmaq, j-laşdırma, j-laşdırmaq" kimi sözlər də verilib. Bu qrupa mənsub olan sözlər müasir dilimizdə məhdud səviyyədə olub, əsasən fonetik hadisələrlə əlaqədardır. Lüğətin quruluşunu əks etdirən bölmədə bu sözlərin yazılış haqqında, yaxud da niyə defislə yazılması haqqında müvafiq qeyd verilməyib. Göstərilən sözlərin kökü hərfdən ibarət olmasına baxmayaraq, bir söz həcmindədir. Lakin bu sözlər "kitab, ata, ana, vətən, şəhid" və s. kimi leksik vahidlərdən müəyyən xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Ona görə də, bu kimi sözlərin dildə azlığını nəzərə alıb, onların yazılışına dair müəyyən bir qayda lüğətdə öz əksini tapmalıdır.

Təklif edərək ki, "o-laşma, o-laşan, o-laşanlı, o-laşmaq, j-laşdırma, j-laşdırmaq" sözlərinin yazılışında defisin əvəzinə dırnaq işarəsindən istifadə olunsun. Məsələn: "o"laşmaq, "j"laşmaq, "o"laşan və s.

Orfoqrafiya lüğətində görmək istədiyimiz, arzu etdiyimiz qaydalarından biri də müxtəlif kitab və onların müəlliflərinin adları ilə bağlıdır. Bu baxımdan göstərilən söz və birləşmələrin, leksik vahidlərin, antroponimlərin yazılışında bir səbəstlik müşahidə olunur. Hərflərin hansı halda böyük, hansı halda kiçik yazılması əksər halda yanlış olur. Düzdür, bu, lüğətimizin deyil, istifadəçilərin günahıdır. Nümunəyə diqqət edək: (nümunələr şərtidir) NİZAMİ Gəncəvi, Nizami GƏNCƏVİ, Nizami Gəncəvi, NİZAMİ GƏNCƏVİ, MƏHƏMMƏD Füzuli, Məhəmməd FÜZULİ, Məhəmməd Füzuli, MƏHƏMMƏD FÜZULİ və s. Bu adların hansı düzgündür? Bunların göstərilən şəkildə yazılışını nəyə əsaslanırıq? Yaxud da kitab, jurnal və s. adları necə yazılmalıdır? Hərflərin hamısı böyük yazılmalıdır? Hansı məqamlarda hamısı böyük olmalıdır və s. Çox güman ki, gələcəkdə bu fikirlər saf-çürük ediləcək, dilimizin və dilçiliyimizin inkişafına faydalı olan, kömək edə biləcək məqamlara aydınlıq gətirilməklə müvafiq düzəlişlər aparılacaq. Səsləndirdiyimiz fikirlərin içərisində elə fikirlər, elə sözlər, elə qaydalar vardır ki, düzü, onların özləri belə bizim üçün tam aydın deyil, müvafiq izahatlar verilmədiyi üçün qaranlıq olaraq qalır, çoxmənalılıq yaradır. Çatışmazlıqların olması normaldır. Çünki dil inkişaf edərək təkmilləşir. Müəyyən bir qayda, zaman keçdikdən sonra öz təsir qüvvəsini itirə bilər. Bu da təbiidir. Bu baxımdan çalışmalıyıq ki, dolğun, elmi nəticələrə əsaslanmaqla gələcək yeni nəşrdə daha mükəmməl əsər ortaya qoya bilək.

İlkin ƏSGƏR
Naxçıvan Dövlət
Universitetinin magistranı

Son illər dövlət milli teleserialların çəkilməsi üçün xeyli vəsait ayırır. Bu vəsait keyfiyyətə və uğura yol açdı bilirmi? Niyə hələ də tamaşaçıları əcnəbi seriallara üstünlük verirlər? Milli Televiziya və Radio Şurasının seriallarla bağlı qənaəti ürəkəçən deyil. Düzdür, bəzən-birə Azərbaycan telekanallarından yüksək səviyyəli seriallar gözləmək bir az sadəlövlük olardı. Ancaq ən azından milli serialda öz-gə həyatını, burjuva dəbdəbəsini, bizdən hələ çox uzaqda olan həyat tərzini görmək tamaşaçıları qaçırır. Bir sözlə, Azərbaycan vətəndaşı öz serialımızda özünü, yaxınını, ətrafını görə bilmir. Bu, sadəcə bir və bizim gördüyümüz çatışmazlıqdır. Seriallarımızda uğursuzluğa yol açan digər amilləri və ümumilikdə serial sahəsində nə dərəcədə səviyyəli və keyfiyyətli iş ortaya çıxardığımızı mü-təxəssislərin özlərindən eşidəcə-yik.

Seriallarımızda çatışmayan cəhətlər hansılardır?

Teletənqidçi, professor Qulu Məhərrəminin sözlərinə görə, pis olan odur ki, serial çəkilişləri sistemli, xüsusi hazırlıq olmadan gerçəkləşdirilir: "Azərbaycanda çəkilən bütün serialların uğursuz olduğunu demək insafsızlıq olardı. Bizdə çəkilən serialların çox uğurlu hissələri də olur".

Qulu Məhərrəmli bütövlükdə serial çəkilişlərində çatışmayan cəhətləri belə qruplaşdırır:

- 1 Aktual mövzular yoxdur;
- 2 Parlaq ssenarilər yoxdur;
- 3 Yaxşı aktyor oyunu yoxdur – yəni baxdığım seriallarda bir teatrallıq var, aktyor oyunu hiss olunmur, sünilik var;
- 4 Seriallarımızın dili, dialoqlar çox bəsitdir, mənfi emosiya yaradır;
- 5 Rejissor işi arzuolunan səviyyədə deyil.

Müsahibimiz deyir, əsas məqam odur ki, serial bazarı ilə kim məşğul olmalıdır: televiziya, kinostudiyalar, yoxsa prodakşnlr? Onun mövqeyinə görə isə, Azərbaycanda özünü təsdiq etmiş bir neçə prodakşn var ki, müqavilə bağlayaraq serial çəkilişini onlara həvalə etmək olar: "Bizim televiziya normal veriliş hazırlaya bilmirlər, tamaşaçıların çoxu narazıdır. Normal veriliş hazırlaya bilməyən televiziya necə serial çəkə bilər? Ümumiyyətlə, serial çəkilişi ayrıca bir sahədir. Bu, daha çox film, kino bazasında formalaşmalıdır.

Kinostudiyaları bu proseslərdən kənar saxlamaq olmaz. Orda bizim tanınmış ssenaristlər, rejissorlar, yaxşı dialoq ustaları var. Onları cəlb etmək lazımdır. Ancaq konseptual olaraq bu işin televiziyalara həvalə olunması yanlışdır. Nə qədər ki, gec deyil, bu yanlışlığı düzəltmək lazımdır".

Tamaşaçıları bizim seriallardan uzaqlaşdıran nədir?

Teletənqidçi müqayisə apararaq, tamaşaçıların niyə türk seriallarına üstünlük verməsinə də aydınlıq gətirir: "Türk seriallarının sevilməsinə səbəb aktual mövzulara toxunulmasıdır. İnsan psixologiyası çox önəmlidir. Cəmiyyətin həyatında baş verən olaylar düşüncəsinə, psixologiyasına təsir edir. İnsanlar seriallarda real həyat cizgilərini görmürlərsə, onda maraqla da göstərmirlər. Süni, qurama hadisələr görəndə kanalı çevirirlər. Həddindən artıq ideallaşdırılmış həyat tərzini, davranışları istər-istəməz tamaşaçıları seriallardan uzaqlaşdırır".

"Serial sahəsində islahatlar aparmaq lazımdır"

Yazıçı-ssenarist Əyyub Qiyas bu sahədəki bir neçə problemi diqqətə çatdırır: "Bir müddət serialların mətbəxində oldum və bir faktı hiss etdim. Bizdə bir-iki rejissor çıxmaq şerti ilə peşəkar kino rejissoru yoxdur. Heç peşəkar ssenarist də yoxdur. Mövzu tapa bilmirlər. Təəssüf doğuran odur ki, rejissor ssenari yazır, ssenarist rejissorluq edir. Hətta bəzən elə kadrlar olur ki, onları rejissorun 3-cü dərəcəli köməkçiləri çəkir. Bu, çox acınacaqlı haldır. Amma bütün bunların arxasında aktyor faktı dayanır. Aktyorlarımız zəifdən də aşağıdır. Təbii ki, beş-on nəfər var ki, onlara bu sözləri aid etmək olmaz. Serialların əksəriyyətində aktyorlara ucuz əmtəə kimi yanaşılır, buna da şəraiti aktyorlar özləri yaradıblar. Kamera qarşısında dayanmaq hər oğulun işi deyil. Kameranın öz tələbləri var. Aktyor özünü görmür, rejissorsa onu görür. Amma aktyor özünü bir dəfə görə bilməz, əgər ikinci dəfə də özünü görə bilmirsə, o zaman o, aktyor deyil.

Seriallarla bağlı böyük islahatlar aparmalıyıq. Əvvəla serial dövlət büdcəsi ilə deyil, kanalların və prodakşnların imkanları ilə çəkilməlidir. Daha sonra sponsorları cəlb etmək üçün vergi məsələlərinə yenidən baxılmalıdır. Seriala sponsorluq edən vergidən azad olunmalıdır. Vergi yalnız qazancıdan verilməlidir.

Rejissorları, aktyorları, operatorları xaricə təcürübəyə göndərmək lazımdır, bu da şəffaf olmalıdır, təcürübə qazanmağa təsadüfi adamlar deyil, istedadlı olanlar, layiq olanlar getməlidir. Bütün bu islahatlardan sonra oturub planlar, görüləcək işlərdən danışmaq olar. Bu temp-lə biz hələ ki, ciddi bir iş görməyə ümidli deyilik. Bəzi serialların bəzi bölümlərini, bəzi kadrlarını çıxmaq şerti ilə bütövlükdə yaxşı bir iş gözləmək hələ ki, tezdir".

"Fontomas"dan "Möhtəşəm yüz il"ə qədər...

Kinodramaturq, rejissor Aydın Dadaşovla birgə serial tarixini dünya ölkələrinin praktikası əsasında müqayisəli şəkildə araşdırmaqla onun mədəniyyət strategiyasına təsirinə nəzər yetiririk.

Həmsöhbətimiz bildirir ki, kökü nağıllardan, dastanlardan, mifologiyadan gələn serial formatı kinonun yaranışından bir neçə il sonra üzə çıxıb. Ötən əsrin əvvəllərində ərsəyə gələn "Fantomas" serialını xatırlamaq kifayətdir: "Hətta Maks Linder, Çarlz Çaplin personajlarının da film-dən-filmə keçidləri əslində serial yaradırdı. Reklam bazarı ilə ekran sənətinin birləşməsi isə Erik Fon Ştroheymin "Tamahkarlıq" filmində tam təzahürünü tapdı.

Daha sonra ötən əsrin 30-cu illərindən yaranan Alman total televiziya da seriallara geniş meydan verdi. Beləliklə, müasir dövrdə ciddi kabel televiziya belə silsilə seriallara malikdirlər. Bu sahədə lider ölkə sayılan ABŞ-da 70 ildən artıq bir dövrdə fasiləsiz olaraq hazırlanıb efirə gedən seriallar mövcuddur. "Ulduz müharibəsi" mövzulu serialın çəkilişi müvafiq tələblərə cavab verən bahalı pavilyonda həyata keçirilir. Dini dəyərlərə dair seriallar hazırlayan qonşu İranda da islam tarixinin mühitini əks etdirən kompleks dekor sistemi mövcuddur. Belarusiyada isə İkinci Dünya müharibəsinin atributlarını naturada yaşadan çəkiliş meydançası mövcuddur.

Planlı təsərrüfat sistemini qoruyan Çin Xalq Respublikası da seriallar sahəsində lider ölkələrdəndir. Burada hər bir nazirlik fəaliyyətləri ilə bağlı mövzuların seriallaşdırılması istiqamətində pul məsrəflərini ictimai mədəni tədbirlərin maliyyələşdirməsi fondundan yönəldə bilir.

Hindistanda isə səhiyyə, təhsil istiqamətinə yönələn seriallarda ənənəyə uyğun olaraq əyləncə elementlərindən geniş istifadə olunur. Demokratik dəyərləri gündəmdə saxlayan sosial siyasi maarifləndirmə mövzusunda seriallara meydan verən İngiltərə artıq təhsilin ekran kommunikasiyasına qoşulması prosesini ixrac edir".

Həmsöhbətimiz qeyd edir ki, serialların xarici informasiya bazasına çıxarılması ilə ölkənin imicinin formalaşması Türkiyənin "Möhtəşəm yüz il" filmində təsdiqlənir: "Bu serialın Balkan ölkələrinə "yürüşünü" qərb mətbuatı "türklərin yeni işğalı" adlandırdı. O vaxt Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Tayyip Ərdoğanın sultanların həyatının orta statistik auditoriyasının tələbinə uyğun olaraq qayınana, baldız, gəlin ziddiyyəti kontekstinə düşürdül-məsinə dözümsüzlük göstərərək filmin prodüserini məhkəməyə verməsi ölkəsində sərbəst bazarın formalaşmasının, TV-hakimiyyət əlaqələrinin üfqiyyətinin təsdiqidir".

Müsahibin fikrincə, Azərbaycan Prezidentinin sərəncamı ilə seriallara maddi təminat ayrılması və bu işin mühitdə müsbət imic qazanan Dövlət Televiziya və Radio Şurasına həvalə olunması məmnunluq doğurur: "İnformasiya bazarında oturmaq vacib sayılan seriallar ən azı müxtəlif səbəblərdən diqqətdən kənar qalan sənətkarlar, aktyorlar üçün əlavə gəlir mənbəyinə çevrilmək-lə işsizlik probleminə qismən təsir göstərir. Ötən əsrin 33-45-ci illərində ABŞ-ın 32-ci prezidenti Franklin Ruzvelt büdcənin ehtiyat fondunu strateji, o cümlədən mədəni məqsədlərə yönəltməklə cinayətkarlığa yol açan işsizlik problemini aradan qaldırmışdı. Sabitliyin bərqərar olduğu ölkəmizdə də işsizliyin aradan qaldırılmasına fasiləsiz cəhdlər fonunda asudə vaxtın intensivliyinin təminatı dövlət əhəmiyyətli məsələdir. Bu, televiziya sənayesinin sağlam biznes faktoru üzərində qurulması ilə vergi ödəyicisinə çevrilməsinə yol açacaq".

SEVİNC

Seriallarımızda nə çatışmır?

Unudulmaz ədəbiyyatşünas-tənqidçi Arif Əmrahoğlu bu məqaləni beş il əvvəl, şair İsa İsmayılzadə haqqında hazırlanan kitab üçün yazmışdı. Amma o kitab gecikdi. Sonra Arifin özü Haqqa qovuşdu. Yazı isə arxivimdə qaldı. Təxminən eyni yaşda dünyadan köçmüş iki bənzərsiz qələm adamından xatirə qalan bu yazının oxucularımız üçün maraqlı olacağına inanıram.

N.ƏBDÜLRƏHMANLI

Arif ƏMRAHOĞLU

On üç il əvvəl dünyasını dəyişdi. Aradan keçən illər İsa İsmayılzadə şəxsiyyətinin və poeziyasının subyektiv insan amilindən asılı olmayan sınağına çevrildi. Ədəbi prosesin gedişində – real dünyasında necə idisə, əbədiyyətdə – haqq dünyasında da elədir: sakit, təvazökar, ciddi, layiq olduqlarını eşitməkdən ümidini kəsdiyinə görə bir azca küskün... Sağlığında da nəğməkar şair deyildi, indi də. Sağlığında da şeirləri tribunadan deyilmirdi, indi də. Sən demə, indi görünən İsa İsmayılzadə elə o vaxtlar yaşayan İsa İsmayılzadə imiş. Olduğu kimi ömür sürürmüş, yazdığı kimi yaşayırmış. 13 ildə heç nə itirməyib, amma 57 ildə umduğunu ruhunun eşidəcəyinə ümid daha çoxdur.

50 illik yubileiyində yazdığım məqalədən bir parçanı xatırladım.

Mənim ürəyimdə neçə İsa var, özümdən savayı, məndən savayı.

İsmayılzadə poeziyası da bu İsaların dərdinin, ağrısının, sevgisinin və sevincinin bədii salnaməsidir. Amma bu salnamədə dərdin payına düşən səhifələr daha çoxdu: fağır İsanın diribəşliq dərdi, utancaq İsanın cəsarətlilik dərdi, cəsarətli İsanın sınaq dərdi...

O İsalardan biri də Sözə münasibətini müəyyənləşdirilmiş oyun qaydaları üzərində qurmağa çalışmayan İsa idi. Böyük sələfi M.Füzuli kimi əmin idi ki, söz candır.

Bunu da bir kəsə açıb demirdi Hər şeir – ömrümü bir gün uzadır, Amma... ikicə gün alır ömürdən.

Yəqin ki, Tanrıdan sonra yalnız sözə sığına bilirdi. Sozlə karyera qurmurdu, şöhrət zirvəsində özünə yer müəyyənləşdirməyə səy göstərmirdi, norma ilə yazmurdu. Bununla da oyun qaydaları pozulurdu. Özü də bilirdi, görürdü, bəlkə də özünü qınayırdı da, amma içindəki bir İsa da şeirin hesabına yox, şeirlə yaşamağa vadar edirdi. Ətrafındakılarla mübarizə bir tərəfə, içindəki İsalarla mübarizədən yorulanda dərdini sözə deyirdi, ağrısını sözə töküürdü. Doğrudur, çərəyi sözdən çıxırdı, amma boyunu oxşamağa çalışdığı sözü də mümkün dərəcədə çörəyə qurban vermirdi.

Şeir İsa İsmayılzadə üçün həyatın hələ adılənməmiş tərəflərinin ifadə vasitəsi idi. Onun şeirlərini oxuduqca, bəzən mənə elə gəlir ki, o, bir çoxları kimi, sadəcə olaraq, bu gün hökmən şeir yazmalıdır deyə, əsər yaratmayıb. Gündəlik ömründə bəzən susaraq hirsini içinə töküüb, bəzən etiketlərə əməl etməklə, boğula-boğula qalib, bəzən başqasını qı-zartmamaq üçün özünü görməzliyə, eşitməzliyə, bilməzliyə vurub, bəzən də normal insani kodeksə uyğun gəlməyən halları norma kimi təqdim etməyə çalışanların əvəzinə utanıb...

Qələmin altında titrəyən ölüm

Amma bütün hallarda bunları ən müxtəlif formalarda şeirlərində ifadə edib – bəzən əsəbi vəziyyətdə, bəzən ağrıya-ağrıya, bəzən də acı heyrətlə.

Əlim titrəyir – Əlimin altında qələm titrəyir, Qələmin altında ölüm titrəyir Son beşik üstə, son nəfəs üstə, son həvəs üstə...

Özü ilə bacaran İsa İsmayılzadə əksər hallarda vaxtla bacarmırdı və vaxtla dil tapmağı bacarmayanda susmağa üstünlük verirdi. Zamanı bəhanə gətirərək mənəvi tənəzzül zəmanə adamının səciyyəvi keyfiyyəti kimi qələmə verməklə yaşayanların əhatəsində də gücü çatanı görürdü, içində özü ilə danışırdı və bu danışıqlarını şeirdə əks etdirirdi. Çox vaxt sözü ünvansız qalırdı, anlaşılırdı, bəzən isə eşidilirdi. İsanı eşidənlər də onun kimi ömür sürənlərdi. Onlar da şair kimi deyə bilərdilər:

Bu orqan mənimdi, dəniz mənimdi, Çalanı da mənəm, eşidəni də.

Poeziyanı mükəmməl bilən və dərinləndirən duyan bir sənətkar kimi, İsa İsmayılzadəyə o da ayan idi ki, bədii sözün missiyasını gerçəkləşdirmək gücü bizim ondan umduğumuzdan qat-qat zəifdi, bununla əlaqədar özümüzü inandırdığımız deyilənlər qədər deyil. Qələmən mənalı ömür yaşadığına

əminlik illüziyasının dağılmasını başa düşmək, çalanın da, eşidənin də özün olduğunu dərk etmək – yaranışdan bu zamana kimi davam edən və fərqlənənlər bədbinlik doğura biləcək bu hal da onu ağrıdır.

Min illərdi cavabı tapılmayan suallarla əlləşən bir sıra sənətkarlar kimi, İsa İsmayılzadə də, yəqin ki, nə üçün yazdığı barədə düşünüb, bəlkə də qələmin işləməsinə haqq qazandıran yozum da tapa bilməz. Amma şeirlərinin bir çoxu onun göynətili bir həqiqətin güman və şübhə dolu burulğanında düşünüb-daşındığından xəbər verir: həyat olduğu şəkildə davam edir, naməlum bir zamanda Tanrı bəndəsinin yaratdığı dərdi-ağrını aradan qaldırmaq olmur, bütün bunlara poetik reaksiya olan bədii söz, köhnə dərd-ağrı ilə əlaqədar mahiyyəti baxımından təkrarlanan, ifadəsi baxımından fərqlənən yeni söz yarananda ya ədəbiyyat tarixinin faktına çevrilir, ya da təcridən unudulur. İsa İsmayılzadə «şeirin günahını yumaqdan ötrü...» qələmi, kağızı qəbrə qoymağı məqbul saydığı kimi, günaha batırmadan, yəni qələmi, kağızı qəbrə qoymadan yazmağı da Sizif əməyi hesab edirdi. Başqa sözlə, onun nəzərində istedadlı qələm sahibləri, həyatda da, insan xislətində də görünənlərdən daha çox, görünməyənləri işıqlandıran yaradıcı insanların hamısı Sizifdir. Bircə fərqlə: cəzanı verən də, çəkən də bəndədir.

Bunu dərk edən, həyatında yaşayan və şeirlərində müəyyən qədər əks etdirən İsa İsmayılzadə, eyni zamanda, yazıb-yaratmaqdan qalmırdı, düşünlülmüş şəkildə Sizifləşirdi, Mirzə Cəlilin «Usta Zeynal» hekayəsinin eyniadlı qəhrəmanının dediyi kimi, «boy-nuna düşdüyünə» görə yazmırdı.

Mən bir termos şüşəsiyəm, çilik-çilik olmuşam, tökülmüşəm içimə, (Eh, kimin nə vecinə).

Düşünməyi bacaran insan üçün həyatın obrazlı adlarından biri də dərdi. Bəla dərdi görüb göstərmək deyil, bəla dərdi gizlətməkdir. Sürünmək yox, yaşamaq hünəri də məhz dərdi bilə-bilə, görə-görə, göstərə-göstərə yaşamaqdır. Onun şeirlərində, bir tərəfdən, yaşanacaqların deyil, yaşanmışların ovqatı ifadəsini tapırsa, digər tərəfdən də gündəlik rəngsiz ömrü təzələyəcək halların, o cümlədən, özü demişkən, «təkcə adı qalacaq sevincin» həsrəti, nostalgiyası əks olunur. Yeknesəqlikdən, maskalanmış insan süniliyindən bəzən şair bəzən özünü, danışanda məqsədi içindəkiləri gizlətmək olan insanlardan fərqli olaraq susmağı bacaran varlıqlara çevirirdi.

Gəlin gedək ulduzların ad gününə - gecələr soyuqdan titrəyib sönən tənha, yazıq ulduzların, gözədən uzaq ulduzların - ad gününə...

Ağrını axtarmağa ehtiyac yoxdu, onsuz da ağrı bəndənin yol yoldaşdı. Sevinci isə, tapmaq nə qədər çətindir, uydurmaq və uydurduğuna inanaraq yaşamaq ondan da çətindir, əslində, mümkün də deyil. İsa İsmayılzadə dərdəndə yazırdı, dərdənsizlikdən, yalnız adı qalan sevincsizlikdən də.

Kağızlar ağarır...

gecə uzunlu,

Alışıb-yanmağa həsrət qalmışam, Bir qəfil duyğunun qışqırtısından, həvənlək oyanmağa həsrət qalmışam...

Sənət dünyasına qədəm qoyan əsl istedad sahibi ədəbi tənhalığa məhkumluğu könüllü şəkildə özünə tale seçir. Allahın insanların görməsini, duymasını, bilməsini məsləhət bilmədiyi məsələləri, mətləbləri sənətkar görməyə, duymağa, bilməyə başladığı məqamdan tənhalığıdır. Fikri də, xəyalı da, özü də bir yerdə qərar tuta bilmir – şəhərdə kənd arzularayır, kənddə şəhər, gecələr gündüz arzularayır, gündüzlər gecə. İnsan, xüsusən, sənətkar gecələr tək qalır, gündüzlərin günahından gecələr təmizlənir, tövbə edir. Elə buna görə də, İsmayılzadənin «Sən mənim andımsan, gecə!... Tənha gecə, şair gecə, Mənim şair qardeşim!» misraları qəribə görünür.

İsa İsmayılzadə şairliyin Siziflik olduğunu dərk edə-edə, yazıb yaratmağını davam etdirirdi. Yox, özünü aldatmırdı, susmağa üstünlük verdiyi real dünyadan fərqli danışmağa üstünlük verdiyi fərqli bir mənəvi dünya yaradırdı. Yaratdığı mənəvi dünyada bəndə termos şüşəsi kimi çilik-çilik olub içinə tökülmür, bir zaman qanadlarının olduğunu etiraf edə bilir, sevinc oynaçağının olmamasının xifətini dilinə gətirə, payızın fikrini bilmək üçün ağac, yarpaq, budaq olmaq lazım gəldiyini deyə bilir...

Onun bu dünyasının əsas cəhəti adiliyin qeyri-adiliyin astanasına çatdırılmasına, sadəliyin möcüzənin bir addımlığına yüksəldilməsinə, gündəlik yaşanan, artıq vərdisə çevrilən hissələrin, duyğuların vərdisəçilikdən çıxarılmasına, sirlə-sehrli yeni məcraya salınmasına inadkarcasına cəhddir. Şair söhbətə hissələrin, duyğuların alışıdığımız, öyrəşdiyimiz mənəvi ovqatlarının, çalarlarının tükənən məqamından, bəlli fikirlər qurtaran yerdən başlayır. Bu tipli şeirlərin mütaliəsi yeni ovqatla, hissə və duyğuların yeni qatı ilə tanışlığın əziyyətini, narahatlığını istəməz qaçılmaz edir. Yaşanmış kövrək duyğuları, hələ yaşanmamış, hələ adılənməmiş və vərdisə çevrilməmiş, dadı-tamı naməlum hissələri hərəkətə gətirmək – yaşamaq naminə xəbis xisləti bəndələrlə və ölümlə oynamaqdır. Belə oyunu oynamaq üçün Sizif cəzasını çəkməyə dəyər. Həyatının və yaradıcılığının məhz bu cəhətlərinə görə İsanın Əli Kərim haqqında dediyi misraları onun özünə də şamil etmək olar:

Ölümün öləcəm, dəfn olunmağa Çiyində gedəcəm şeirlərinin...

Bir də ona görə ki, istedadlı söz ustasının qələminin altında həmişə ölüm titrəyir.

Fizika elminin nəhənglərindən hesab olunan dahi İsaak Nyuton Yuli təqviminə görə, 1642-ci ilin 25 dekabrında Likolnşir qraflığındakı Qrentem şəhərinin Vulstrop adlı kiçik bir kəndində xırda fermer ailəsində doğulub. Onun atası oğlunun dünyaya gəlişinə üç ay qalmış vəfat edib. İsaakın doğuşu vaxtından qabaq olduğuna görə həddən artıq zəif olub. Çoxları onun yaşayacağına inanmırmış. Deyilənə görə, körpəni uzun müddət xaç suyuna salmayblar. Bir müddət sonra onun yaşadığını görən qohumları bu ayini yerinə yetiriblər. Nyutonun üç yaşı tamam olanda anası Anna Eyskou ikinci dəfə ərə gedib. Gələcəyin böyük alimi nənəsinin himayəsi altında böyüyüb...

Dahi şagird

Nyuton hələ uşaqlıqdan öz tapıntıları ilə yaşdlarını və müəllimlərini heyrləndirirmiş. İbtidai sinif dövrü Nyuton üçün olduqca ağır keçib. Məktəb illərində onun dərin zəkasına paxilliq edən sinif yoldaşları İsaaki daim təziq altında saxlayırmış. Buna baxmayaraq, o oxuduğu sinifdə əlaçılar sırasında birinci olmağı bacarıb.

Bir müddət sonra texnikaya maraq göstərən Nyuton təbiət hadisələri ilə bağlı araşdırmalara başlayıb. Bir dəfə dayısı Uilyam Eyskou onu əlində kitab, dərin fikirlərə qərq olmuş halda görüb. İsaakın əlindəki kitabə nəzər salan dayısı, onun yaşına qətiyyəyən uyğun gəlməyən müəkkəb riyazi məsələlərə maraq göstərdiyini görüb və anasından İsaakın təhsilini davam etdirməsi ilə bağlı arzusunu nəzərə almasını xahiş edib. Ciddi hazırlıqdan sonra – 1661-ci ildə İsaak Kembric Universitetində təhsil almağa başlayıb.

Kembric illəri

Kembricdə oxuduğu ilk altı il ərzində İsaak bütün kollec dərəcələrini keçib. Onun gələcək elmi kəşflərinin əsası tələbəlik illərində qoyulub. 1665-ci ildə magistr olan Nyuton bu illərdə işığın fiziki təbiəti ilə bağlı araşdırmalara başlayıb. Həmin araşdırmalar bu gün də dünya universitetlərində fiziklərə tədris olunur.

1668-ci ildə Kembricdən qayıdan Nyutona Lukask riyaziyyat kafedrasına rəhbərlik həvalə olunub. Ona qədər bu kafedraya müəllimi Barrou rəhbərlik edib. Barrou sevimli tələbəsinin maddi çətinliklərini aradan qaldırmaq üçün kafedra rəhbərliyini ona güzəştə gedib.

Bu dövr onun həyatında ən məhsuldar illər hesab olunur. 1660-1667-ci illərdə onun əsas ideyaları, eləcə də, ümumdünya cazibə qanunu öz təsdiqini tapıb.

Yalnız nəzəri tədqiqatlarla kifayətlənməyən Nyuton bu illərdə teleskop-reflektor (əksetdirici) icad edib. Bu cihazın hazırlanması ona London Kral Cəmiyyətinə üzv olmaq şansı verib. Kral Cəmiyyətinin üzvlük haqqını ödəyə bilməyəcəyini deyən Nyuton bu imkandan imtina edib. Lakin onun elmi xidmətlərini nəzərə alan cəmiyyət alimi üzvlük haqqından azad edərək istisna hal kimi öz sıralarına qəbul edib.

İşıqlı araşdırmalar və cazibə qanunu

Onun ilk elmi işləri işıq şüalarının tədqiqi ilə bağlı idi. Uzun illərin araşdırmaları nəticəsində Nyuton "Ağ Günəş şüası çoxsaylı rənglərin qarışığından ibarətdir" deyib. Alim sübut edib ki, prizmanın köməyi ilə ağ rəngi onun tərkib hissələrinə ayırmaq olar. Nazik lövhələrdə işığın sınma hadisəsini öyrənərkən alim elmdə "Nyuton həlqəsi" adlandırılan difraksiyanı müşahidə edib. Bu kəşfin əhəmiyyəti tam dolğunluğu ilə yalnız XIX əsrin ikinci yarısında dərk olunub.

1666-cı ildə Kembricdə taun epidemiyası başlayandan sonra Nyuton doğulduğu Vulstorp kəndinə köçüb. Burada sakit kənd həyatına başlayan 24 yaşlı alim heç bir kitab, cihaz olmadan, az qala, tərkidünya həyatı yaşaya-yasaya dərin fəlsəfi araşdırmalar aparıb. Bu fikirlərin bəhrəsi kimi ümumdünya cazibə qanunu kəşf olunub.

Akademik V. Vernadski Nyutona həsr olunmuş kitabında yazır: "Bir yay günü idi. Nyuton bağda açıq havada oturaraq düşünürdü. Bu zaman ağacdən onun başına bir yetişmiş alma düşdü. Nyuton çoxdan idi ki, cismlərin düşməsi barədə düşünürdü və başına düşən alma onun üçün bəzi qapılarn açarı oldu".

Sonralar Nyuton yazırdı ki, ümumdünya cazibə qanunu formulu Keplərin məşhur qanunlarının öyrənilməsinə nəticəsində yarandı.

Məşhur rus pedaqoqu K.Uşinski isə bu hadisəni belə izah edirdi: "Yalnız Nyuton kimi dahi almanın yerə düşməsinə təəccüblənə bilərdi".

Kembricə qayıdış

1667-ci ildə Nyuton, Kembricə qayıdıb və iki il sonra riyaziyyat üzrə professor mərtəbəsinə yüksəlib. O, burada elmi araşdırmalarına davam edib. Bu dövr ərzində Edmund Halleylə birgə çalışaraq ən böyük əsəri olan "Natural fəlsəfənin riyazi başlanğıcı"nu hazırlayıb və 1682-ci ildə bu əsəri bitirib.

Onlar "Natural fəlsəfənin riyazi başlanğıcı" əsərinin düsturlarından istifadə edib parlaq bir kometin orbitini hesablayaraq, onun 1759-cu ildə qayıdacağını qabaqcadan xəbər veriblər. Komet deyilən vaxtda qayıdıb və bu kometə Edmund Halleyin adı verilib.

Kimyaçı Nyuton

Mexanika, optika, astronomiya, riyaziyyat sahələrində elmi işlərin müəllifi olan Nyutonun fizikanın inkişafında rolu xüsusidir. Onun qanunlarının əsas hissəsi əsrlərdir ki, heç bir dəyişikliyə uğramayıb. XVII əsrin sonunda o, elmi kəşflərdə Kopernik, Keplər və Qalileyin araşdırmalarını tamamlayaraq universal sistem yarada bilib.

Ümumdünya cazibə qanununu kəşf edən Nyuton güzgülü teleskop yaradıb və optika sahəsində çox vacib təcrübələrin müəllifi olub. Bu təcrübələr əsasında o, tarixdə ilk dəfə olaraq işıq dalğalarının uzunluğunu ölçüb.

Nyuton qızmış cismlərin soyuma qanununu da kəşf edib. Onun göy cismləri haqqında qanununa ingilis alimləri müsbət münasibət bildirsə də, başqa Avropa alimləri bu nəzəriyyəni mənfi qarşılayıblar. Çünki Yer kürəsinin qütblərdən basılmış kimi yastı olması Nyuton nəzəriyyəsini bir daha təsdiqləyib və bu nəzəriyyə Dekart təlimindən fərqlənib.

Nyutonu Avropa qitəsində Huk, Leybnits, Flemstid kimi alimlərin işlərini oğurlamaqda, hətə küfr sözlər danışmaqda da təqsirləndiriblər.

Fizika və riyaziyyat sahələrində elmi axtarışlarıyla paralel olaraq, Nyuton kimyaçılıqla da məşğul olub. Amma bu sahədə gəldiyi nəticələri çap eləməyib.

Böyük alim apardığı kimyəvi araşdırmalar nəticəsində çox ciddi zəhərlənmə keçirib.

Anasının ölümündən sarsılan dahi

Nyutonun anası 1689-cu ildə yatalaq xəstəliyindən vəfat edib. Son günlərində gecəgündüz anasının yanında olan alim özü ona dərman verib. Lakin anasının həyatını xilas etmək mümkün olmayıb və Nyuton dərinədən sarsılıb. Bu hadisə onun sonradan əsəb xəstəliyi keçirməsinə səbəb olub.

Nyuton 1701-ci ildə Londona köçüb. 1705-ci ildə ona əsilzadə titulu verilib. Böyük mənzillə təmin olunan Nyuton öz tənhalığını ovuda bilməyib. Düşdüyü depressiyalar elmi araşdırmalarına da təsirsiz ötürməyib. O, bu illərdə "Optika" və "Başlanğıc" kitablarının yenidən nəşri ilə kifayətlənməli olub.

Dahi fizik 1727-ci ildə Londonda vəfat edib. O, İngiltərənin görkəmli şəxsiyyətlərinin torpağa tapşırıldığı Vesminster qəbiristanlığında dəfn edilib. Nyutonun dəfn günü ölkədə milli matəm elan olunub.

Nyutonun elmi yaradıcılığı fizikanın inkişaf tarixində müstəsna rol oynayıb. Albert Eynşteyn onun haqqında deyib: "Nyuton ilk dəfə təbiətdə gedən prosesləri yüksək dərəcədə dəqiqlik və bütün təfərrüatları ilə müəyyən edən qanunları kəşf etməyə cəhd etmiş alimdir".

Beynəlxalq Vahidlər Sistemində qüvvə vahidi

onun şərəfinə Nyuton adlandırılıb.

MÖVLUD

Yer
kürəsini
"cazibədar"
edən alim.

İsaak Nyuton

NEWTON
Qui genus humanum ingenio superavit.

23 avqust Cəbrayılın erməni qəsbkarları tərəfindən işğal olunduğu gündür. Odur ki, "Bir əşyanın tarixçəsi" layihəsinin bu sayını Cəbrayıl rayonu Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinə həsr etmək qərarına gəldik. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Muzey Mərkəzinin binasında Cəbrayıldan əhalisi kimi didərgin düşmüş eksponatlar yerləşdirilib. Onları muzeyin direktoru Təriyel Abbaslı güllə yağışının altından çətinliklə çıxararaq min-bir əziyyətlə Bakıya gətirə bilib. Müsahibimizlə söhbətdən əvvəl Azərbaycanın dilbər guşələrindən olan Cəbrayıl haqqında ümumi məlumatları xatırlatmaq istərdik.

Cəbrayıl rayonunun yaranması haqqında 8 avqust 1930-cu ildə qərar verilib. 4 yanvar 1963-cü ildə qərar ləğv edilərək rayonun ərazisi Füzuli rayonuna əlavə edilib. 17 iyun 1964-cü ildə isə yenidən öz statusunu qazanıb. 23 avqust 1993-cü il tarixdə rayon Ermənistan tərəfindən işğal edilib. İşğal nəticəsində rayona 13,928 milyard ABŞ dolları məbləğində ziyan dəyib.

Verilən məlumata görə Ermənistan Silahlı Qüvvələri tərəfindən işğal edilən Azərbaycan ərazilərində və münəqqişə zonasında ölkəmizin maddi-mədəni irsinin daşıyıcısı olan 31 muzey fəaliyyətdə olub. Hazırda 103 minlik eksponat fondu Ermənistanın Silahlı Qüvvələrinin nəzarəti altında olan ərazilərdə yerləşir.

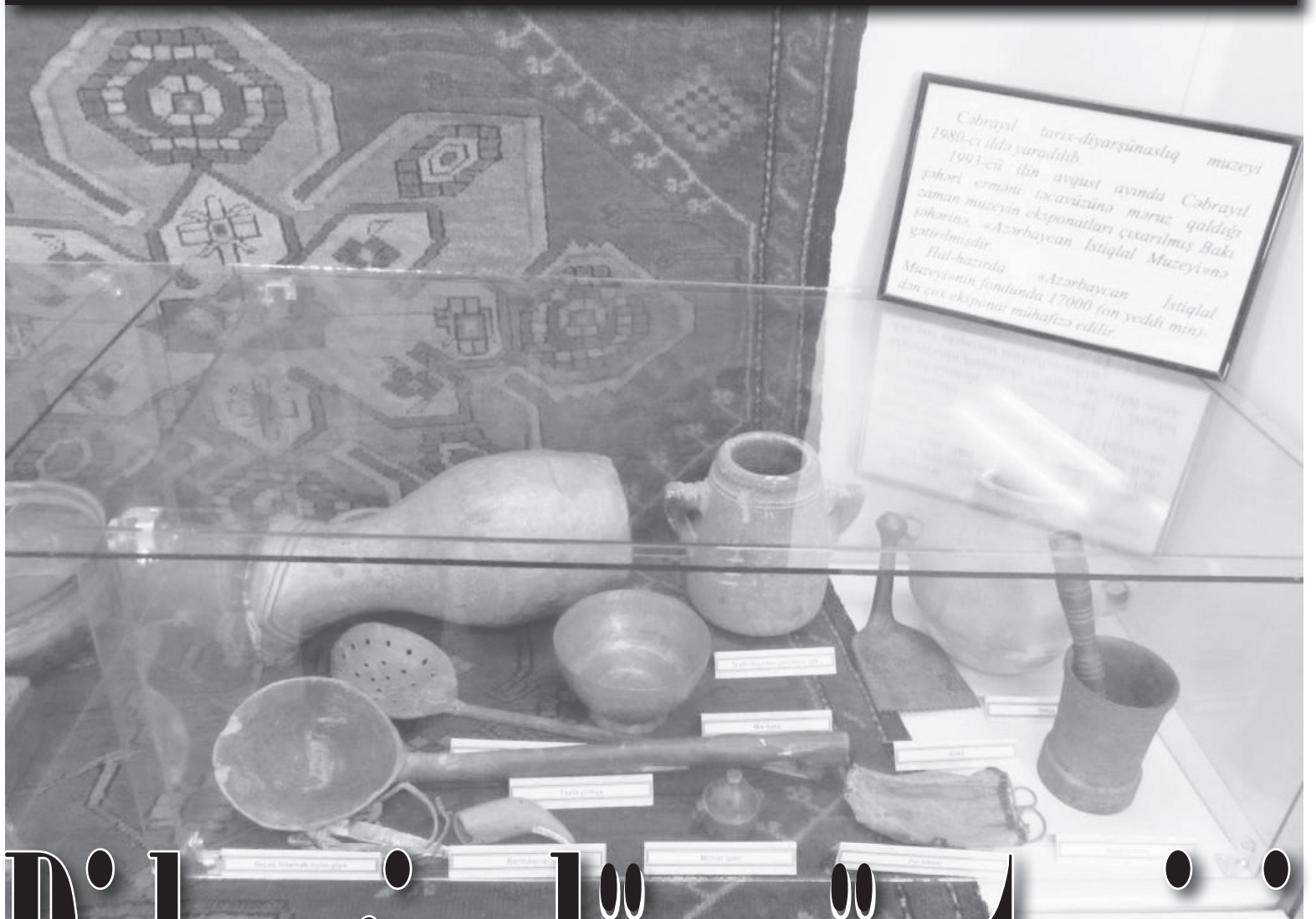
Muzeydə rayonun tarixinə dair arxeoloji və etnoqrafik materiallar, toxuculuq məmulatları, dekorativ sənət nümunələri, qədim və orta əsrlərə aid məişət əşyaları, fotolar, sənədlər, rayonun flora və faunasını əks etdirən eksponatlar sərgilənib.

1982-ci ildən etibarən muzeydə kiçik elmi işçi kimi fəaliyyət göstərən Təriyel Abbaslı 1987-ci ildə muzeyin direktoru vəzifəsinə təyin edilib.

Evinə qoyub, muzeyin eksponatlarını çıxardan Təriyel Abbaslı ilə Muzey Mərkəzinin onlar üçün ayrılmış otağında görüşdüm. Muzeyin əməkdaşları da otaqda idi. Cəbrayılı şair İsmayıl İmanzadə qonaqları idi. O həm də Yazıçılar Birliyinin Mingəçevir şəhər şöbəsinin sədridir. Olduqca mehriban, istiqanlı insanlardı. Müsahibəyə başlamazdan əvvəl, adama bir çay süzüb ordan-burdan danışdılar. Xoş zarafatları könül oxşadı. Təriyel müəlimlə söhbətə elə muzeydən başladım:

- 1980-ci ilin fevral ayında o vaxt Mərkəzi Komitənin birinci katibi olan Ümumilli liderimiz Heydər Əliyev rayonlarda Tarix-Diyarşünaslıq Muzeylərinin yaradılması haqqında sərəncam vermişdi. Cəbrayıl Rayon Partiya Komitəsinin təşəbbüsü ilə rayonun "Sağ sahil" küçəsində yerləşən orta internat məktəbinin dörd otağı muzeyin sərəncamına verildi və qısa müddət ərzində təmir edildi. Beləliklə, 1980-ci il dekabr ayının 8-də Cəbrayıl rayon Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin açılışı oldu.

23 avqust Cəbrayılın işğalı günüdür

Didərgin düşmüş tarixi

Muzeydə rayonun tarixinə dair arxeoloji və etnoqrafik materiallar, toxuculuq məmulatları, dekorativ sənət nümunələri, qədim və orta əsrlərə aid məişət əşyaları, fotolar, sənədlər, rayonun flora və faunasını əks etdirən eksponatlar sərgilənirdi. Eksponatların toplanmasında rayon ziyalılarının,

məktəb direktorlarının, məktəblilərin, yerli əhalinin böyük rolu var idi. O vaxtlar dil-ədəbiyyat müəllimi işləyirdim. 1982-ci ildə muzeyə kiçik elmi işçi kimi gəldim və 1987-ci ildə muzeyin direktoru təyin edildim. Cəbrayıl işğal olunana qədər muzeydə on doqquz minə qədər eksponat qo-

runub saxlanırdı. Onların hamısı bir-birindən dəyərli idi. Muzey elə məkandır ki, on min manatlıq gümüş kəmərle kiçik bir sənədin qiyməti arasında heç bir fərq yoxdu. Yüzə qədər gümüş kəmər, xəncər, yüz iyirmiyə yaxın qədim xalça, palaz, xurcun, heybə, duz torbaları, asmalıqlar var idi.

On beşə qədər portret əsər qorunurdu ki, onları da cəbrayılı rəssamlar çəkmişdilər. Otuzuncu illərdə Cəbrayılda dərc olunan "Xudafərin" qəzetinin bütün nüsxələri saxlanılırdı. Həmin qəzet əvvəllər "Lenin bayrağı," "Kolkoxçu" adları ilə də çap olunub. O qəzetlərin bəlkə də dövlət arxivində də nüsxəsi yoxdu. Amma onlar hal-hazırda bizim muzeydə qorunur.

Təriyel müəllimdən xahiş elədim rayonun işğalından bir qədər əvvəl baş vermiş hadisələri xatırlamağa çalışsın. Təbii ki, bu müharibənin səbəbini axtarmaq üçün tarixi bir xeyli əvvəldən geri səhifələməliyik. Amma çox uzağa getmədən, yaxın keçmişdə nə baş verdiyini bilməyimiz yaxşı olardı:

- 1987-ci ildə bizə xəbər verdilər ki, bir dəstə erməni Cəbrayılda qədim yaşayış məntəqələrini, qədim qəbiristanlıqları gəzib qızıl axtarırlar. Məndən qabaq muzeyin direktoru olmuş Fazıl müəllimlə ermənilərin getdikləri yerlərə baş çəkdik. Sonradan anladım ki, bunlar heç də qızıl axtarırlarmış. Ermənilərə məxsus olan yazılı, tarixi abidələri bizim qədim yaşayış yerlərinə basdırıblarmış ki, sabah bu yerlərin ermənilərin qədim yaşayış yeri olduğunu iddia edə bilsinlər.

Muzey direktorunun dediyinə görə, on doqquz min eksponatdan on yeddi minini çıxarda bilib. Bir muzeyi təkbaşına köçürmək, əlbəttə ki, əsl qəhrəmanlıqdır.

- Hələ internat məktəbində olanda muzeyin ən dəyərli eksponatlarının bir qismini Mahmudlu kəndində qohumların, bir qismini Mərcanlıda İsmayıl müəllimin evinə yığdım. Əşyaların muzeydən maşına daşınmasında muzey əməkdaşlarının da zəhmətini xüsusi qeyd etmək istərdim. Amma düzü, eksponatları rayondan çıxarmaq ağılıma da gəlməzdi. Çünki elə bilirdik ki, hamısını qaytarıb yerinə qoyacağıq. Sonra gördük, vəziyyət yaxşı deyil, eksponatların bir qismini Beyləqana gətirdik. İki mindən artıq eksponatı isə iri olduqlarına görə çıxartmaq imkanım olmadı. Onların arasında üstü yazılı məzar daşları, iri samovarlar, ornamental naxışları olan daş abidələr, müxtəlif kənd təsərrüfatı alətləri var idi.

Camaat ailəsini, evini, mal-qarasını çıxartmaqda çətinlik çəkib. Tariyel müəllim isə eksponatları Beyləqana gətirdikdən bir gün sonra, onları bir də Cəlilabada, qohumlarının evinə daşıyıb.

- Sonra Bakıya gəldim. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyindən verilən maşınla eksponatları Bakıya gətirib, təhvil verdim.

- Rayonda əhalinin əhvali-ruhiyyəsi olduqca yüksək idi. Hamı öz həyatını yaşayırdı. Heç kim rayondan çıxmaq haqqında fikirləşmirdi. Düzdü, Füzuli, Ağdam boşaldılmışdı, amma Cəbrayıldan heç kim tərpnmək fikrində deyildi. Baxmayaraq ki, rayonun üstünə güllə leysan kimi yağdırdı.

Bizim torpaqların işğal olunmasındaşayiələrindəböyükroluvaridi.

Cəbrayıl iki dəfə işğal olundu. Birinci dəfə avqustun 23-də dağ ərazilər və Cəbrayılın özü, oktyabrın 23-də isə Arazboyu kəndlər ermənilər tərəfindən tutuldu.

Bu vaxt, bayaqdan bəri müsahibənin gedişinə müdaxilə etmədən dinləyən şair İsmayıl İmanzadə söhbətimizə qoşuldu:

- Rayon işğal olunandan sonra qərgah Mahmudlu kəndinə gəldi.

Sonralar Cəbrayıl rayonunun MTN idarəsinin rəisi İbrahim müəllim mənə dedi ki, bizim anamız namaz üstə imiş. Demə ermənilər xəbər tutub ki, Cəbrayıl rayonunun fəalları iclas keçirir. Tanklarla həmin yeri mühasirəyə almaq əmrini alıblar. Yarımcı saat ləngiyiblər deyə, bəxtimiz gətirib. Təsəvvür edin, Ağ yolda, Şişpapaq tərəfdə öndə gedən tanklardan biri xarab olduğundan yolu kəsib.

Yüzdən çox adam yaralanmışdı. Qarabağ muharibəsində uğursuzluqların bir səbəbi də birliyin olmamasında idi. Cəbrayıl daha çox ermənilərin məskunlaşdığı Xocavənd rayonu ilə həmsərhəd idi. Bir də gördürdün camaat arasında söhbət gəzir ki, filan gün hərbi əməliyyat olacaq. Əslində isə, bu haqda heç kimin məlumatı olmamalı idi. Amma hərbi sirr ortalıqda idi. Başqa bir misal. Planlaşdırılmışdı ki, Cəbrayıl batalyonu hücum edəndə, o biri tərəfdən də Füzuli batalyonu hərəkətə keçəcək. Bununla da, erməniləri mühasirəyə alıb, Xocavəndi azad edəcəklər. Dəfələrlə olmuşdu ki, Cəbrayıl döyüşçüləri hücumu keçmişdi, döyüş qızıışmışdı, Füzuli batalyonundan isə xəbər çıxmamışdı, ya da əksinə. Bunun səbəbi isə vahid komandanlığın olmaması idi. Ordu ayrı-ayrı qüvvələrin əlində cəmlənmişdi. Hücumlar kompleks şəkildə olmalı idi. Bütün bunlara baxmayaraq Cəbrayıl döyüşçüləri ləyaqətlə vuruşdular. Altı milli qəhrəmanımız var. İsmayıl müəllimlə Cəbrayıl şəhidlərinin ailələrində olub, onlar haqqında məlumat toplayaraq "Cəbrayıl şəhidləri" adlı kitab nəşr etdirdik.

İsmayıl müəllim mənə bağışladıqları "Cəbrayıl şəhidləri" kitabını vərəqləsə də arada başını qaldırıb bizə baxırdı. Tariyel müəllimin dediyinə görə o, rayonu tərk etməsi sonuncu adamlandı. Cəbrayıldan Arazlı üzərək çıxıb. Müsahibədən sonra İsmayıl müəllim məğlubiyyətin məyusluğundan danışdı.

- Qəribədi ki, o vaxt belə bir anlayış var idi: hansısa batalyon elə düşünürdü ki, məsələn, Qubadlını Qubadlı alayı müdafiə etməlidir. Ermənilər, hətta Cəbrayıldan ikinci Xocalı faciəsini törədə bilirdilər. Amma Araz yolunu açıq qoymuşdular. Yəqin düşünürdülər ki, hamı suda boğulub öləcək. Sahil boyu minik və yük maşınları düzülüşdü. Adamların çıxmağına özləri şərait yaratmışdılar. Yalnız gülləni ona görə atırdılar ki, camaat vahiməyə düşüb rayonu tərk eləsin. Arazdan keçəndə onlarla adamı çay apardı. Sahildə hər addımda müxtəlif silahlər, patronlar, əsgər paltarları ilə qarşılaşmalı olurdu. Cənubi Azərbaycanda olan həmvətənlərimiz qayıqla çaya tökülüşmüşdülər. Sağ olsunlar, onlar xeyli adamı xilas elədilər.

FEYZİYYƏ

eksponatların acı taleyi

Bilirsiz, adamlar mənə az qala güldürdülər ki, sənin işin-gücün yoxdu? Özünə niyə zülüm vermişən?

Mənim kimi şəhərdə böyümüş, müharibə görməmiş gənclər üçün maraqlı olardı, göydən ölüm yağan yurdun adamları necə yaşayırlarmış o ölüm-dirim məqamında? Yəqin, hər şey bizim təsəvvür etdiyimiz kimi olmayıb. Onlar da insandı axı, onlar da ölümdən qorxa bilərlər. Yoxsa elə deyil?

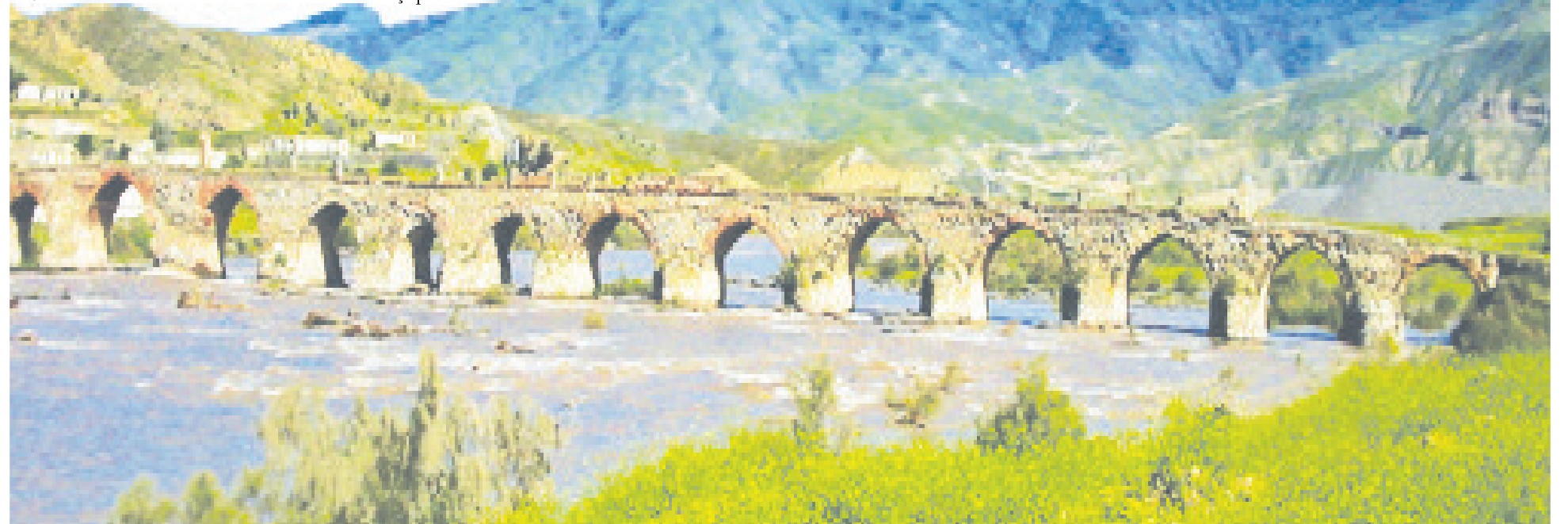
Rayonların çoxu boşalandan sonra ermənilər gəlib doluşdular. Adamların ümidi 1993-cü ilin 15 avqust Daşbaşı hadisəsində qırıldı. Ermənilər bizim postda olan on səkkiz nəfəri gecə hücumu keçib öldürmüşdülər. Daşbaşı bizimkilərin nəzarətində olan erməni kəndi idi, Cəbrayıldan yuxarıda yerləşirdi. Daşbaşı ermənilərin nəzarətində keçəndən sonra ordan rayonu vurmağa başladılar. Beləcə, rayon boşalmağa başladı, iyirmi üçünə qədər boş qaldı.

Hamımız evlərimizi, mal-qaramızı Mərcanlı kəndinə yığmışdıq. Hər gün cəbhədəki vəziyyəti maraqlanırdıq. Oktyabr ayının iyirmi biri idi. Rayon fəallarının iştirakı ilə iclas çağırılmışdı. Göydən güllələr yağmasına baxmayaraq iclasda üzümlərin yığılması, inəklərin sağlması məsələsi müzakirə olunurdu. İki gündən sonra isə Arazboyu kəndlər işğal olundu. Demək istəyirəm ki, adamlar son günə qədər inamlarını itirmişdilər.

Tankı yarım saata ancaq düzəltmək mümkün olub. Tank xarab olmasaydı hamımızı ya qıracaq, ya da girov götürəcəkdilər.

Tariyel müəllim söhbətə qaldığı yerdən davam elədi:

- 1992-ci il iyunun 28-də və avqustun 15-də iki böyük döyüş əməliyyatı oldu. Əməliyyatların hər birində nə qədər əsgərimiz şəhid oldusa, rayon mərkəzində bir o qədər yerli əhali öldürüldü. Dayanmadan qrat atırdılar.

Fidel Kastro ona edilən sui-qəsdlərin sayına görə Ginessin "Rekordlar kitabı"na düşüb.

Xüsusi komissiya bu cəhdləri sayarkən Amerika Birləşmiş Ştatlarının Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin arxivindəki materiallara əsaslanıb. Çünki Kuba mətbuatındakı araşdırmalara əsasən söyləmək olar ki, bu sui-qəsdlərin böyük əksəriyyəti məhz Amerika xüsusi xidmət orqanlarının təşəbbüsü ilə hazırlanıb.

2011-ci ilin payızında Twitter şəbəkəsində belə bir xəbər yayıldı ki, Kuba lideri Fidel Kastro qətlə yetirilib. Xəbər internet məkanında ildırım sürətiylə yayıldı, ağızdan-ağıza düşdü. Amma üstündən bir neçə gün keçəndən sonra Venesuela radiosunun efirindən bu əbədi inqilabçının səsi gəldi və Kastro dedi ki, belə bir şaiyənin yayılmasında qərribə bir şey yoxdur, çünki bədxahlara inansa, məni artıq neçə yüz dəfə "öldürüblər"...

Həmin müsahibəni Fidel bu sözlərlə bitirmişdi: "Mənim ölümüm barədə yazan uşaqlar kefini açır. Guya ki, ölüm mənim üçün bəd xəbər-zaddır..."

Ümumiyyətlə, Kuba lideri Fidel Kastronun həyatına Eyzenhauer dövründə 38, Kennedi - 42; Conson - 72; Nikson - 184; Karter - 64; Reyqan - 197; ata Buş - 16; Klinton - 21 dəfə sui-qəsd olunub. Oğul Buş və Obama dövrü barədə dəqiq məlumat yoxdur.

Mütəxəssislər hesablayıb ki, Kastroya sui-qəsdlərin təşkili Amerika vergi ödəyicilərinə cəmi 120 milyon dollara başa gəlib. 1999-cu ildə isə Kuba bu sui-qəsdlərə görə Birləşmiş Ştatlara qarşı 181 milyard dollarlıq iddia irəli sürdü.

Tanınmış kinorejissor Rafael Benitas Kuba təhlükəsizlik xidmətinin şefi olmuş Fabio Esklantenin "Kastronu öldürməyin 638 üsulu" adlı kitabı və Amerika Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin 2007-ci ildə açılmış məxfi sənədləri əsasında film çəkib.

Xatırlatmaq lazımdır ki, bu faktların bir neçəsi Birləşmiş Ştatların Senat komissiyasının materiallarında da öz təsdiqini tapıb.

İndi isə sui-qəsd faktlarının bəzilərindən söhbət açaq...

Qeyd etmək lazımdır ki, Fidel Kastronun xarizmatik şəxsiyyəti yalnız dostlarının deyil, düşmənlərinin də diqqət mərkəzində idi. Kuba tarixçilərinin yazdıqlarına inansa, Kastronu aradan götürmək üçün hələ inqilabdan qabaq da cəhdlər edilib. Məsələn, Kuba diktatoru Batistanın agenti Eutilio Gerra on min peso müqabilində qiyamçıların inamını qazanıb, onların düşərgəsinə yol tapır. Sonralar tanınmış inqilabçı Çe Gevara yazırdı:

"Gerra soyuq gecələrin birində Fideli zəhərləmək məqsədiylə ondan yatmaq üçün ikinci yorğanı istəyir. O, qətlin sifarişçilərindən aldığı zəhərli maddəni həmin yorğana çəkərək, Kastroya qaytarmaq istəyirdi. Həmin günlər dağlarda gecə yaman soyuq olurdu. Və onda Fidel Gerra dedi ki, onsuz da bir yorğanla üşüyəcəyik, gəl bir yerdə yataq, isti olsun".

Bu əhvalat onunla bitdi ki, satqın səhərədək Kastro ilə eyni yorğanın altında yatması oldu və səhər özü hər şeyi etiraf etdi...

Bu hadisədən az sonra, qiyamçıların düşərgəsinə daha bir muzdlu qatil yol tapdı, amma o da niyyətini həyata keçirə bilmədi, ifşa olunaraq güllələndi.

Fidel Kastro Kubada hakimiyyəti ələ keçirəndən sonra, Moskva onu bir marksist kimi tanımadığından, yeni hakimiyyətlə əlaqələr yaratmağa cəhd göstərmir, Fidel özü də Rusiyaya yaxınlaşmaqdan, Amerikayla dostlaşmağa üstünlük verirdi. Bunun üçün, hətta müəyyən addımlar atmışdı.

1959-cu ildə Kastro münasibətləri normalaşdırmaq məqsədilə prezident Eyzenhauerlə görüşmək üçün ABŞ-a gəlir.

Lakin bu səfər gənc Kuba lideri üçün tam uğursuz başa çatır, Amerika prezidenti onunla görüşməkdən imtina edir və görüşə vitse-prezident Riçard Niksonu göndərir. O isə, öz növbəsində Fidellə elə kobud davranır ki, Kuba lideri tamam özündən çıxır, Amerikanı düşmən elan edir və nəzərlərini SSRİ-yə yönəldir.

1959-cu ilin yayında Kastro Moskvadan silah istəyir və yalnız bundan sonra Kubaya yüzdən çox sovet hərbi və təhlükəsizlik xidməti mütəxəssisi gəlir. Bu xəbər Amerikaya çatan kimi, dövlət rəsmiləri Kastronun aradan götürülməsinə yönəlik əməliyyatlara start verirlər və Fideli öldürmək üçün onun sevgilisi Marita Lorensdən istifadə etmək qərarına gəlirlər.

Onların tanışlığı da qərribə olub. Maritanın atası Cənubi və Şimali Amerika limanlarına müntəzəm səfərlər edən "Berlin" adlı okean laynerinin kapitanı idi. 1959-cu ilin fevralında atası hələ doqquzuncu sinifdə oxuyan Maritaya onunla səfərə çıxmağa icazə verir. Fevralın 23-də "Berlin" gəmisi Havana limanında lövbər atır...

Sonralar Marita Lorens Kubaya ilk səfəri haqda öz xatirələrində belə yazırdı:

"Mən kapitan körpüsündə durmuşdum və birdən uzaqda bizə tərəf gələn bir qayıq gördü. Qayıqda 27 nəfər saqqallı adam vardı, onların biri hamısından ucaboy idi. O, qayığın burun tərəfində durmuşdu, əlində də tüfəng vardı. Öz-özümə fikirləşdim ki, bu gələnlər, yaqın, bizim gəmini abordaja götürmək istəyirlər".

Az sonra, gələnlər gəminin göyertəsinə qalxanda bəlli olur ki, saqqallıların ən ucaboylusu Fidel Kastrodur. Fidel Maritaya elə ilk baxışdan aşiq olur və gəmidə qaldıqları müddətdə qızdan bir addım da aralanmır. Kubalılar həmin gecə "Berlin"də qalaraq, inqilabın qələbəsini bayram edirlər...

Ertəsi gün vidalaşanda isə Kastro qıza öz saatını bağışlayır, Marita da ona Nyü-Yorkdakı mənzillərinin telefonunun nömrəsini verir.

Onlar bir müddət telefon əlaqəsi saxlayırlar, amma axırda Fidel bezərək qızın dalınca öz təyyarəsini göndərir. Marita "Habana libre" hotelində yerləşdirilir. Fidellə görüşləri də elə orda olur. Onlar yeddi ay müntəzəm görüşürlər.

1959-cu ilin noyabrında isə Maritayla Fidelin oğlu olur və həmin andan etibarən gənc qadının həyatı daha çox detektiv romanlarına bənzəməyə başlayır...

Marita öz memuarlarında, doğuş zamanı huşunu itirdiyini yazır. Ayrılanda isə... Ayrılanda görür ki, Nyü-Yorkdadır və ətrafında Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin bir neçə agenti var. Agentlər ona ölü doğulmuş körpəsinin fotosunu göstərirlər. Qıza təlqin edirlər ki, Fidel onu atıb və Amerikaya aparılmasına icazə verib.

Bu xəbər qız üçün böyük sarsıntı olur deyə, agentlər ona əməkdaşlıq təklifi edəndə, düşünmək üçün vaxt istəyir. Marita bir neçə gün Fidelin zəngini gözləyir. Amma onun intizarı əbəs olur. Və yalnız bundan sonra, Marita Lorens Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsiylə əməkdaşlığa razılıq verir...

Sonu gələn sayımızda

638 sui-qəsd

İlqar Əlfinin araşdırmaları "Tam məxfi" layihəsində

Isgəndər Palanın Türkiyədə təxminən əlliyyə yaxın kitabı çap olunub. Həmin kitabların əksəriyyətində Divan ədəbiyyatına dair nadir araşdırmalar, qıssədən-hissə tipli didaktik hekayələr, bədii miniatürlər, esselər, klassik Osmanlı şairlərinin qəzəl, qəsidə və ayrı-ayrı beytlərinin şərhləri, "Zaman" qəzetindəki köşə yazıları toplanıb. Müəllifin türk Divan ədəbiyyatına dair dəyərli ensiklopedik lüğətləri, müntəxabat və antologiyaları, orta məktəb və litsey şagirdləri üçün ədəbiyyat dərslik və dərs vəsaitləri var. Onun bədii yaradıcılığını taclandıran isə son illərdə qələmə aldığı romanlardır. Yazıcının dahi Füzulinin "Leyli və Məcnun" məsnəvisinin motivləri əsasında qurğulanan "Babildə ölüm, İstanbulda eşq" (2004), Osmanlı tarixinin Lalə dövrü hadisələrinin qələmə alındığı detektiv "Qətrəyimatəm" (2009), "Şah və Sultan" (2010) və Yunus Əmrənin həyatı və sufi fəlsəfəsinə həsr edilən "Od" (2011), Barbaros Xeyrəddin Paşanın taleyindən bəhs edən "Əfsanə" (2012), Eyyub Sultan haqqında "Mehmandar" (2014), Məhəmməd Reyğəmbər barədə "Bülbülün qırx sərgisi" (2015) adlı bir-birindən maraqlı yeddi romanı işıq üzünə çıxir.

Bütün müharibələr əvvəl-axır danışıqla, barışıqla bitir. Zəfərlə sonlanan bütün savaşların qalibi və məğlubu olur. "Şah və Sultan" romanının onurğasını təşkil edən Çaldıran cənginin isə qalibi yoxdur. İki qardaş bir-birini boğazlayanda öləndə, öldürəndə qardaş olur. Romanda Osmanlı sarayındakı sünni Can Hüseyinlə Səfəvi sarayındakı şiə Ağza Həsənin ekiz qardaş və birinin ölümünün digərinin əlindən olması məhz bu faciənin rəmzidir. Xüsusən hadisələrin gedişində bu ekiz qardaşların bir-birini əvəzləməsi məqamı uğurlu bədii tapıntıdır. Aydırdır ki, qardaş qırğınında qalibdən və qalibiyyətdən bəhs etmək ortaq dilimiz adına faciə, dinimizə naminə günahdır. Çaldıran döyüş meydanında kimin zəfər qazanmasından asılı olmayaraq, mənsub olduğumuz soy, təmsil etdiyimiz millət məğlubdur!

Sultan da, şah da insanı öldürməyə öldürmənin ustasıdır. Biri atası II Bəyazidi taxt-tacdan uzaqlaşdıran, öz hakimiyyəti uğrunda iki qardaşını, beş əmisi oğlunu (bunlardan üçü 7-14-21 yaşlarında idi), üç baş vəzirini boğduzan sultandır. Yeri gəlmişkən, müəllifin mahir bədii tapıntılarından biri Sultan Səlimin Bəyazidi taxtdan salıb, ev dustağı edərək atasından eşitdiyi qeyri-adi qarışıqdır: "Səni gördüm şiri-pəncələr əlindən gedəsən". Sultan hökmdar olduğu səkkiz il boyunca fikirləşir ki, yer üzündə onu öldürəcək bir aslan pəncəsi, yaxud pəncəsi aslan kimi olan igid yoxdur və atasının qarışığı heç vaxt çin olmayacaq. Halbuki, romanın sonunda ölümü həqiqətən də "şiri-pəncə"dən olur. Ancaq bu, aslan pəncəsi deyildi, onun kürsündəki ölümçül çibənin xalq təbabətindəki adı idi!

Roman 1501-ci ilin avqust ayından 1525-ci ilin sentyabrına qədərki dövrün məlum tarixi hadisələri işığında Şahın və Sultanın saraydaxili yaşantılarını, bilinməyən məziyyətlərini, həyat dramalarını, şəxsi duyğularını, hökmdar olaraq ehtişamlarını, fərd olaraq faciələrini gözəl önünə gətirir. Yazıçı bunun üçün uyğun və uğurlu süjet-kompozisiya quruluşu seçib. Hadisələrin məhvərinə gözəllər gözəli Bəhruzə obrazını – Taclı Xatunu, bu obrazın təmsalında Sevgini yerləşdirir. Bu, həm dünyəvi sevgidir, həm mənəvi. Ürfani-sufi sevgisi ilə bəşəri məhəbbət iç-içədir.

Əsərin əsas hissəsi 14-15 yaşındakı Bəhruzənin və sonradan onun qulluqçusu olacaq Qəmbərin uşaqlığı və onların Şah sarayına düşdükdən sonrakı həyatının təhkiyəsi ilə başlayıb. Şaha ərə gedib Taclı adını alan Bəhruzənin Çaldıran savaşında əsir düşməsi və Sultan sarayındakı yaşantısı ilə zirvəyə yüksəlir. Taclının Şah, Sultan, Cəfər Çələbi, Ömər və Qəmbər Can misalında şahlıq, sultanlıq, köləlik, sünnilik, şiəlik tanımayan həqiqi məhəbbətə dair düşüncələri ilə süjetin açılışı gerçəkləşir.

Romanın ideyası, mətləbi, qayəsi aşkardır. Bu savaşda məğlub olan türklükdür: osmanlısı, səfəvisi, sünnisi, şiəsi, türkü, türkməni ilə Türk dünyasıdır. Tarixi mənbələrin əksəriyyətində Çaldıran müharibəsinin başlıca səbəbi kimi dini məzhəb ayrılığı göstərilir. Romanda da daha çox bu ehtimal qabardılır.

Əlbəttə, tarixi roman janrında yazılmış bədii əsər tarixin bərabər özü deyil. Yazıçı bu romanda uzaq tarixi hadisələrin əsas mahiyyətinə sadiq qalmaqla yanaşı, olaylara və tarixi şəxsiyyətlərə bədii şərtiliyi verdiyi imkanlar çərçivəsində öz dünyagörüşü ilə baxır, oxucuya çatdırmaq istədiyi mətləb və məramı bədii cəhətdən fərdi dünyaduyumu ilə mənəviləndirir. Çaldıran müharibəsində Sultan Səlim Şah İsmayılı məğlub edir.

Sultanın Çaldıran döyüş meydanından, eləcə də Təbriz və Ərdəbil-dən özü ilə bərabər apardığı qənimət və xəzinə bəhə bəhədir. Biz təkcə Sultanın əsir olaraq İstanbula apardığı məşhur azərbaycanlı alim və sənətkarları nəzərdə tutmuruq. Ən qiymətli xəzinə Şah İsmayılın döyüş meydanında əsir götürülən arvadı Bəhruzə - dünya gözəli Taclı Xatun idi ("Şahın qoyub qaçdığı" deməyə dilim gəlmir, çünki tarixi mənbələrin yazdığına görə, bu hadisə Şaha o qədər ağır təsir etmişdir ki, ömrünün sonuna qədər bir dəfə də olsun üzünü gülməmiş, on il ona yas tutmuş, tez-tez inzivaya çəkilərək təsəllini içkidə tapmışdı). Çaldıran savaşına başlayanda iyirmi yeddi yaşında olan (sonbeşiyi və xələfi Təhmasibin iki yaşı vardı) Şah İsmayılın romanın sonlarına doğru müharibənin mənasızlığı haqqında düşüncələri, lakin onun baş vermə səbəbini yenə də Sultanın nankorluğuna bağlayır. Bu düşüncələr zəncirinin son cümləsi Şahın (Türklüyün!) çarəsizliyidir: "Bu iş Mehdiyə qaldı".

Yazıçı Taclı obrazını simvolik missiya ilə vəzifələndirib. Bəhruzənin sevdiyi Təbrizli Ömər sünnidir. Şah İsmayıl isə sünnilərin qənimidir. On beş yaşına yenicə qədəm basan Bəhruzə Şah İsmayılın xanımı Güllüzar Bəyimnin üstünə günü gəlir. Romanın sonuna qədər əlinə kişi əli dəymədən bəkirə qalır. Türk qadın ismətinin satın alınmaz qeyrəti olaraq rəmzləşdirilir. Şah İsmayılı yaşadığı beş il ərzində Bəhruzə yataqda Şahla arasına qılınc qoyub yatır. Sevgilisi Ömərdən onu ayırdığı üçün Şahı bağışlaya bilmir. Lakin səbəb yalnız bu deyil. Bəhruzə hər gün yataq otağına sərxos gələn Şahın onu sevməsini, ona aşiq olmasını istəyir. Könül əyləndirmək, vaxt keçirmək üçün onun otağına təşrif buyuran sərməst İsmayılı ər olaraq qəbul edə bilmir.

Sultan Səlim əsir aldığı Taclının gözəlliyinə heyranlığını gizlətmir, hətta bəzi söz və davranışlarından ona aşiq olduğunu hiss elətdirir. Lakin "Şah artığına" tamah salmağı öz şən-şərəfinə ləkə hesab edir. "Çeynənmiş loxma"nu sarayın yaşlı katibi, qadın tayfasına nifrət edən və üzəndən son dərəcə kifir Saray şairi Tacizadə Cəfər Çələbiyə cariyə olaraq bağışlayır, onların nikahını kəsdirir. Romanda hadisələrin sonrakı inkişafı göstərir ki, Sultanın aşiq olduğu Bəhruzə də ona biganə deyil. Zaman-zaman o da xəyalından keçirir ki, kaş Sultan onu sevyəydi, ona aşiq olaydı. Bununla o, tapdalanmış qadın qürurundan hərəkət edir, onu döyüş meydanında atıb qaçan Şah İsmayıldan qisas almaq istəyir.

Cəfər Çələbi Bəhruzə ilə bir yatağı paylaşmır. Saraydakı illərin təcrübəsi ona öyrətmişdi ki, Sultan Səlim aldığı bu ani qərarı günün birində dəyişdirib, Taclını özü üçün geri tələb edə bilər. O zaman Bəhruzəni Sultana təmiz qaytarmaq lazımdır.

Lakin bu uzaqgörən ehtiyatlılıq belə "kazasker" rütbəsinə - ali hərbi hakimiyyətə qədər yüksəlmiş Tacizadəni ölümdən xilas edə bilmir. Sultan qarətə məşğul olan yeniçilərin bir iftirasını bəhanə edərək onu boğdurur. Ehtimal ki, Taclının dul qalmasını daha münasib bilir.

Sultan Səlim də, Şah İsmayıl da şairdirlər. Müharibələrdən, fəthlərdən imkan tapdıqca qılınc yerə qoyub, qamışdan qələmi ələ alır, biri Səlimi, o biri Xətai təxəllüsü ilə şeirlər yazır, qəzəllərində gözəli, gözəlliyi, bu dünyanın faniyini, Uca Yaradana bağlılığı, sufi-ürfani hikmətləri tərənnüm edirdilər. Yazıçı bu məqamdan istifadə edərək, hər bir fəsilin sərlövəsi altında Səliminin və Xətainin o bölümün ruhuna və ovqatına uyğun düşən bir beytini, yaxud bəndini epigrafla qeyd edir.

Romanda Taclı Xatunun ətrafını saran bir məhəbbət haləsi var. Sultan da, Şah da, Ömər də, Cəfər Çələbi də, Qəmbər də ona aşiqdirlər. Əsərin finalında Taclının da həyatının müxtəlif zaman dilimlərinin aşiqlərinə biganə qalmadığı aydın olur. Lakin ömrünün qürub çağında boy-nundan asdığı, ölərkən düz ürəyinə tuş gələcək şəkildə məzarına basdırılmasını istədiyi mirvariye hər dəfə toxunanda içini isidən sevginin ünvanını tapmaqda çətinlik çəkir: bir cüt mirvaridən təkini hədiyyə edib, digər tayını özündə saxlayan Ömərmi, o tək incini sırğa düzəldirib, qulağından asan Şahmı, döyüş zamanı Şahın qulağından qoparılib ona gətirilmiş bu mirvarini yanından ayırmayan, ölüm döşəyində bir zərfə qoyub Taclıya yollayan Sultanmı?

Bu sevgilərin heç biri digərinə oxşamır. Ömər Bəhruzənin ilk və sona qədər unutmadığı məhəbbəti (əsərin sonunda Taclının məzarı başında Qəmbərə mirvarinin ikinci tayını verən gözyaşlı şairin Ömər olduğunu öyrənirik), Cəfər Çələbi isə onu bütün bəlalardan qoruyan ikinci nikahlı eridir.

Sultan Taclıya dəli kimi aşiq olduğunu, hər an vüsəlini istədiyini onun gözəlliyini vəsf edən qəzəllərində dilə gətirsə də, real həyatda Bəhruzədən uzaq dayanır. Gücündərlətilə ələmi lərzəyə salan bu "aslanı", özünü da bir qəzəldə etiraf etdiyi kimi, "bir gözləri ahu zəbun edir". Lakin ölüm döşəyində belə, Sultan Taclının gələcək taleyinə biganə qalmır.

Şah İsmayıl bir tərəfdən "isməti ayaqlar altına düşdüyü" üçün Taclını öldürməyə İstanbulla muzdlu qatil göndərir. Digər tərəfdən, Sultanın vəfatından sonra Taclıya namələr göndərərək Təbrizə qayıtmasını istəyir, hətta itkin sevgilisi Öməri tapdırıb, onları evləndirəcəyinə söz verir.

Taclı Xatun bu sevgilər yumağının içində əbədi yuxuya gedir. Ölümqabağı onu sevənlərin hamısının adını son dəfə sayıqlayır: Ömər, Şah, Sultan, Cəfər. Bu zaman Qəmbərin "Ən çox hansını sevmişdin?" sualına Bəhruzənin verdiyi cavab bütün təxminləri alt-üst edir: "Səni sevmişdim, Qəmbər Can, ən çox səni sevmişdim". Ona öz sevgisini heç bir zaman açmağa cəsarət etməyən, bütün ömrünün mənasını Taclıya xidmətdə gördən, öləndə Taclının məzarı ucunda basdırılmasını vəsiyyətdən Qəmbər Can Şahın uşaq vaxtı axtaladığı doğmaca qardaş oğludur!

Romanda şiə-qızılbaş və ələvi-bektaş terminologiyasında, cəm və dəm ritualının təsviri və təhkiyəsində kiçik xətlər də gözə çarpar. Cəm əhlinin ibadət xanası olan cəməvlərinin, ibadət şəkli olan toplanmalarının təsvirində "dəmlək" səhnələri sanki içki sərxoşluğu kimi təqdim edilir. Halbuki "dəm olma" həqiqət qəpısını aralamağa çalışsalar öz ibadətini həyata keçirməsi, Yaradana həmhəl olması, "dəm-uyum içində dövrən sürməsi" deməkdir. Ədib Şah İsmayılın Çaldıran müharibəsinə qədər təxəllüsünün Xətai (yəni Xıtalı, Xıtdan olan, Xıtda doğulan), Taclı əsir düşdükdən sonra Xətai (yəni Çaldıran müharibəsinə girməklə xəta edən) kimi mənəviləndirir ki, bu, bədii tapıntı kimi görünsə də, tarixi həqiqətlə uzlaşır.

Roman Türk dünyasının qaranlıq faciəvi tarixinin bədii-estetik təqdimatı olmaqla bərabər, həm də dramatik, lakin işıqlı Sevgi dünyasının təqdimatıdır. Elə bir dünya ki, orada şah və sultan, müsəlman və xristian, sünni və şiə ayrışkılığına yer yoxdur. Yazıçı romanın ilk cümlələrindən buna işarə edir: "Ey yolçu, sevgiyə doğru yeri, ta ki həqiqətə çatasan!". Biz də Xətainin misraları ilə bu kəlamı tamamlayırıq:

*Həqiqət bir gizli sirdir
Aça bilsənsən, gəl bəri!*

**Əsgər RƏSUL,
professor**

Qalibi olmayam müharibə

Atalar və oğullar mövzusu bəşər övladının yaranışından mövcud olub. Bu məsələ müasirdən tutmuş elmin, sənətin müxtəlif sahələrində də zaman-zaman bəzən yumsaq, bəzən isə çox sərt formada ifadə olunan fikir ayrılıqları, yaxud oxşarlıqları şəklində təzahür edib.

Elə biz də rubrikamızda bu məsələlərə toxunmağa, yaşlı və gənc nəslə təmsil edən sənət adamlarını sözlər yaxşı mənada üz-üzə qoymağa, onların müxtəlif hadisələrə yanaşmalarını aydınlaşdırmağa və bu yanaşmaları sizlərə təqdim etməyə çalışacağıq.

"Atalar-oğullar" rubrikasının budəfəki qonaqları həkimlər Mirzalı İsmayılov və Hacı Lətifovdur.

- İlk sualımız sənət seçiminizlə bağlıdır. Necə oldu ki, tibb sahəsinə seçdiniz? Bu meyl nədən qaynaqlanırdı? Ağ xalat geymək ailədən gələn seçim idi, yoxsa insanlara yardım etmək arzusunun təzahürü?..

Mirzalı İsmayılov: Bizim ailəmədə həkim olmayıb, mən adı kəndli balasıyam. Sadəcə, orta məktəbdə yaxşı oxuyurdum. Elə aşağı sınıflardan bu qərara gəlmişdim ki, tibb sahəsinə gedəcəyəm. Sonra da öz qərarımın üzərində dayandım. Düzüdü, bu arzu məni iki il geri saldı, instituta daxil ola bilmədim – o zaman bilirsiniz ki, test üsulu yox idi, tibb institutuna qəbul olunmaq asan deyildi. Beləliklə, hərbi xidmətə yollanmalı oldum. Amma inadımdan dönmədim, ordundan qayıtdıqdan sonra təkrar hazırlaşdım və bu dəfə arzu etdiyim fakültənin tələbəsi adını qazandım. O ki qaldı arzuya, pafoslu danışmaq istəmirəm, açığı deyim, gördürdüm ki, həkimlərin cəmiyyətdə xüsusi nüfuzu, hörməti var. Mən də bu nüfuzla sahib olmaq istəyirdim. Beləcə, cərrah oldum. Əlbəttə, çətin, məsuliyyətli sahədir. Hərdən düşünürəm ki, övladlığının heç vaxt həkim olmağına razılaşmazdım.

Hacı Lətifov: Mənim atam həkimdir, Qax rayonundakı xəstəxanalardan birində uroloq vəzifəsində çalışır. Yəni uşaqlıqdan həmişə ətrafımda ağ xalathlı görmüşəm, bu işin içində olmuşam. Amma evdə deməyənlər həkim ol, yəni hansısa vaxt peşə seçimiylə bağlı mənə heç bir təzyiq olmayıb. Sadəcə, özümü başqa heç bir yerdə görmürdüm, düşünürdüm ki, həkim olmalıyam. Düzüdü, üç il universitetə daxil ola bilmədim, amma ruhdan düşmədim, 1991-ci ildə, nəhayət, bu arzuma yetdim.

- Necə düşünürsünüz, sovet vaxtıdakı təbabətlə indiki dövr arasında fərq çoxdurmu? Bu fərqlər özünü daha çox hansı istiqamətlərdə göstərir?

M.İ.: Ümumi götürükdə, səhiyyədə, bəlkə də, bir o qədər fərq yoxdur. Yəni həkimin qarşısında duran məqsəd və vəzifələr dəyişməyib, tibb işinin təşkili qaydaları da təxminən eynidir. Sadəcə, yanaşmalar fərqlidir. Cəmiyyətdə dəyərlərin, münasibətlərin özü dəyişib. Elə həkimlərə münasibət də əvvəlki deyil. Çox uzağa getməyə, müstəqilliyimizin son iyirmi beş ilini götürək. Şərti olaraq, mən bu dövriyi iki hissəyə ayırdım: 1990-cı illərin əvvəllərindən 2000-ci illərin əvvəllərinədək olan dövr və ondan sonrakı mərhələ. Son on ilin özündə müqayisə olunmaz dərəcədə böyük dəyişikliklər var. Azərbaycan səhiyyə sahəsində görülən işləri heç kəs dana bilməz. Elə mənim çalışdığım bu xəstəxananın (keçmiş Semaşko xəstəxanası – red.) özü çox acınacaqlı durumda idi. Bina əsaslı təmir olundu, ən müasir tibbi avadanlıqlar alındı. Yəni bu iki mərhələ arasında inkişaf baxımından ən azı on beş dəfə fərq var.

H.L.: Əlbəttə, fərq böyükdür. Bu daha çox müasir texnika ilə bağlı məsələdir. Sovet dövründə bugünkü texniki imkanlar yox idi. İndi Azərbaycanda sürətli inkişaf gedir. Məsələn, elə urologiyanı götürək. Mənə yaxın sahədir, gözümlü açıqdan atam bu sahədə çalışıb. Fərq həddən artıq çoxdur. İndi bu sahədə bütün müayinə-müalicələr mini-invaziv, endoskopik metodla həyata keçirilir. Cərrahiyyədə də belədir. Ümumi cərrahiyyədə əvvəllər açıq cərrahiyyədən istifadə olunurdu, amma indi burada da mini-invaziv metod tətbiq olunur. Xaricdə müasir təhsil alan çox səviyyəli kadrlarımız var, yaşlı nəsillə qarşılıqlı bilik mübadiləsi aparılır. Bundan başqa, cəmiyyətdə həkimlərin özüne də münasibət dəyişib. Çox zaman deyirlər ki, sovet dövründə həkimlərə daha çox hörmət edirdilər. Ola bilər. Amma bu faktıdır ki, inkişaf etmiş cəmiyyətlərdə vəziyyət tamamilə fərqlidir. Hətta belə bir söz də deyirlər ki, həkimlərə münasibətin loyallaşması ölkənin inkişafının göstəricisidir. Çünki həkim Allah deyil, o da hamı kimi insandır. Onu bütəldirməyə ehtiyac yoxdur. Sovet dövründə elə həkimlər vardı ki, şəhərdə, kənddə ağsaqqal hesab olunurdu, onların xüsusi hörməti vardı. Bir sözləri iki olmazdı. Amma indi vəziyyət dəyişib. Fikrimcə, bu dəyişikliyin özü normal haldır.

- Bu gün ölkəmizdə yeni xəstəxanalar tikilir, köhnə binalar təmir olunur, bahalı avadanlıqlar alınır, cavan kadrlarımız xaricdə təhsil alır, həkimlərimiz ixtisasartırma kursları keçirlir. Bunlar hamısı məlumdur. Amma eyni zamanda adı müayinə üçün xaricə üz tutanlar da var...

M.İ.: Ümumiyyətlə, bizim xalqda xarici olan hər şeyə ifrat meyl var. Yəni dəbə uymağı sevirik. Adı bir şeyi deyim, məsələn, hər hansı həkim iki-üç dəfə televiziya çıxsa, əksər xəstələr onun yanına müayinə-müalicə almaq istəyəcəklər. Heç onun peşəkarlığı barədə də düşünməyəcəklər. Çünki adam efira çıxıb, müayinə-müalicə o yana dursan, bir də efirdə görünən adamla görüşəndə də başqa cür, daha hörmətlə görüşürlər. Dedi-yim odur ki, biz çox zaman küyə düşürük, şirin dilə, vəzifəyə, geyimə, istifadə etdiyi maşının markasına – zahiri əlamətlərə daha çox qiymət veririk. Xaricdə müayinəyə getməklə bağlı məsələdə başqa bir məqam da var – "qonşudan dala qalma" prinsipi. Kimsə eşidir ki, qonşusu öz vələidini İrana müalicəyə aparıb, o saat fikirləşir, mənim filankasdan nəyim əskikdir? Amma deməzdim ki, bu cür hallar kütləvi səciyyə daşıyır. Məsələn, Azərbaycanda ən ağır xəstələrin böyük əksəriyyəti bizim xəstəxanada müayinə və müalicə alır.

Üstəlik, xarici ölkələrə – İrana, Gürcüstana və Türkiyəyə gədənlərin də böyük əksəriyyəti sonradan yenə bizə üz tutur. Əlbəttə, mən orta və aşağı təbəqəni nəzərdə tuturam. Onların əksəriyyəti burada daha yaxşı müayinə və müalicə ala biləcək xəstələrdir. Xaricdə – Türkiyədə, Almaniyada, Rusiyada və başqa ölkələrdə oxuyub gələn xeyli ixtisaslı cavan kadrlarımız var. Amma gəlin məsələnin başqa bir tərəfini də unutmayaq ki, bizim dövlət müstəqilliyimizin cəmi 24 yaşı var. Əlbəttə, ixtisaslı kadrlarımızın sayını bir qədər də artırmaq lazımdır. Yəqin ki, yaxın zamanlarda bu artımı da müşahidə edəcəyik. Bir şeyi də deyim, hələ Rusiyada işlədiyim müddətdən yaxşı xatırlayıram ki, bizim – yəni Azərbaycanın həkimləri təkmilləşdirmə institutuna müttəfiq ölkələrdən xeyli cavan kadrlar göndərirdilər. Deməli, Azərbaycan səhiyyəsi hələ o zaman da SSRİ-də nüfuz sahibiydi. Amma əlbəttə ki, bizim səhiyyəmizi Almaniya və Türkiyə kimi dövlətlərlə müqayisə etmək düzgün olmazdı. Bu mənada, bizim çiyimizə ağır yük düşür.

H.L.: Məncə, bu, dəb məsələsidir. Elə sovet dövründə də azərbaycanlı müayinəyə gədənə mütəlləq rus, ya yəhudi, bir sözlə, əcnəbi soyadlı həkim axtarırdılar. Bizim camaat nədənsə həkimin də əcnəbisini üstün tutur. Sadəcə, indi zaman dəyişib. Bir az imkan olan şəxs müayinə və müalicə üçün Amerika Birləşmiş Ştatlarına, İsrailə, Almaniyaya, Türkiyəyə getmək istəyir. Əlbəttə, bunu da etiraf etmək lazımdır ki, bizdə də inkişafı axsanı tibb sahələri var, bu da zamanla aradan qalxacaq.

- Hər ikiniz cərrahiyyə sahəsində çalışırsınız. Maraqlıdır, cərrahi əməliyyat üçün bu gün sizə ən çox hansı diaqnozlu xəstələr müraciət edir?

M.İ.: Cərrahiyyə çox inkişaf edib, amma xəstəliklər həmin xəstəliklərdir. Elə bir kütləvi tendensiya yoxdur, fərqli diaqnozlar olur. Məsələn, 70-ci illərlə müqayisə etsək, o zaman xəstəliklərin diaqnostikasını müəyyən etmək çətin idi.

Mirzalı İsmayılov 1954-cü ildə Qubadlı rayonunda anadan olub.

Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunu bitirdikdən sonra on il Rusiyanın müxtəlif şəhərlərində həkim kimi çalışıb. 1990-cı ildən sonra məlum hadisələrlə bağlı vətənə qayıdıb. Akademik Ə.Mirqasımov adına Respublika Klinik Xəstəxanasında çalışıb. Hazırda 1 saylı Şəhər Kliniki Xəstəxanasında cərrah vəzifəsində işləyir.

Mirzalı İsmayılov:

“Bizim camaat nədənsə həkimin də əcnəbisini üstün tutur”

Ulltasas müayinəsi, Maqnit Rezonans Tomografiyası yox idi. Buna görə də o illərlə müqayisədə öd daşı əməliyyatları on dəfədən də çox artıb. Yəni artan xəstəlik deyil. Sadəcə, əvvəllər bu xəstəlik qastri, hepatoxolesistit, qaraciyər xəstəlikləri ilə qarışdırılırdı. Xəstə sancılı gəlirdi, bir az yaxşılaşdıqdan sonra gedib, sonra bir də qayıdırdı. Mədə xoralarıyla bağlı rezeksiya əməliyyatları isə, demək olar ki, bütün dünyada kəskin şəkildə azalıb.

H.L.: Əvvəllər daha çox poluklinik müalicə üçün müraciət edirdilər. İndi isə müasir avadanlıq və tibb elminin inkişafı ilə bağlı diaqnozlar artıb. Xəstəliklər əvvəl də vardı, sadəcə, indi müasir avadanlığın yardımı ilə onlara daha dəqiq diaqnoz qoymaq olur. Məsələn, əvvəllər pasientdə kəskin xolisistit – öd daşı xəstəliyinin olduğu yalnız sancılar zamanı özünü büruzə verirdi, amma indi müasir diaqnostika metodları ilə bunu asanlıqla müəyyən etmək olar. Bu gün adi çek-up sayəsində mədədə xora xəstəliyinin və ya öddə daşın olduğunu bilmək mümkündür.

Hacı Lətifov 1971-ci ildə Rusiya Federasiyasının Dağıstan Muxtar Respublikasının Mahacqala şəhərində anadan olub. 1991-1997-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetində təhsil alıb. 1 saylı Şəhər Kliniki Xəstəxanasında və özəl klinikalardan birində cərrah kimi çalışır.

- Bəzən xəstə tibbi müayinədən keçmək əvəzinə ekstrənsensə müraciət edir, yaxud da türkçələrə üz tutur. Belə xəstələrdə sonradan ağırlaşmalar müşahidə olunurmu?

M.İ.: Mən nə ekstrənsensələrə, nə də özümü loğman adlandıranlara inanıram. Nəinki inanıram, hətta belə şeylər məni qıcıqlandırır. Əfirdə belə adamların çıxışlarını görəndə televiziya çəkib çıxışlarındakı qüsuru söndürürəm. Öz-özümə düşünürəm ki, belə şeyləri niyə ekrana buraxırlar. Avropada niyə belələri efira yol tapmır? Axı dələduzun birinə yarım saat, bir saat efir vaxtı ayırmaq olmaz, üstəlik, burada insan həyatından söhbət gedir. Belə “müalicələrin” ciddi fəsadları olur. Otları müalicə alan xəstələrin çoxunun vəziyyəti ağırlaşanda bizə üz tutur. Bir müddət əvvəl mən Respublika Klinik Xəstəxanasında işləyəndə bir nəfər belə dələduz peyda olmuşdu, guya otlar vasitəsilə öd yollarını yuyurdu. Onun dırnaqarası müalicəsinin nəticəsiydi ki, Gəncəbasar bölgəsində mexaniki sarılıq diaqnozu ilə ard-arda xəstələr qəbul edirdik.

H.L.: Heç vaxt ekstrənsensələrə və ya özünü loğman adlandıran şəxslərə müraciət etməmişəm. Onlara inanmamışam. Heç kəsə də onlara müraciət etməyi məsləhət görmürəm. Yaxınlarımız və qohumlarımız da belə dırnaqarası müalicə almalarına yol verməmişəm. Çünki bunun fəsadları çox olur, özüm də iş prosesində belə “müalicədən” vəziyyəti ağırlaşan adamlarla çox qarışmışam.

- Bir məsələ ilə də bağlı fikirlərinizi öyrənmək maraqlı olardı. Bu, demək olar ki, bu gün dünyada əksər adamların, xüsusən də qadınların ağırlıq mövzudur. Söhbət artıq çəkildən gedir. Hərdən pəhriz saxlayan sısqa adamları görəndə az qala belə təəssürat yaranır ki, məsələ heç də fiziki görünüşdə deyil...

M.İ.: Ümumiyyətlə, pəhriz işləyəndə bir nəfər belə dələduz peyda olmuşdu, guya otlar vasitəsilə öd yollarını yuyurdu. Onun dırnaqarası müalicəsinin nəticəsiydi ki, Gəncəbasar bölgəsində mexaniki sarılıq diaqnozu ilə ard-arda xəstələr qəbul edirdik.

Hacı Lətifov:

“Xarici ölkələrə gədənlərin də böyük əksəriyyəti sonradan yenə bizə üz tutur”

Amma alıcı o geyimi alır və istədiyi effekti əldə edə bilmir. Ona görə də qadında kompleks yaranır. O, anormal dorəcoyadək arıqlamaq istəyir. Fikrimcə, hipofiz və endokrin sistemlə əlaqəli olmayan köklük xəstəlik deyil. Yəni çox yeyib, az hərəkət edib, bir balaca kökəlsənsə, bu, xəstəlik deyil. Təbii, yaxşı olardı ki, artıq çəki olmasın, amma bütün dünya bundan əziyyət çəkir. Əlbəttə, burada keyfiyyətsiz qidalardan da böyük rolu var. Hansısa ərzaq məhsullarının geninə müdaxilə olunması hallarını nəzərdə tuturam. Və ya başqa məqamı götürək – Afrikada yetişən meyvə və bəzi orqanizmlərin meyvə deyil, yaddır, onun xeyrindən çox ziyanı ola bilər. Öz ölkəmizdə yetişən məhsullarla qidalanmağa üstünlük verməliyik.

H.L.: Adətən qadınlar artıq çəkini özlərinə daha çox daşdır edirlər, pəhrizlərə başlayırlar ki, arıqlasınlar. Əlbəttə, görünüşün də, sağlamlığın da qayğısına qalmaq lazımdır. Amma normalda bu cür pəhrizlərdən əvvəl mütləq diyetoloq-həkimdən məsləhət alınmalıdır. Yəni qonşunun, rəfiqənin hansı pəhrizi saxladığını öyrənilib onu özünə tətbiq etmək çox pis nəticələrə gətirib çıxara bilər. Qadınları bu cür özbaşına pəhrizlərə çox zaman qaraciyər xəstəlikləri, hətta serroz da yaradır. Yeni tərkibini bilmədikləri müxtəlif həblər, ot dərmanları qəbul etmək, bəlkə də, artıq çəki probleminə müvafiqəti də olsa, əlac edəcək, amma əvəzində mütləq orqanizmin hansısa hissəsinə ziyan vura bilər. Kişilər bu baxımdan daha rahatdırlar. Onlar görünüşləri ilə bağlı bir o qədər də kompleks keçirmirlər.

- Sizcə, sağlam və uzun ömrün sirri nədədir? Belə bir "reseptiniz" varsa, onu oxucularımızla bölüşməyinizi istərdik.

M.İ.: Bir həkim kimi sağlamlığı vərdislər və həyat tərzi ilə əlaqələndirə bilərəm, amma fikrimcə, bu, dəqiq mülahizə olmaz. Sağlamlıq və ya xəstəlik ilk növbədə irsən gəlir. Yəni genofondunda şəkər, ürək-damar və ya ağciyər xəstəlikləri yoxdursa, deməli, həmin adam bu diaqnozlardan şübhələnib. Amma sonradan qazanılan xəstəliklərdə zərərli vərdislərin, həyat tərzinin, sosial amillərin rolu danılmazdır. Məsələn, vəzəm virusuna daha çox həbsxanalarda yoluxurlar. Yeri gəlmişkən, qeyd edim ki, vəzəm və hepatit xəstəlikləri Azərbaycanda dövlət hesabına müalicə olunur. Uzunömürlülüyə gəlin, sovet dövründən qalma şərtinə rəqəmlərə uymaq lazım deyil, bizdə heç vaxt orta yaş həddi 67 yaşdan yuxarı keçməyib... Yeri gəlmişkən, bu məsələ ilə bağlı bir məqamı qeyd edim. Kifayət qədər gərgin həyat tərzi keçirən məşhur siyasətçi Çörçillə sual verirlər ki, belə uzun yaşamağınızın sirri nədədir?

H.L.: Bu, tələblikdən gəlmə şeydir. Altı-yeddi illik təhsil müddətində daim mühazirələr deyil, bizdə heç vaxt orta yaş həddi 67 yaşdan yuxarı keçməyib... Yeri gəlmişkən, bu məsələ ilə bağlı bir məqamı qeyd edim. Kifayət qədər gərgin həyat tərzi keçirən məşhur siyasətçi Çörçillə sual verirlər ki, belə uzun yaşamağınızın sirri nədədir?

Cavab verir ki, mən heç vaxt oturmaq imkanı olan yerdə ayaq üstə durmadım, uzanmaq imkanı olan yerdə də oturdum. Amma bizə uzun illər öyrətdilər ki, iş insanın cövheridir, sağlamlıq idmandadır, hərəkətilikdədir. Maraqlıdır ki, Çörçill tamamilə başqa şey deyir. Yəni, resept fərdidir, orqanizmdən və tələbdən asılıdır. Qəzavü-qədəri çəxsəq, məsələ yenə də tək bir amilla bağlı deyil, hər şey genofondan, sosial vəziyyətdən və həyat tərziindən asılıdır.

H.L.: Sağlamlığın reseptini bildiyədim, nə vardı ki. O zaman ömrür boyu həkimlərə müraciət etməzdim. Yəqin ki, sağlam və uzun yaşamaq üçün sağlam həyat tərzi seçməlisən. Vaxtlı-vaxtında istirahətə də çıxmalsan, səyahət etməlisən. İnsan ildə azı bir dəfə müayinədən keçməlidir. Yədimə gəlir ki, bir vaxtlar bizi məktəbdən poliklinikaya aparırdılar, orada bütün müayimələrdən keçirdik. Belə ənənələr bərpa olunsaydı, yaxşı olardı. Yeri gəlmişkən, bir məqamı qeyd edim, əlimizdə hər cür imkan olsa da, heç biz həkimlər özümüzü vaxtlı-vaxtında müayinə olunmurduq. Yalnız ildə bir dəfə qan veririk, infeksiyaların olub-olmadığını müəyyənliyirik. Belə bir vaxt məcburi prosedurlardır. Ultrasəs müayinəsi və kompüter tomoqrafiyasına gəlin, şəxsən mən vaxt tapıb müayinədən keçə bilmirəm. Bir də, bizim xalqda bir tendensiya var: yalnız vəziyyəti ağırlaşandan xəstəxanaya müraciət edir. Həkimləri belədir, xəstəsi də. Bildiyimə görə, hazırda məcburi tibbi sığorta layihəsi üzərində iş gedir. Əgər bu sistem qurulsa, çox yaxşı olar.

- İcazənizlə söhbətimizi belə bir zarafatla sualla tamamlayaq: nə üçün həkimlərin xətti çox zaman səliqəsiz, oxunaqsız olur?

M.İ.: Yox, həkimlərin xətti pis olmur. Sadəcə, onların işi qaçaqçılıqdır. Biz bəzən beş dəqiqə xəstəni müayinə edib sonra on beş dəqiqə rəy yazırıq. Çünki hüquqi sənəddir, gərək geniş, hərtərəfli yazasan. Fikrimcə, səbəb budur. Bir məzəli məqam da danışım. Rusiyada işləyəndə bir həmkarımız vardı, xətti çox bərbad idi, bir gün yazdığı sənədi gətirdilər, öz xəttini oxuya bilmədi, soruşdular, nə yazmışsan, hirsələnib, dedi ki, mən bilmirəm, Allah bilir. Zarafat bir yazmışam, qeyd edim ki, vəzəm və hepatit xəstəlikləri Azərbaycanda dövlət hesabına müalicə olunur. Uzunömürlülüyə gəlin, sovet dövründən qalma şərtinə rəqəmlərə uymaq lazım deyil, bizdə heç vaxt orta yaş həddi 67 yaşdan yuxarı keçməyib... Yeri gəlmişkən, bu məsələ ilə bağlı bir məqamı qeyd edim. Kifayət qədər gərgin həyat tərzi keçirən məşhur siyasətçi Çörçillə sual verirlər ki, belə uzun yaşamağınızın sirri nədədir?

H.L.: Bu, tələblikdən gəlmə şeydir. Altı-yeddi illik təhsil müddətində daim mühazirələr deyil, bizdə heç vaxt orta yaş həddi 67 yaşdan yuxarı keçməyib... Yeri gəlmişkən, bu məsələ ilə bağlı bir məqamı qeyd edim. Kifayət qədər gərgin həyat tərzi keçirən məşhur siyasətçi Çörçillə sual verirlər ki, belə uzun yaşamağınızın sirri nədədir?

Qədim vaxtlardan insanlar ayrı-ayrı bitkilərin xüsusiyyətlərinə bələd olmuş, onların köməyi ilə tutulduqları azarlardan xilas olmağa çalışmışlar. İllər, əsrlər ötdükcə, xalq təbabəti ilə məşğul olan mütəxəssislər yetişdi və yazı mədəniyyəti ortaya çıxdıqdan sonra təbabətin təcrübələri qələmə alındı.

Müxtəlif müalicə üsullarına həsr edilmiş əsərlər yüzilliklər boyunca katib və xəttatlar tərəfindən köçürülür və kitabxanalarda saxlanılırdı.

Təbabət sahəsində yazılmış risalələr digər xalqların dillərinə tərcümə edilir və beləliklə, təbabət bərdəki biliklər zənginləşirdi.

Orta əsrlərdə təbabətə aid çoxsaylı dəyərli əsərlər yazılıb.

Onlar ayrı-ayrı xəstəliklər, onların əlamətləri və müalicə üsulları, insan bədəninin xüsusiyyətləri, dərmanlar, ədviyyələr, sürtmə məlhəmləri, otlar, meyvələr, təbiblərə verilən məsləhətlərdən ibarət idi.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda elmin müxtəlif sahələrini əhatə edən əlyazmalar arasında təbabətə həsr edilmiş çoxlu sayda abidələr qorunub saxlanılır.

Onların arasında Zeynəddin bin Əbu İbrahim İsmail ibn Həsən ibn Əhməd ibn Məhəmməd Əl-Hüseyni Əl-Qorqaninin "Xəfi-əlayi" ("Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərh") əsəri xüsusi yer tutur. Qeyd etmək lazımdır ki, Qorqani öz vaxtının tanınmış və müdrik şəxsiyyətlərindən olub. Mənbələrin verdiyi çoxsaylı məlumatlara görə, olduqca savadlı və dərin elmi biliyə malik olan Zeynəddin Əl-Qorqani ərəb və fars dillərini mükəmməl bilib, dünyanın bir çox alim və təbiblərinin əsərləri ilə yaxından tanış olub.

Tibbi dərinədən bilən Qorqani dərmanlar hazırlayıb, xəstələri müalicə edirdi.

Müasir tibb elminin yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi bir zamanda xəstəliklərin təbii bitkilərlə müalicəsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Belə bir zamanda "Xəfi-əlayi" kimi əlyazmaların əsaslı öyrənilməsinə ehtiyac artır.

Odur ki, qədim və zəngin keçmiş olan tibb tarixini öyrənilib, gələcək nəsillərə çatdırmaq bizim müqəddəs borcumuzdur.

Zeynəddin ƏL-QORQANI

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Büxur kolunun qatranı, kömür dərmanı və uca andız dərmanına 2 mən rum pionu qatıb vermək də xəstənin halına müsbət təsir göstərir.

Sifraq və ishalla müşahidə olunan həzm pozğunluğuna qarşı dərman aşağıdakı üsulla hazırlanır:

Əzvay dərmanı, mixək, kəhrəba – hərəsindən 1 dirhəm, məstəki ağacının kitrəsi, nərdotu – hərəsindən yarım dirhəm, xam əzvay, ağ şəkər – hərəsindən 4 dirhəm götürüb qatır və üzərinə 1 misqal şərbət yaxud gülqənd (şəkərə qoyulmuş ləçək) əlavə edirlər.

Yuxu gətirən və həzm pozğunluğunu aradan qaldıran dərmanın hazırlanması:

Mixək – 2 dirhəm, ərəb xurması – 1 dirhəm, seylon darçını, uca andız – 1,5 dirhəm, yunan güldəfnəsi – 1 dirhəm. Bunların hamısı qatışdırılaraq dərman hazırlanır.

Mədə şişi əksər hallarda qan və səfra çoxluğundan baş verir.

Xəstəliyin səbəbi qan çoxluğu olarsa, əlamətləri isti qızdırma, dilin çatlaması, orqanizmin zəifləməsi olar.

Xəstəlik səfra çoxluğu səbəbindən baş verərsə, özünü ağızda acılıq və susama əlamətləri ilə büruzə verir.

Şiş qanlı olarsa, çiyin damarından qan almaq, nar şirəsi içmək, səndəl, arek palmasının toxumları, heyva, alma və mərsin suyu, rəndələnmiş kudu, pərpərəng yarpağı və kaşimotunu qatıb, mədəyə təpitmə qoymaq lazımdır.

Çörək və keşkab yeməkdən çəkinmək lazımdır.

Bundan başqa, suya bənövşə şərbəti, nilufər şərbəti və nar şərbəti qatıb, xəstəyə vermək məsləhətdir.

Bundan sonra kaşimotu suyunu və səhləbli innab suyunu qaynadıb süzərək, 4 gün ərzində xəstəyə verirlər.

Daha sonra 4 dirhəm sənəməki və misqalın 1/36 hissəsi qəddər zəfəranı kərəviz suyu və cirə suyuna qatıb, 7 gün ərzində xəstəyə verərlər.

Xəfi-əlayi

(Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərh)

Qəbizliyi olmayan xəstələrə sənəməki əvəzinə tabaşir dərmanı vermək lazımdır.

7 gündən sonra bənövşə, gül-xətmi, quşüzümü, çobanyastığı, arpa unu, biyan kökü, dərman ballıyoncası (xəşənbülü), mum və zəfərandan təpitmə düzəldir və axırda ona yunan güldəfnəsi, kətan toxumunun həlimli suyu, nərdotu və ağ kök yumruları əlavə edib mədəyə qoyurlar.

Uzunmüddətli şiş zamanı isə təpitməyə kommifora qatranı, ammoni ağacının kitrəsi, morinqa dərmanı əlavə edirlər.

Nərdotu dərmanı, təmizlənməmiş maş, arpa unu, at lərgəsi və vələmir suyu da belə xəstələrə xeyirdir.

Mədə şişi xəstəliyinə qarşı dərmanın hazırlanması:

Kommifora qatranı, nərdotu, dənli bitkilərdən çəkilən yüngül spirtli içki (pivəyə bənzəyir), seylon darçını, qızılgül, çin rəvənd kökü, ətirli qamış – hərəsindən 1 dirhəm, məstəki ağacının kitrəsi – 2 dirhəm, ammoni ağacının qatranı – 1 dirhəm. Bu qarışığı gülləngübünə qatıb içirlər.

Qızdırmanı salmaq və ağrını sakitləşdirmək üçün xəstəyə bir saatdan bir təzə süd verərlər.

Bundan başqa, bişmiş əncir, kətan toxumunun, yunan güldəfnəsinin həlimli suyu – hərəsindən 2 dirhəm. Bunların hamısını qarışdırıb, üzərinə 4 dirhəm turş çörək mayası, 2 danək zəfəran və 2 danək əzvay şirəsi əlavə edirlər.

Xəstənin qızdırması düşməsə, xəmir mayası və sənəməkini isti suda həll edib ona verərlər. Suyu gülab ilə də əvəz etmək olar.

Şiş çəkilməsə və irin əmələ gəlsə, xəstəyə ballı su və gülab verərlər.

Əlacı xəstəyə tabaşir dərmanını turş heyva şirəsinə qatıb verməkdir.

Bundan başqa, belə xəstəyə hər səhər və axşam qovrulmuş bitli bağayarpağı, ərəb kitrəsini şərbət ilə soyuq suya qarışdırıb verərlər.

Xəstənin qızdırması olmadığı təqdirdə, ona turş ayran, tabaşir və turş əvəlik toxumunu qatıb vermək də xeyirdir.

Mərcini 3 dəfə suda bişirirlər. Sonra suyunu dəyişib, dördüncü dəfə üzərinə su tökərək bişirirlər. Belə xəstələrə üzərinə qora, turş nar, xartut və qovrulmuş badam ləpəsi əlavə edib verirlər.

Sumaqla bişirilmiş keçi budu da məsləhət görülür. Səfralı və bəlgəmli ishalın əlamətləri nəcisdə meydana çıxan səfra və bəlgəmdir.

Bəlgəmli ishalın əlamətləri nəcisdə meydana çıxarsa, bu zaman 2 dirhəm qovrulmuş və döyülməmiş bitli bağayarpağını isti suya qatıb xəstəyə vermək olar.

Ağ xaşxaş toxumu və büxurkolunun qatranını eyni miqdarda döyüb, ondan bir ovuc götürüb mərsin şərbəti, yaxud heyva şərbətinə qatıb xəstəyə versələr, isti ishalın qarşısını alar.

Büxurkolunun qatranını, zəfəran, ərəb ağacının qatranını və tiryəki eyni miqdarda döyüb qarışdıraraq, dərman düzəldirlər. Bu dərman da ishalın qarşısını alır.

Bəlgəmli ishalı kəsən digər dərmanın tərkibini mərsin, darçın, tiryək, qunduz xayası və mərsin şərbəti təşkil edir.

Sövdalı ishalın əlacı çiyin damarından qan almaqdır. Sonra qovrulmuş nar dənələri – 2 dirhəm, qovrulmuş bəhmən gülləvərinin kökləri – 2 dirhəm, şərbət – 3 dirhəm olmaqla, mərsin şərbətinə qatıb xəstəyə verirlər.

Qanlı ishalın əlacı kəhrəba dərmanı içməkdir.

Bundan başqa, toz halına salınmış 2 dirhəm tabaşiri mərsin şərbəti ilə və ya 10 dirhəm qovrulmuş böyük bağayarpağı toxumlarını heyva şirəsi ilə xəstəyə versələr, xeyir edər.

2 dirhəm mərsin toxumu və 2 dirhəm kəvər toxumunu da döyüb dərman düzəltmək olar.

Bu dərmanların hamısı qanlı ishalı kəsir və babasil xəstəliyinə xeyirdir.

Bütün növ ishallar zamanı yarıbışmış toyuq yumurtası, qabığı təmizlənmiş darı və macar darısı, qovrulmuş və badam ləpəsinin suyunda bişirilmiş düyü, sumaqla bişirilmiş bud, narla bişirilmiş qırqovul və kəklik əti yemək məsləhətdir.

Qanlı ishal xəstəliyi (dizenteriya) zamanı çiy yumurta sarısını qızılgül yağına qatıb, üzərinə ərəb kitrəsi və qurğuşun oksidi (tərkibində qurğuşun oksidi olan tozşəkili ağ boya) əlavə edib, şam dərmanı düzəldirlər.

Belə xəstələrə vəzəri toxumu da xeyirdir.

Xəstənin qızdırması olmasa, ona çörəyi təzə süddə isladib vermək məsləhətdir.

Qanlı ishal soyuqlama nəticəsində meydana çıxarsa, mərsin toxumu və vəzəri toxumunu isti suya qatıb, üzərinə kükürd və keçi piyi əlavə edərək, xəstəni onun buğuna verirlər.

Bundan başqa, 3 dirhəm qovrulmuş ceviz ləpəsi, 1,5 dirhəm zirə toxumu və 0,5 dirhəm büxurkolunun qatranını döyüb dərman düzəldir və xəstəyə verirlər.

Belə xəstələrə isti kərpic və isti tava üzərində oturmaq da fayda gətirir.

İsildilmiş darı və duz da bu baxımdan xeyirlidir.

Bundan başqa, sadalanan tərkibə az miqdarda əlavə olunmuş sarmaşiq (skamoniya) da faydalıdır.

(Ardı gələn sayımızda)

**Farscandan tərcümə edən:
Zemfira MƏMMƏDOVA**

İrin təmizlənen zaman büxur, əjdaha ağacının qatranı – hərəsindən 2,5 dirhəm döyülərək bişirilir və 1 dirhəm alma, yaxud heyva şirəsi qatılaraq içilir.

Mədədə irinli səpkilər əmələ gəldikdə, susama baş verir və ağızda irinli səpki əmələ gəlir.

Belə xəstələrə hər səhər 1 dirhəm tabaşirlə qarışdırılmış ayran verərlər.

Nəfəs yollarının əlacı da bu xəstəliyə qarşı görülən tədbirlərə münasibdir.

Doqquzuncu bab ishal növləri haqqındadır.

Səfralı ishal zamanı daxili üzvlərdə yanğı halları baş verir, susama və duru sarı nəcis müşahidə olunur.

Əlacı sumaq, mərsin toxumu, yulğun fıcı (ağac xəstəliyi), ərəb xurması və müşkdən hazırlanan ətriyyat – hərəsindən 1 dirhəm, sarı mirobalanlar (tərminaliya ağacının meyvələri) – 5 dirhəm – döyərək bişirmək, üzərinə 2,5 dirhəm döyülməmiş vəzəri toxumu əlavə edib, mərsin şərbəti ilə içməkdir.

Başqa bir dərmanın hazırlanma qaydası:

2 dirhəm qovrulmuş böyük bağayarpağı toxumu və 1 dirhəm qovrulmuş xırdazirə toxumu, yarım dirhəm döyülmüş və bişmiş nar qabığı, yarım dirhəm əjdaha ağacının qatranını qarışdıraraq dərman hazırlayırlar.

Osmanlı imperiyası. Bu çoxmillətli və çoxdini türk dövləti tarixin ən böyük imperiyalarından biri və bütün dünyada yaşayan türklərin qürur mənbəyidir. Dövlətin əsası 1299-cu ildə oğuzların Qayı boyundan olan Osman bəy tərəfindən qoyulub. Banisinin Osmanogulları Bəyliyi adlandırıldığı dövlət, sonralar nəhəng imperiyaya çevrilib – dünya tarixinə, siyasətinə böyük təsir göstərmiş. Üç qitəyə yayıldığı illərdə ən qüdrətli dövrünü yaşayan Osmanlı imperiyası mahiyyətcə əsası Səlcuqlar tərəfindən qoyulan Türkiyə dövlətinin ikinci mərhələsi hesab olunur.

Osmanlı sultanlarının həyatına nəzər salmaqda məqsədimiz bir türk imperiyasının yaranışı, mövcudluğu, dünya gücünə çevrilməsi kimi tarixi məqamları bir daha göz önünə gətirməkdir.

13-cü sultan, 92-ci xəlifə

III Muraddan sonra hakimiyyətə Safiyə Sultandan olan oğlu III Mehmet gəldi. Mehmetin adını babası I Süleyman qoyub, "nəvəm babamız Mehmet kimi fəth olsun" demişdi.

Şahzadə Mehmet ilk təhsilini o dövrün böyük üləmaları sayılan İbrahim Cəfər Əfəndi və Pir Mehmet Əzmi Əfəndidən alaraq, onların yanında gələcəyin savadlı, tədbirli dövlət adamı kimi yetişdi.

1583-cü ildə Manisaya vali təyin edilən Mehmet atasının ölümündən sonra – 1595-ci ildə taxta çıxdı.

Mehmet 13-cü Osmanlı padşahı, 92-ci İslam xəlifəsi idi. O, ölənə kimi sultanlıq etdi.

Hərbi yürüşləri

III Mehmet hakimiyyətə gələndə hələ atasının dövründə başlamış Osmanlı-Avstriya müharibəsi davam edirdi. Mehmet sultan olan kimi Avstriya və Rumıniyanı fəth etmək üçün tədbirlər görməyə başladı.

1595-ci ildə Avstriya ordusu Esterqon qalasını mühasirəyə aldı. Bu zaman qırx kilometr uzaqda olan sərkərdə Mehmet Paşa qalaya köməyə getmədi. Bunun da nəticəsində köməkətsiz qalan şəhər günlərlə davam edən qəhrəmancasına müqavimətinə baxmayaraq, sayca üstün avstriyalılara təslim oldu.

Başqa bir Osmanlı sərkərdəsi Sənan Paşa rumın şahzadəsi Mihai Viteazulun qərargahına bir neçə dəfə hücumla keçdi. Türk ordusu Buxaresti və başqa bir neçə şəhəri ələ keçirsə də, çox keçmədən Mihai əks-hücumla osmanlıları geri çəkilməyə məcbur etdi. Bu zaman yolu bataqlıqlardan keçən türk ordusu xeyli itki verdi.

Esterqon qalasının təslim olmasından sonra Dunay sahillərindəki Vişeqrad da tutuldu.

Bir çox hərbi əhəmiyyətli qala və şəhərlərin itirilməsi paytaxt İstanbulda ciddi narazılığa səbəb oldu, ordu qüvvələri və siyasi elita sultanın hərbi səfərə çıxmalı olduğunu bildirdilər.

Yeni fəthlər

Vəziyyətin ağırlaşdığını, səltənətin təhlükə ilə üz-üzə qaldığını gören sultan Mehmet dövlət məmurlarını, sərkərdələri saraya çağıraraq onların qarşısında tarixi bir çıxış etdi. Mehmet onlara dedi:

Ölümünü sirr pərdəsinə bürünən sultan

III Mehmet

"Dövlətimizin qurucusu Osman Qazi babamızdan, böyük Sultan Süleyman Qanuniyə qədər bütün padşahlar ordunun başında hərbi səfərlərə çıxmışdılar. Babam Sultan Səlimlə cənnətməkan atam Sultan Murad bu ənənəni pozdular. Mən də bu məsələdə onların səhvini təkrar etdim və hərbi yürüşləri ordu paşalarına həvalə elədim. Bu, yanlış qərar idi. İndi görürəm ki, əsgərlərim məni öz yanlarında görmək istəyirlər. Qərar vermişəm, yaxın günlərdə səfərə çıxacağıq. Hazırlıq görməyə başlayın. Gedirik, kafirlərə hədlərini bildirməyə!"

Bu çıxışdan sonra anası Safiyə Sultan onun hərbi yürüşdə iştirakına qarşı çıxdı. Sultan Mehmet anasına belə cavab verdi: "Ana, biz sultan oğlu sultanıq. Döyüşdə olmayacağıqsa, belimizdə niyə qılınc

gəzdirək, bu, babalarımızın ruhuna yaraşarmı? Qərarımız qətidir, səfərə çıxırıq. Bir taxta görə dövlətimizi fəda eləmərik!"

Bununla da, Osmanlı ordusunun böyük əks-hücumu başladı...

Yeni qalalar tutuldu

Osmanlı tarixçiləri yazır ki, hərbi yürüşə çıxan sultan 1596-cı il iyunun 20-də mühasirəyə aldığı Eger qalasını yalnız oktyabrın 12-də fəth edə bildi.

Eger qalasının fəthindən sonra yoluna davam edən Osmanlı qoşunları 1596-cı ilin noyabrında Macarıstanda böyük bir Avropa ordusuyla qarşılaşdı. Bu ordu avstriyalı, alman, italyan, ispan, çex və polyaklardan ibarət idi. Onların sayı 300 mindən çox idi. Osmanlı ordusu isə döyüşə 140 min əsgərlə girmişdi.

Avstriya arxiyepiskopu III Maksimilianın tabeliyindəki düşmən qüvvələri ilə başlayan müharibədə Osmanlı ordusunun əsgərləri güclü güllə yağışına düşdü, yüzlərlə itki verdi.

Osmanlı cəbhəsinin hərbi mərkəzinin ələ keçirilməsi, padşahın döyüş meydanından qaçması xəbərinin yayılması əsgərlər arasında qarışıqlıq yaratdı. Əsir düşməkdən ehtiyat edən yeniçərilərin çoxu geri çəkilməyə məcbur oldu.

Döyüş meydanının boşaldığını gören səlibçilər zəfər qazandıqlarını düşünərək, mövqelərini boş buraxıb talana başladılar. Bu vaxt Osmanlı ordusunun arxa cəbhəsindəki odunçular, çadırçılar, nöqərlər, dəvəçilər və aşpazlar düşmənin üzərinə hücumla keçdilər. Baş talana qarışan və sıraları pozulan səlibçilər bu qəfil hücumu gözləmədilər. Onlar təşvişə düşərək qaçmağa başladılar.

Düşmənin geri çəkildiyini gören axınçılar, yeniçərilər yenidən toparlanaraq güclü bir hücum təşkil etdilər və məğlub ordunu hamının ümidini üzdüydü döyüşdən qalib çıxardılar.

Baş tutmayan sülh və...

Səlibçilərlə müharibədən sonra Sultan III Mehmet İstanbula qayıtdı. O, Avstriya cəbhəsinə Satırcı Mehmet Paşanı təyin etdi. Amma Tata qalasını geri almağı bacaran Satırcı Mehmet Paşa Budinin şimalındakı Vaç bölgəsində məğlubiyətə uğradı.

Bu məğlubiyətdən sonra türklər Avstriya ilə sülh müqaviləsi bağlamağa çalışsalar da, bu, mümkün olmadı. Bir müddət sonra (1598-ci ildə) avstriyalılar 1594-cü ildə itirdikləri Raab qalasını geri qaytardılar.

Satırcı Mehmet Paşa iki il heç bir uğur qazana bilmədi. Bu müddətdə bəzi Osmanlı qalaları avstriyalıların əlinə keçdi. Bu ağır məğlubiyətlərdən qəzəblənən sultan öz sərkərdəsini edam etdirdi.

Mehmet Paşadan sonra ordu idarəçiliyi Sədrəzəm İbrahim Paşanın nəzarətinə keçdi. Bir müddət sonra isə Avstriya Osmanlı ilə sülh bağlamaq üçün müraciət etdi. Avstriyalılar Egeri türklərə güzəştə getməyə razı olduqlarını bildirdilər. Osmanlılar isə Esterqon, Noviqrada, Filek və Raabı istədilər. Beləliklə, sülh sazişi baş tutmadı.

Kanije qalasının fəthi

Qışı Belqradda keçirən İbrahim Paşa avstriyalıları sıxışdırmağa başladı və Kanije qalasını mühasirəyə aldı. Mühasirə vaxtı qalada əsir düşmüş Osmanlı əsgərləri tarixdə tayı-bərabəri olmayan bir fədakarlıq göstərdilər. Onlar öz canları bahasına barıt deposunu partladib, qalanı darmadağın edə bildilər.

Lakin Kanije qalası yenə təslim olmadı, avstriyalılar müqaviməti davam etdirirdilər. Bu zaman Filip Emmanuelin tabeliyindəki 20 minlik ordu qalının köməyinə gəldi. Osmanlı ordusu uzun sürən mühasirədən sonra böyük çətinliklər bahasına olsa da, qalanı fəth edə bildi.

Bu fəthdən sonra Kanije bəylərbəyliyi yarandı və Tiryaki Həsən Paşa ora vali təyin edildi.

Sultan III Mehmet uğurlu hərbi yürüşlərdən sonra İbrahim Paşanı əbədi sədrəzəm təyin etdi.

Kanijeni geri qaytarmağa çalışan arxiyepiskop Ferdinand böyük bir orduyla qalanı mühasirəyə aldı. Tiryaki Həsən Paşanın əsgərləri buranı iki aydan çox müddətdə böyük şücaətlə qorudular.

Qaladakı əsgərlər azuqənin tükənməkdə olduğunu gördəndən sonra "ya ölək, ya qalaq" deyib, xaçpərəst ordusunun üzərinə yeridilər. Onlar Kanije qalasının qarşısında səlibçilərə qalib gəldilər. Bu qələbədən sonra – 1603-cü ildə Esterqon geri alındı...

Sultanın ölümünə dəvriş səbəb olub?

Sultan III Mehmetin ölümünün çox qəribə tarixçəsi var. Rəvayətə görə, bir gün ovdan qayıdarkən bir dəvriş ona: "56 gün sonra başına bir qəza gələcək və sən öləcəksən. Qafil olma, sultanım" deyib. Bu sözlərdən dəhşətli sarsıntı keçirən III Mehmet xəstələnərək yatağa düşüb və 1603-cü ilin 21 dekabrında vəfat edib.

XIX əsrin əvvəllərində ermənilərin Cənubi Qafqaza, Azərbaycana kütləvi köçürülməsi Rusiyanın Rusiya-İran müharibələrində qələbəsi nəticəsində mümkün oldu. Əlbəttə, erməniləri Qafqazda yerləşdirmək, onları öz himayəsi altına almaq siyasəti I Pyotr tərəfindən başlamışdı və sonralar digər Rusiya çarları da bunu davam etdirmişdilər. Rusiya ilə İran arasında gedən iki savaşın sonunda imzalanmış Gülistan (12 oktyabr, 1813-cü il) və Türkmənçay (10 fevral, 1828-ci il) müqavilələri də Azərbaycan xalqının tarixinə və taleyinə faciəli, müdhiş möhürünü vurdu. Azərbaycanın quzeyinin ruslar tərəfindən iki yüzillik işğalı və ermənilərin kütləvi və intensiv şəkildə bu torpaqlarda məskunlaşması ilə xalqımızın, həmçinin mədəniyyətinə qarşı təcavüzün, mədəni-mənəvi terrorun tarixi başladı.

Türkmənçay sülh müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq, İranda yaşayan ermənilərə sərbəst surətdə Rusiya ərazisinə (Azərbaycana) keçmək hüququ verildi. Bununla da, əslində, ermənilərin Azərbaycan ərazilərinə köçməsi üçün zəmin yaradıldı. Beləliklə, Türkiyədən, İrandan ermənilər Azərbaycan torpaqlarına köçürüldü və əsasən Naxçıvan, İrəvan və Qarabağ xanlıqlarının ərazisində yerləşdirildi.

Ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına kütləvi axını, köçürülməsi və məskunlaşmasını rus şairi, publisisti və ictimai xadimi V.L.Veliçkonun qeydləri də təsdiq edir: "Paskeviçin dövründə erməniləri dəvət etmək üçün polkovnik Lazarev İrana göndərilmədi. O, erməni keşişlərinə İrana köçməyi buyurmuş və bir kilsəyə mənsub olan dindarların hamısı onların dalınca gəlmişdi. Andrianopol sülhünə görə, biz 100000-dən artıq Türkiyə ermənisi qəbul etmişik. Təkcə Ərzurumdan arxiyepiskop Karapet tərəfindən 70000-ə qədər erməni gətirilmişdir". Bunu ekstremist erməni yazarı Zori Balayan "Ocaq" adlı kitabında da etiraf edir: "1828-ci ildə məşhur Türkmənçay müqaviləsi olmasaydı, bu gün müasir kənd və şəhərlərə çevrilən, yüzlərlə yeni yaradılan erməni ocaqları olmayacaqdı... Təkcə son onillikdə (60-70-ci illərdə) vətənə iki yüz mindən çox erməni köçürülmüşdür".

Dramaturq və diplomat A.S.Qriboyedov da buna bənzər həyəcan qaldırmışdı: "Ermənilər böyük hissələrlə müsəlmanların mülkədar torpaqlarına yerləşdirildilər". Köçürülənlər, Qriboyedovun ifadəsinə görə, "əsaslı narazılıqlarını bildirən müsəlmanları sıxışdırırlar".

Beləliklə, kütləvi köçürülmələr nəticəsində yerli əhali – türklər ("yersiz gəldi-yerli qaç" məsələsi) öz yurd-yuvalarından təcridən sıxışdırılıb çıxarıldı, Azərbaycan (İrəvan və Qarabağ) xanlıqlarının torpaqları gəlmə ermənilərin məskəninə, "vətəninə" çevrildi.

F.Valehoğlu Tiflis arxivlərində apardığı axtarışlara əsaslanaraq yazır ki, Gülistan müqaviləsindən sonra, yəni Qarabağ ərazisi Rusiya imperiyasının nəzarəti altına keçdiyi andan ermənilər rus himayədarlarının dəstəyi ilə oradakı yerli türklərin sıxışdırılması istiqamətində çəkinmədən aqressiv fəaliyyət yürütməyə başladılar. Bu işdə Qafqaz canişini Yermolovun sağ əli, Qarabağ, Şirvan və Şəki əyalətlərinin idarəçisi vəzifəsini daşıyan erməni əsilli general knyaz Valerian Mədətov mühüm rol oynayıb. V.Mədətovun ölümündən sonrakı 1830-31-ci illərə aid olan "Mədətov tərəfindən torpaqların və kəndlərin mənimsənilməsi" başlıqlı arxiv sənədindən knyaz Mədətovun İrana qaçmış şirvanlı Mustafa xanın mülkünü mənimsəməsi barədə praporşik Məhəmməd Əmir Əlioğlunun məlumatı, eləcə də Mehdiqulu xan Qarabağlının onun İrana qaçmasının səbəbkarının knyaz Mədətovun olduğu barədə şikayət məktubuna dair bilgi verilir. Onu da qeyd edək ki, məhz Yermolovun canişinliyi dövründə, 1819-cu ildə Mehdiqulu xan öz torpaqlarını Mədətova hədiyyə etməyə məcbur olmuşdu.

1877-78-ci illər Rusiya-Osmanlı müharibəsi nəticəsində bağlanmış San-Stefano müqaviləsi uydurma "erməni məsələsi"ni yenidən gündəmə gətirdi. Ermənilər 1878-ci il Berlin konqresində Rusiya ilə Qərb dövlətləri arasında bağlanmış müqavilənin 61-ci maddəsindən bəcaıqla istifadə etdilər. "Böyük Ermənistan" xülyası fəvqəldövlətlərin əlində Türkiyəyə qarşı güclü ideoloji təxribat silahına çevrildi.

Tariximizin bu faciəli, ağırlı, qısa, kiçik bir salnaməsi böyük itkilərimizin və qurbanlarımızın tam miqyasını göstərməyə də, ümumi mənzərəsini təsvir etməyə imkan verir. Bir də, təəssüfləndirici hal odur ki, ermənilərdən fərqli olaraq, biz bu tarixi həqiqətlərdən əks təbliğatımızda vaxtında yetərincə istifadə edə bilmədik.

1905-1907-ci illərdə Rusiyada gedən inqilabi situasiyadan da ermənilər kifayət qədər "səmərəli" yararlandılar. Silahlı erməni dəstələri Bakı, Şuşa, Zəngəzur, İrəvan, Ordubad, Naxçıvan, Üçkilsə, Cavanşir, Qazax və başqa bölgələrimizdə qətləmlər törədib, insanlarımızı yurd-yuvalarından qovub çıxartdılar.

1905-1906-cı illərdə ermənilər fitnə-fəsad və nifaq ilə, rus diplomatı V.Mayevskinin təbiri ilə desək, "erməni məsələsi"nin bir mərhələsini həyata keçirməyə müvəffəq oldular. Belə ki, türklərin yüzlərlə yaşayış məntəqəsini ələ keçirib məskunlaşdılar, təqiblər, qətləmlər və qırğınlar yolu ilə həmin ərazilərdə azərbaycanlıların sayının azalmasına nail oldular. Təəssüf ki, sovet dönməndə tarixi qaynaqlar, arxivlər açılmadığından, biz həqiqətlərimizi dünyaya çatdırma bilmədik. Lakin bu qanlı faciələri təsdiqləyən faktlar, şahid məlumatları görkəmli yazıçı M.S.Ordubadinin "Qanlı illər", şair, musiqişünas M.M.Nəvvabın "1905-1906-cı illərdə erməni-müsəlman müharibəsi" bədii-publisist əsərlərində öz əksini tapıb:

"Mahiyyəti yalan və saxtakarlıq, qəsd və fitnəkarlıqdan ibarət bədnam "erməni məsələsi" XVIII əsrdən ayaq tutaraq yerimiş, nəticə etibarilə ulu Qafqaz ocağında bir (zina) Ermənistan dövləti yaradılmış və onun hüddüdləri get-gedə genişləndirilməkdə davam etmişdir. Necə deyərlər, Azərbaycandan qoparılan yağlı tikələr lüm-lüm udulduqca, iştah da artmış, yeni qurbanlar tələb olunmuşdur".

Ermənilər bolşevizm bayrağı altında maskalanaraq, 1917-ci ildə də öz məkrli planlarını həyata keçirməyə imkan tapdılar. Əsasən ermənilərdən ibarət Bakı kommunası, başda S.Şaumyan olmaqla, 1918-ci ilin martından etibarən, bütün Bakı quberniyasında yaşayan türklərin çıxarılması kimi cinayətkar planın gerçəkləşdirilməsinə başladı.

1918-ci il Bakı, Şamaxı, Quba soyqırımları Azərbaycan xalqının yaddaşında faciə kimi qalmaqdadır. Həmin qanlı günlərin vəhşətini Mirzə Bala Məmməd zadə belə xatırlayır: "31 mart 1918-ci sənə. Bu gün... Bakımızda qanlar axıdılmış, evlər talanmış, ana-bacılarımız əsir edilmiş. Bu gün Bakı əhli kəndi yurdunda qətləmə, əsarətə və məhkumiyətə məruz qalmışdır. Bu gün Bakının ətrafından axan neft çəşmələri qan çəşmələrinə mübəddəl olmuşdur. Bu gün Bakı sahilini yuyan Quzğun dəniz qan dənizinə çevrilmişdir. Bu gün şaumyanlar, suxartsevler... oyanmış türk mənliliyini öldürmək üçün daşnak qüvvələrinə müraciətən, unudulmamaq qanlı günlər vücudə gətirmişlər". Təkcə türk olduğuna görə minlərlə dinc Azərbaycan insanı məhv edildi, evləri yandırıldı. Milli memarlıq abidələri, məktəblər, xəstəxanalar, məscidlər və digər tikililər erməni vəhşətindən qurtula bilmədi.

Öncə çar Rusiyasının xeyir-duası ilə başlayan, sonra sovet-bolşevik Rusiyasının himayəsi altında davam etdirilən, Azərbaycan xalqına qarşı başlanan etnik təmizləmə və soyqırımı siyasəti 1918-ci ildə erməni dövlətinin yaradılması ilə ilk bəhrəsini verdi, necə deyərlər, minimum öhdəlik yerinə yetirildi. Hələ o zaman M.B.Məmməd zadə bu məkrli siyasətin şimaldan gəldiyini yazırdı: "Biz həmişə görmüşük: vətənimiz şimal təhlükəsinə məruz qalarkən erməni ehtirası başlayır".

Ermənilər Qarabağda, Naxçıvanda iddialarından əl çəkmədilər. O zaman Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentinin sədri vəzifəsini icra edən Ə.M.Topçubaşov ermənilərin Qarabağla bağlı heç bir əsası olmayan iddiası ilə əlaqədar bildirdi: "Ermənilərin ortaya atdıqları Qarabağ məsələsi 5, ya 10 kənd məsələsi deyil. Mübahisə bütöv 4 sancaq – Şuşa, Cavanşir, Cəbrayıl və Zəngəzur üstündədir. Bu elə bir xanlığın ərazisidir ki, burada erməni və müsəlmanların sayı bərabər olmasa da, hər halda ermənilərin mütləq çoxluğu barədə danışımağa əsas yoxdur, özü də onlar buranın yerli əhalisi deyillər, Rusiya ilə müharibədən sonra buraya köçənlərdir... Nəhayət, Qarabağın özündə ermənilər yığcam halda yaşayırlar, müsəlmanlara qarşı məskundurlar".

M.S.Ordubadi "Qanlı illər" də həmin erməni-rus işbirliyinin səbəblərini belə səciyələndirirdi: "Birinci səbəb, Erməni Daşnaksutyun komitəsinin müstəbid bir idarə üsulunu təşkil etdiyidir ki, Qafqazda bir sıra qanlı teatrlar oynandı... 2-ci səbəb, məhəlli hökumət məmurlarının müharibə zamanlarında etinasızlığı, ermənilərin terrorları qorxusundan bir tərəfi əldə saxlayıb, digər tərəfi növbənöv vicdansızlıqlar etmələridir... 3-cü səbəb, müsəlmanların elmsizliyi və müasir işlərdən bixəbərlə olmalarıdır... 4-cü səbəb gəldikdə, ermənilərin bu avtonomiya – idarə muxtariyyəti həvəsində olmalarıdır. Bu səbəbiyyəti isbat üçün qələmə bir o qədər güc sərf etmək lazım deyil. Zira, ermənilərin hər ay Londona, Parisə, Amerikaya qaçıb ərz-hal etmələri bunlara kamil bir sübutdur..."

Stalinin imzaladığı SSRİ Nazirlər Sovetinin 23 dekabr, 1947-ci il və 10 mart, 1948-ci il tarixli "Ermənistan SSR-dəki kolxozçuların və digər Azərbaycan əhalisinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında" qərarı sovet hakimiyyətinin Azərbaycan xalqına qarşı növbəti cinayəti idi. 1948-1953-cü illərdə məhz sovet hakimiyyəti azərbaycanlıları dədə-baba torpaqlarından deportasiya etdi, bununla da Ermənistan SSR-də ermənilərin monoetnos olmasına şərait yaradıldı.

1988-ci ildən Dağlıq Qarabağda başlanan, indi də davam edən erməni təcavüzü nəticəsində 1 milyona yaxın soydaşımız yerindən-yurdundan didərgin düşdü. 1990-cı il yanvarın 20-də Bakıda, 1992-ci il fevralın 26-27-də Xocalıda törədilən qırğınlar iki yüz il öncə başlamış milli fəlakətin və soyqırımın davamı oldu.

"Ermənistan işğalçı müharibə nəticəsində Azərbaycanın 360 km-lik sərhədini pozmuş, Füzuli rayonundakı Horadiz qəsəbəsindən Zəngilanadək 198 km Azərbaycan-İran sərhədini nəzarət altına almışdır. Erməni işğalı nəticəsində Dağlıq Qarabağın 57 yaşayış məntəqəsində yaşayan 50 minədək azərbaycanlı öz yurdlarından qovulub çıxarılıb. Dağlıq Qarabağın ətrafında isə 7 rayon işğal edilib. Erməni işğalları Ermənistandan, Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı rayonlardan bir milyonaq Azərbaycan türkünün didərgin salmış, qaçqın və məcburi köçkünlə çevirmişdir. İşğalçı Ermənistan müharibənin gedişində 890 şəhər, kənd və qəsəbəni, 102 min yaşayış evini, 7 min ictimai binanı, 693 ümumtəhsil məktəbini, 695 səhiyyə ocağını, 800 km uzunluğunda avtomobil yollarını, 160 körpünü, 2300 kilometrlik su kəmərinə, 156 min hektar əkin sahəsini, 464 tarixi abidə və muzeyləri zəbt etmiş, yandırmış, dağıtmışdır".

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1998-ci il, 26 mart tarixli Fərmanı ilə 31 mart azərbaycanlıların soyqırımını günü kimi elan edildi.

Nigar SULTANLI

Azərbaycana

qarşı soyqırım:

işğal və terror kontekstində

Bizans imperatoru ilə həmrəy olan Alban kilsəsinin başçısı Nerses Bakur ilə erməni kilsəsinin başçısı İlya arasında dini zəmində davam edən çəkişmələrdən işğalçılar məharətlə öz xeyirlərinə istifadə etdilər. Bizans kilsəsi ilə əməkdaşlıq edən Alban kilsəsinə zərbə vurmaq məqsədi ilə VIII əsrin əvvəllərində Mərvan ibn Məhəmmədin başçılığı ilə ərəb qoşunları Albaniyaya yürüş etdi. 701-ci ildə xilafətin cəza dəstələri tərəfindən mühasirəyə alınmış Bərdə şəhərində Nerses Bakur və alban çarı Varaz Tiritatın arvadı çarıça Sparama mühakimə edilib, işgəncə ilə öldürüldü. Təcili çağırılmış Kilsə qurultayında bütün alban yepiskoplarına erməni kilsəsi ilə ittifaq haqqında sənəd imzalatdırıldı. Faktiki olaraq, Alban kilsəsi Xilafətlə əməkdaşlıq edən erməni kilsəsinə tabe edilmişdi. Yeni seçilmiş alban katalikosu Simoen Bərdə monastırından köçüb Ağdərə rayonunun Maqavuz kəndində yerləşən Müqəddəs Yelisey monastırında məskunlaşmışdı. Qədim erməni dili rəsmi kilsə dili olduğundan, alban tayfalarının dillərində olan, alban əlifbası ilə yazılmış dini kitablar, salnamələr, epiqrafik yazılar məhv edilmişdi. 705-ci ildə Mərvan ibn Məhəmmədin hücumundan sonra alban çarı Şero hakimiyyətdən salınıb, Albaniya və Ermənistan əraziləri ərəb xilafətinin bir əyalətinə çevrilmişdi. IX əsrin I yarısından əvvəl mövcud olmuş bu əyalət ərəb mənbələrində "Ərməniyyə" adlandırılır. Xilafətin əyalət üzrə canişininin qərarı Bərdə şəhərində yerləşmişdi. Ərəb xilafətinin süqutundan sonra Albaniyanın Arsax və Uti vilayətlərinin ərazisində IX əsrdə güclü Xaçın knyazlığı yaranmışdı. Xaçın knyazları tərəfindən IX əsrdə inşa edilmiş və uzun müddət fəaliyyət göstərmiş Açoqlan monastır kompleksi Laçın rayonu ərazisindədir.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Möhkəm bazalt daşdan tikilmiş bu möhtəşəm monastır məharətli konstruktiv həllinə görə alban xristian memarlığı abidələri içərisində görkəmli yer tutur. Monastır binasının daxili həcmi üç hissədən ibarətdir. Daşlardan hörülmüş açıq dam örtüyünü saxlayan hündür daş sütunlar silindrik formalı tağbəndlərlə tamamlanır. Məbədini daxili sahəsinə işıqlandırmaq üçün divarlarda ensiz və uzunsov pəncərələr vardır. Kəlbəcər rayonunun ərazisində, Tərtərçayın sol sahilində yerləşən, xalq arasında Xotavəng və ya Xudavəng, yəni "Tanrı məbədi" adlandırılan monastır kompleksi Qafqaz Albaniyası dövləti dağıldıqdan bir əsr sonra - IX əsrdə Qarabağın dağlıq hissəsində yaranmış Xaçın Alban knyazlığının dini mərkəzi olub. Kompleksdə alban yepiskopunun iqamətgahı və dini maarif mərkəzi fəaliyyət göstərmişdir. Arxeoloji tədqiqatların nəticələrindən məlum olur ki, monastırın əsası VI-VII əsrlərdə qoyulub. Mehranilər sülaləsindən olan Xaçın knyazı Həsən Cəlalın oğlu olan Vaxtanq, kompleksin ərazisində geniş tikinti işləri aparıb, Arzu xatun isə 1214-cü ildə əri Vaxtanqın və iki oğlunun xatirəsinə kompleksdə kilsə tikdirib. Kilsənin şərq fasadında daş üzərində knyaz Vaxtanqın, cənub fasadında isə Arzu xatunun iki oğlunun təsvirləri həkk olunub. Arzu xatun alban knyazı Kürdün qızıdır.

Alban knyazı Ohanes tərəfindən inşa edilmiş baş kilsə memarlıq xüsusiyyətlərinə görə qonşu xalqların kilsələrindən fərqlənir. Şəki rayonunun Kiş kəndindəki Müqəddəs Yelisey məbədinin, Orta Zəyzid kəndindəki bimefli alban məbədinin və Oğuz rayonundakı Müqəddəs Yelisey məbədinin plan quruluşları, demək olar ki, eynidir. Albaniyada xristianlığın yayılmasında böyük xidmətləri olmuş apostol Yeliseyin xatirəsinə ölkədə əsrlər boyu bir çox məbədlər tikilib. Bunlardan bizim günlərə çatmış ən diqqət cəkəni Dağlıq Qarabağın Ağdərə rayonundakı Müqəddəs Yelisey monastır kompleksidir. Dəniz səviyyəsindən 2000 metr yüksəklikdə, uca bir dağın zirvəsində tikilmiş və qala divarları ilə əhatə olunmuş monastır kompleksinin əsası V əsrdə qoyulub. Xaçın knyazlığı dövründə burada geniş inşaat işləri aparılıb, iri baş kilsə binası, altı kiçik kilsə, bir neçə yaşayış və təsərrüfat binaları tikilib. Yaxşı yonulmuş daşdan tikilmiş baş kilsənin ikimailli daş damının üstündə dörd sütunlu ratonda ucalır. XIII-XIV əsrlərə aid edilən bu alban kilsəsi geniş ibadət zalından və silindrik tağbəndlərlə tamamlanan sütunları olan kvadrat formalı otaqdan ibarətdir. Monastır kompleksində dəfələrlə yenidənqurma və inşaat işləri aparılıb. IV əsrdə ölkədə cərəyan etmiş hadisələrə əlaqədar, "Aqvan tarixi" əsərində Moisey Kalankatuklu Amaras kilsəsinin tikilməsindən bəhs edir. O, yazır ki, Haband vilayətində xristianlığı geniş təbliğ etmək məqsədilə Amaras şəhərindən memarlar, sənətkarlar və fəhlələr cəlb olunub, yaraşlıq kilsə binası ucaldılıb. Amaras kilsəsi IX əsrdə

Alban kilsəsinə aid bu abidə həzrətdə Xocavənd rayonunda yerləşir. Düzbucaqlı plan quruluşu olan bu kilsə yaxşı yonulmuş ağ daşlardan səliphə ilə hörülüb. İkimailli daş dam örtüyünün üstündə altı sütunlu ratonda yüksəlir. Monastırın düzbucaqlı həyatini əhatə edən və dörd dairəvi bürcü olan qala divarları kobud yonulmuş daşlardan hörülüb. Həyatda qala divarlarına bitişik yaşayış və təsərrüfat otaqları inşa edililib. Kilsənin fasad hissəsində giriş qapısının üstündə ensiz pəncərə qoyulub, onun üstündə isə iri barelyef xaç düzəldilib. Rəvayətə görə, Müqəddəs Qriqorinin Qafqaz Albaniyasında missionerlik fəaliyyəti faciə ilə nəticələnib, o qətlə yetirilib və Amaras monastır kompleksinin ərazisində dəfn olunub. XIII əsr Xaçın knyazlığının tarixində intibah dövrü olub. Mehranilər sülaləsindən olan məşhur alban knyazı Həsən Cəlal Dövlənin babası Böyük Həsən, atası knyaz Vaxtanq, oğlu Vaxtanq, gəlini Arzu xatun, anası Xorişə xatun knyazlığın ərazisində bir sıra möhtəşəm müdafiə qalaları ilə yanaşı, monastır, kilsə və məbədlər də inşa etdirmişdilər. Həsən Cəlalın hakimiyyəti illərində knyazlığın ərazisi xeyli genişlənməmişdi, tikinti-abadlıq işləri böyük vüsət almışdı. Onun iqamətgahı olan Hohanaberd qalası ilə üz bəzən, Ağdərə rayonunun Vəngli kəndində Xaçın çayının sol sahilində dağın üstündə ucaldılmış məşhur Qandzasar monastırını Qafqaz Albaniyası xristian memarlığının ən gözəl abidələrindən biridir. Monastırın

divarında daş üzərindəki epiqrafik yazıdan məlum olur ki, bu abidə "yüksək və böyük Arsax ölkəsinin hökmdarı, geniş vilayətin çarı, Böyük Həsənin nəvəsi, Vaxtanqın oğlu, Həsən Cəlal Dövlə və anası Xorişə xatun tərəfindən 1216-1238-ci illərdə inşa edilmişdir". VIII əsrin əvvəllərindən etibarən Albaniya katalikosluğunun yerləşdiyi ərazi-Qarabağın dağlıq hissəsi knyazlıq, hökumətlik mənasında "Arşax" və ya "Arsax" adlanıb. Bu isə təsadüfi deyil, çünki Albaniyada I əsrin ortalarında hakimiyyətə gəlmiş çar I Vaçaqanın nəslindən olan Arşakilər sülaləsinin hökmdarları "arşax", VI əsrdən VIII əsrin əvvəlinədək hakimiyyətdə olmuş Mehranilər sülaləsinin hökmdarları isə arşax "aranşax" adlanıb. 1261-ci ildə monqol-tatar işğalçıları tərəfindən İranın Qəzvin şəhərində qətlə yetirilmiş Həsən Cəlal Dövləni oğlu knyaz Atabəy gətirib Qandsazar monastırında dəfn etmişdi. Bu monastır 1511-ci ildən 1836-cı ilədək, yəni Rusiya Sinodunun rəsmi qərarı ilə Alban kilsəsi ləğv edilənədək diofizit alban xristianlarının iqamətgahı olub. Həsən Cəlalın nəslindən olan bir çox alban katalikosları bu monastır kompleksinin ərazisində dəfn olunub. Hündür qala divarları ilə əhatə olunmuş Qəncəsər kompleksinə alban xristian memarlığı üslubunda inşa edilmiş baş kilsə, ona bitişik dörd mailli dam örtüyündə rotonda yüksələn monastır binası və qala divarlarına içəri tərəfdən hörülmüş tikililər daxildir. Baş kilsənin xaçşəkilli günbəz kompozisiyası, 16 küncü günbəz barabanı və onun üzərində yüksələn çətir formalı piramidəşəkilli daş günbəz örtüyü alban katalikosluğunun son iqamətgahına xüsusi əzəmət və gözəllik verir. Şərq və qərb fasadlarından fərqli olaraq, şimal və cənub fasadlarının memarlıq həlli, demək olar ki, eynidir. Onların hər biri beş tağla bəzənib, ortadakı ən hündür tağ isə profillə xaçla tamamlanır. Kilsənin daxilindəki tağların yuxarı hissələri müqəddəs hesab olunmuş öküz və qoyun başlarının barelyefləri ilə bəzədilib. Monastır kompleksinin memarlıq planlaşdırma və kompozisiya həlli, heykəltəraşlıq nümunələri və diofizit xarakterli elementlər bu abidənin çoxəsrlik ənənələri olan Qafqaz Albaniyası memarlığına aid olduğunu təsdiq edir. Uzun müddət Alban xristianlarının iqamətgahı olmuş monastır "dinin baş xəzinəsi" mənasında Gəncəsər adlandırılıb.

Qafqaz Albaniyasının memarlıq abidələrini tədqiq etmiş alimlərin fikrincə, bu abidələr bir çox xarakterik xüsusiyyətlərinə və memarlıq planlaşdırma üslublarına görə erməni dini memarlıq abidələrindən tamamilə fərqlənir. Azərbaycan Respublikasına qarşı əsassız ərazi iddiaları irəli sürən erməni millətçiləri işğalçılıq niyyətlərinə haqq qazandırmaq məqsədi ilə Qafqaz Albaniyasının xristian kilsəsinə aid bütün kilsə, məbəd və monastırları erməni abidələri elan edirlər. Azərbaycanın bir sıra alban xristian abidələri bu tarixi həqiqətlərdən bixəbər olan adamlara qəribə görünməyə də, xalqımızın milli-mədəni irsinə aiddir. Bunlardan Qəbələ rayonunun Böyük Əmilli kəndində Kilsə dağ məbədinə (II-IV əsr), Şəki rayonunun Kiş kəndində Müqəddəs Yelisey məbədinə (I əsr), Qax rayonunda Qum (V-VII əsr) və Ləkit (V-VII əsr) məbədlərini, Zaqatala rayonunda Mamrux məbəd kompleksini (II-V əsr), Qazax rayonunda Avey məbəd kompleksini (antik dövr, V əsr), Ağdam rayonunda Qavurqala məbədinə (V əsr), Laçın rayonunda Varazaqı məbədinə (XV əsr), Açoqlan məbədinə (VI əsr), Ağdərə rayonunda Müqəddəs Yelisey məbəd kompleksini (V-XIV əsr) və Qanzasar monastır kompleksini (XIII əsr), Xocavənd rayonunda Amaras monastır kompleksini (IV-XIII əsr), Tug kəndindəki Qırmızı məbədi (X əsr), Kəlbəcər rayonunda Xudavəng məbədinə (VI-XIII əsr), Ağdərə rayonunda Urek və Xatirəvəng məbədlərini (X əsr), Xocavənd rayonunda Aquanbert kilsəsinə (I əsr), Daşkəsən rayonunda İçərvəng, Gədəbəy rayonunda Ərəkvəng məbədlərini, Şahbuz rayonunda Güllis məbədinə (VI əsr), Babək rayonunda Qızıləvəng məbədinə (X əsr), Culfa rayonunda Albaməd məbədinə (XII əsr) və onlarca digər abidələri qeyd etmək olar. Azərbaycan Respublikası ərazisində bu günədək Qafqaz Albaniyasının xristian kilsəsinə aid 130-dan artıq memarlıq abidəsi qeydə alınıb. Bunların böyük əksəriyyətində Roma imperiyası memarlığının təsiri duyulur.

Redaksiyadan: 10 Aprel 2003-cü ildə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi Azərbaycanın Alban-Udin cəmiyyətini qeydiyyatı aldı. Beləliklə də, Alban apostol kilsəsinin dirçəlişi baş verdi. Alban kilsəsi 1836-cı ildə çar hökuməti tərəfindən ləğv edilmişdi. Bunun nəticəsində də albanlar qriqorian kilsəsinə üz tutmağa məcbur olmuşdular.

Vaqif ƏSƏDOV, Azərbaycan Tarix və Mədəniyyət Abidələri Mühafizə cəmiyyətinin sədri

Qafqaz Albaniyasının məbədləri

Dilqəm ƏHMƏD

Ayrılığı hiss edən daraqlar

haradansa xatırlayıram,
sevməyi öncə barmaqlar hiss edir
ayrılıqları isə
aylarla saça toxunmayan
daraqlar hiss edir.

haradansa xatırlayıram
daş-kəsək içindən çıxaraq
günəşə "azadam" deyən çiçəyə tikan,
onu kökündən qoparıb
bir kənara tullayana
insan deyirlər.
haradansa xatırlayıram
azadlığı, tikani, daraqları
sevməyən sevgilini.

Yalnızlıq və ateizm

Tanrını
bizi unuduğu nöqtəyə qədər sevirik
qadını
bizi ovutduğu yerə qədər sevirik
elə buradan başlayır
yalnızlıq və ateizm...

Muza

Sənin də, qanadların qırıldı, Muza
Düşdün ucalıqdan
uşaqlıqda seyr etdiyimiz
ölən ulduzlar kimi
Hər ulduz sürüşəndə,
bir nəfər ölüdü
hər qanad qırılanda
bir mən.

Sənin də, qanadların qırıldı, Muza
Hər sabah öpdüyü uşağının yamağına
Zəlzələdə daş düşən analar kimi.
Hər yaşda bir uşaq öldü,
hər daşda bir uşaq.

Hər axan yaşda
Bir mən.

Sənin də, qanadların qırıldı, Muza.
Bütün bahar çiçəklərinin sürgünü kimi
Sevdiyini qızıl lələlərin
Günəşi görünə anda öldüyü kimi.
Hər bahar açanda bir tikan öləcək.
Hər lələ açanda
Bir mən.

Sənin də, qanadların qırıldı, Muza.
Sən də insan oldun sonunda.
Qaranlıqdan qorxub, qaranlığa
qaçanlar kimi.
Ovuclarımdan işıq səpəcəyəm dünyaya
günəşə uçanlar kimi.
Daha heç bir İkar əriməyəcək.
Nə də ki mən

Mən bir qarışqayam

Mən bir qarışqayam
Bir əsgərin snayperinin içində
İndi anladım,
tunelin sonundakı işıq
əsgər gözü imiş.

Mən bir qarışqayam
Bayraq meydanında
İndi anladım, əlçatmaz bildiyim
Sıradan bir dirəkmiş.

Mən bir qarışqayam
Sosializmin qurulduğu yuvalarda
Günəşi görməsək də,
sevgimiz var.
Bizim də öz Nazim Hikmətimiz var.

Mən bir qarışqayam
Sənin ayağının altında ölə bilərəm,
insan.
Bu heç də qorxulu deyil
Qorxulu olan insanın
insan ayağı altında ölməsidir.

Mən bir qarışqayam
Gözlərini qarış-qarış axtarıram
Bir əsgər ayağı toxundu,
üstündə mina olan yuvarımıza
O gündən iki ayaqsız, barış,
barış axtarıram.

Sevgi daşımaqdır

Bir gün ən azad
ən müqəddəs qadınlar da daş olur
kilsə qarşısında ucalan
Məryəm ana gözlərində
dörd mövsüm halımıza
ağlayacaq qədər
yaş olur
çadrasını atdığı yerdə
daşa dönən qadınlar olur
daş qadınlar uğrunda da
bitməz savaş olur.

Qadın daşlığı kədərin ən bərk halıdır
Ən bərk daşlar da sevidən ovlur
Qadın daşdırsa,
sevgi onu daşımaqdır
Gerçəklik ən çirkin halında belə onu
yaşamaqdır
Ən titrək anlarında,
ən dərin boşluqlarda
Ümidli gözlərlə onu qarşılamalıdır.
Başından çadrasını
açan daş qadının
Göz yaşını silmək üçün
Məryəm anaya uzadarkən
Anlayırsan qadın kədərinin
doğmalığını.
Anlayırsan ən sərt halında belə
Qadınların gizlicə ağlamağını.

Bir gecəlik

Bir gecəlik oyaq qal
Qaranlıqdan çox qorxuram
Sığımın allərinin istisinə
Bir gecəlik dayaq qal
Bir gecəlik, sən ağlama
Sadəcə oyaq qal
Yanan da mən olum,
küllü çıxan da
Sən bir gecəlik soyuq qal.

Bir gecəlik sevmə məni
Eləcə, kənardan bax
Bu gecə sevgini mən daşıyacam
Sən, özünə kənardan bax.
Bir gecəlik, unut məni
Sonra bax, özündən nə qalacaq?
Bir gecəlik, sev məni.
Sonra bax, ömründə nə qalacaq.

Meqapolis obrazları

Qapılar açılınca
divarlar çıxır qarşıma
Meqapolis yalnızlığı içində
Pəncərədən dərişlər boylanır
Daha hücrələr yalnızlığı bölüşə bilmir
Şəhər minlərlə yalnızlarla doludur.
Saxta üzlər gülümsəyir bir-birinə
Sevgilər imitasiya olunur
Dostluqlar teatr səhnəsindən boylanır
Gecələr pərdə qapandığında
24 saatlıq maskalar enir
Obrazlar dağılır.
Hər səhər paltarlar ilə birgə
Obrazlar ütülənir
Obrazlar seçilir
Bu gün vəfalı sevgili obrazındayam
İstədiyini qədər səni sevdiyimi deyəcəm
Əllərini tutacam, ürəyimin
titrədiyini söyləyəcəm
Sənin gözlərin parıldayacaq,
mənsə parıltılı baxmağa çalışacam
Gülümsəməni sevdiyimi söyləyəcəm
Bu günün unudulmaz
olduğunu söyləyəcəm
Sən aldanmağı sevcəksən,
mən yalanlara öyrəşəcəm
Axşam olacaq yənə, obrazları
asilqanına taxacam
Özümə dönəcəyəm
Bu gün sədaqətli dostam
Pulsuz mesajlarımdan göndərəcəm
Darıxdığımı söyləyəcəm
Yaşanılan xatirələrdən danışacağıq
Bir çaynik limonlu çayla
Ən uzun çay qədər xatirə danışacağıq
Metroya birgə minəcəyik,
ayrı stansiyalarda düşəcəyik
Hər kəs öz maskasının gərəyini
ödəyəcək
Bəzən insan olmağı xoşlayırıq
Kənardan baxılında, hətta
insana oxşayırıq

Vicdanlı oluruq,
bahalı kafələrdə insan haqlarından
danışıyıq
Savaşlara lənət oxuyub,
savaşa yaşayırıq.
Boğuluram obrazlar içində
Meqapolis yalnızlığında
Qapılar açılınca,
divarlar çıxır qarşıma.

Bir qadın

Hər yer soyuqdan,
soyuq isə onun ürəyində donub.
Qarda paltosuna, ürəkdə kədərinə
bürünən
bir qadın yürüyür kölgəsindən
üç addım geridə
Bir əlində əlcək, bir əlində etinasızlıq
Boğazında şərf, başında qərarlısızlıq

Yurdundan qaçaq düşüb
Yeddinci qəsrin içində gizlənməsən
Sevdiyini deyəsən,
Sevilmədiyini eşidəsən
Məcbur qalıb
Saçlarından asasan.
Çətindir
Hər gün sevgilin üçün
Bir alma dərəsən
Milyonlarla qızılı olan
Bir padşahın xəsisliyinin
Hikkəsini görəsən.
Çətindir
Padşah oğlunun divi anlaması
Çətindir div kimi
Ürəyin şüşə içində olması.
Çətindir insan içində yaşanması
Div yalnızlığı çöküb üzərimə.

Baxma daha üzümə, gözləmə Bu gün söyləməyəcəm səni sevdiyimi

İnsan olacağam bu gün

Bu gecə çox pessimistəm,
toxunma mənə
Götür saçlarımı
qırıntısını üzərimdən
Sakitcə yuxulamaq istəyirəm
Uzunmüddətli özünəqapanmaya
ehtiyacım var
Yorğunam, düşüncələrim korşalıb,
Ən sevdiyim baxışlarını izləməyə də
Təqətim yoxdur.
Bu gün baxışların yorur məni
Sevgi deyil, süstlük
duyuram gözlərində
Kırpıqların yerin asılqanı kimidir
Azacıq toxunsam qırılacaq kimidir
Baxma daha üzümə, gözləmə
Bu gün söyləməyəcəm səni sevdiyimi
Bu gün ancaq özümə qapanacam
Bu gün sevgimi yarı böləcəyəm
Bu gün insan kimi olacam,
Tanrı olmayacam
Ədaləti sonunadək müdafiə edəcəm
Yorğun olmaq hüququmdan
istifadə edəcəm
Susmaq azadlığımıdan istifadə edəcəm
Bəsdir, yıqışdır saç qırıntılarını
Bu gün səni sevməyəcəyəm.

Qolqofadan Kərbəlaya

Orada dağın başında
Göz yaşından qərənfillər bitir
Qolqofaya yağın yağışdan
Çarmıx dibində səfillər bitir.

Orada səhranın ortasında
İstidən qan buxarlanır
Kərbəlanın susuz yollarında
Günəş yerdə yuvarlanır.

Orada, gələcəyin oralarında
Yenə qərənfil məzar çiçəyi olacaq
Yenə Qolqofaya yağış yağacaq
Kərbəlaya qan doğacaq.

Gözlərinə yaş, fikirlərinə
daş ağırlığı çöküb
Ən son ona çatdığandan
xoşbəxtliyin beli bükülüb
Bir qadın yürüyür,
bərk-bərk qəhərinə düymələyərək
Qar təmizliyindən qaçaraq,
sevinci düymələyərək.
Göz gör-görə qadın
intiharla əl sıxışır
Çovğun qar altında intihar və qadın
bir-birinə qarışır.

Stəkan

Dodaqların
məndən daha çox
stəkanların idi.
İnsan insanı
Mən isə stəkanları
Qısqana-qısqana
Panteist olurdum.
Sənlə stəkan
Artıq vəhdətdə idi
Səni öpə bilməsəm də
Artıq mənim də öpəcəyim
Sənin dodaqların hopan.
Şüşə sevgililərim vardı.

Divi anlamaq

Çətindir
ürəyin olsun,
amma
səndən kənardan
sevgilidən kənardan
bumbuz şüşənin içində
hansısa padşahın
əzab çəkməyən oğlu
gəlsin sındırsın şüşəni
Çətindir
Div olasan
Bir insanı sevsən

Alberto MORAVIA
(İtaliya)

Yəqin, hələ çox cavan olduğumdan və özümü kişi kimi, ailə başçısı kimi hiss etməyə alışmadığımdan yayda həmişə aradan çıxmaq, harasa getmək həvəsinə düşürəm. İlin bu fəslində adətən Romadakı zəngin evlərin pəncərə qapaqları səhərdən kip örtülü olur və gecənin təmiz havası geniş otaqlarda qorunub saxlanılır; belə mənzillərdə həmişə hər şey öz yerindədir, hamısı da tərtəmiş, yığışdırılmış, səliqə-sahmənli. Yanqaranlıqda güzgülərin, mərmər döşəmələrin, laklı mebellərin parlıtması göz oxşayır, hələ içərinin sakitliyində də nəşə bir sərinlik, rahatlıq duyulur. İçmək istəsən, buyur, məcməyidə səninçün soyuq içki, büllür qədəhdə limonad, yaxud portağal suyu götürürlər; qanşdıranda da bir parça buz qədəhin içində ləzzətlə cingildəyir və təkcə elə bu cingilti yetər ki, təpədən-dırnağa təzələnsən.

Kasib evlərdə isə vəziyyət başqa cürdür. İstətilərin düşdüyü birinci gündən bürkü boğanaq otaqları öz ağuşuna alır və bütün yayı ordan çıxır. İçmək istəyirsən, ancaq krandan axan su bulyon kimi ılıqdır. İçəridə tərpənməyə yer yoxdur – əşyalar sanki şişiblər, hamısı da az qala adamın gözüünə girir; mebel də, pal-paltar da, qab-qacaq da. Otaqda hamı pencəksiz oturur, tər iyi gələn köynəklər isə onsuz da nəmdir. Pəncərəni bağlasan – boğularsan, çünki gecənin saf havası altı adamın yatdığı bu iki-üç qəfəsiyə girə bilmir; açıq pəncərələrdən soxulan günəş şüaları isə küçünün bütün iylərini – qızmar dəmirin, tər və tozun qoxusunu içəri gətirir.

İstətilərin düşməsi ilə adamların xasiyyəti də korlanır; hamı ən xırda şeylərə görə qısqıqlanır, sinirlənir, öcəşir. İmkanlı adam belə vəziyyətdə, əlbəttə ki, durub özünü bir küncə verər, iki-üç otaq o yana, gözdənirəq bir yerə çəkilər; kasıbların isə sala boşqabları və bulaşq stəkanların arxasında bir-biriylə burun-burun oturub qalmaqdan başqa çarəsi yoxdur, ya da görək evdən biryolluq baş götürüb getsinlər.

Belə isti günlərin birində bütün ailə ilə sözüüm çöp gəldi: arvadımla çəkşidim ki, şorba qaynar idi və qır duz eləmişdi; qaynıma o səbəbdən hirsələnmişdim ki, arvadımın tərəfini saxlayırdı, halbuki işsiz qalıb boynumda oturduğundan buna qəti haqqı çatmırdı; baldızımın mənə qahmar çıxması səbr kasamı lap daşdırmışdı, çünki sadəcə, mənə vurulduğunu, indi də işvəkarlıq etdiyini yaxşı bilirdim; anama çəmkirməyim onun üstündə oldu ki, mənə elə hey sakitləşdirməyə çalışırdı; atam israrla tələb edirdi ki, yeməyini rahat yeməyə ona imkan versinlər və elə bu hikkəsiylə də mənə hövsələdən çıxarırdı; nəhayət, qızma ondan yana açığım tutdu ki, hönkürüb ağlayırdı.

Axırda yerimdən sıçrayıb qalxdım, stulun başından pencəyimi dartıb bir-başına bəyan etdim:

- Bilirsiniz nə var? Siz mənə boğaza yığımsınız. Bir də oktyabrda görüşərik, havalar sərinləyəcək.

Və evdən getdim.

Yazıq arvadım pilləkənə cumdu, sürəhdən aşağı öyilib qışqırdı ki, bəs mənə xoşladığım xiyar salata da var. Cavabım belə oldu ki, «Özün ye».

Və küçəyə çıxdım.

Biz Ostienze ilə üzbəüzdə yaşayırdıq. Küçəni keçib çay limanının yanındakı çuqun körpüyə tərəf yönəldim. Saat iki – günün ən isti vaxtıdır; sirokonun¹ ucbatından səma göyə çalan qurğuşun rəngində, lap elə bil göyərmiş göz kimi idi. Körpüyə çatıb sürülərə dirsəkləndim, gündən qızmış dəmir əlimi yandırdı. Sahil küçələrinin arasında sıxılmış Tibr öz bulunuq, sarımtıl suyu ilə lap qanova oxşayırdı. Binanın yanın qaralmış karkasını xatırladan Qazqolder, silos qüllələri, boru xətləri, iri benzin çənləri, qaz zavodunun sobaları, istilik-elektrik mərkəzinin şiş uclu damı üföyü büsbütün dövrələmişdi və adama elə gəlirdi ki, sanki bura Roma yox, Şimalın hansısa sənaye şəhəridir. Mən sement çuvalarıyla yüklənmiş bəndin yanındakı barjda ayaq saxlayıb sarı, ensiz Tibrə baxa-baxa bir qədər dayandım; mənə gülməli göründü ki, nəhəng gəmilərin girib-çxdığı Genuya, yaxud Neapolun limanları kimi bu qanov da liman adlanır. Əgər mən, həqiqətən, qaçmaq istəsəydim, onda bu «limançıqazdan» uzaqbaşı Fiumiçinoya qədər qaça bilərdim və orada dənizə baxa-baxa qızardılmış balıq yeyərdim.

Nəhayət, irəli getməyə qərar verib körpünü keçdim və Tibrin o biri üzünə doğru uzanan çöllüyə yönəldim. Baxmayaraq ki, yaxınlıqda yaşayıram, amma buralara heç vaxt yolum düşmədiyindən hara getdiyimi düz-əməlli bilmirdim. Övvəlcə hər iki tərəfi tullantılarla dolu çılpaq çöllüyün olduğu adi asfalt yolla addımladım. Sonra asfalt yol torpaq oğra çevrildi, zibil qalaqları isə tərə kimi ucalırdı. Fikirləşdim ki, görünür, mən şəhərin hər tərəfdən zibil daşınıb tökülən hissəsinə düşmüşəm; burda bitki adına heç bir şey yox idi, heç nə zoğ atmırdı və ətrafda hər şey köhnə kağız-kuğaz parçalarıyla, paslı konserv bankalarıyla, hər cür qida tullantılarıyla doluydu. Çöllük başdan-baş gəzən qızmar gün işığı içindəydi, çürüntünün kəskin üfunətindən burun tutulurdu. Tərəddüd içində ayaq saxladım: irəli getmək istəmirdim, amma geri qayıtmağa da meyylim yox idi. Elə bu vaxt qəfildən səs eşitdim, sanki kimsə iti yanına çağırırdı.

Başımı geri döndərdim ki, görünür bu nə itdir, amma heç bir it-filan gözüümə dəymədi, baxmayaraq ki, bütün bu zibil topalarının arasına süləngi itlərin əsl yeriydi. Onda fikirləşdim ki, yəqin, bu çağırış mənə aiddir, odur ki, səsin gəldiyi tərəfə boyladım. Zibil qalaqlarının arxasında bayaqdan gözüümə sataşmayan dəmir örtüklü balaca bir koma gördüm.

Komanın qapısı ağızında səkkiz yaşlarında sarıyanız bir qız dayanmışdı və mənə işarə verirdi ki, içəri girim. Qızcağazın sifəti solğun idi, gözlərinin altında yaşlı qadınların kimi göy hələqlər vardı, toz-torpağa bulaşmış pırlaşmış saçları küləş içində olduğundan başı çalağan başına bənzəyirdi. Geyimi çox sadə, çox biçimsiz idi. Buna heç paltar da deməzdin – ikisi qolları, ikisi ayaqları üçün olan dörd dəlikdən ibarət çuval.

- Sən həkim deyilsən ki? - ona tərəf çönəndə qız soruşdu:

- Yox, - dedim. - Nə olub ki? Sənə həkim lazımdır?

- Əgər həkimsənsə, - qız davam elədi, - onda keç içəri. Anamın halı pisdir.

Həkim olmadığma qızı inandırmağa çalışmadım və qapıdan içəri girdim. İlk anda mənə elə gəlirdi ki, Kampion di Fyori bazarındaki köhnə-kürüştüyün dükənina düşmüşəm. Tavandan hər cür avadanlıq asılmışdı: paltar, corab, çəkmə, oski-üskü, qab-qacaq, mütəlif ev əşyaları. Amma sonra anladım ki, mebel olmadığından bunları mıxdan asmağa məcbur olublar. Sallanan şeylərə toxunmasın deyər, başımı əyib ətrafı gözdən keçirdim ki, görünür uşağın anası hardadır; qız oğrun-oğrun mənə küncdəki cırcında topasını nişan verdi. Baxanda gördüm ki, qızın göstərdiyi bu cındır qalağı bir gözüylə düz mənə üzümə baxır; o biri gözü isə bir çəngə ağ saçın arxasında it-bata düşüb. Qadının görkəmi mənə dəhşətə gətirdi: çox qoca görsənsə də, hələ xeyli cavan olduğu aydın bilirdi. Baxışlarını tutub birdən-birə dilləndi:

- Öləne qədər tanışlar bu dünyada həmişə rastlaşırlar.

Qız qəhqəhə çəkdi, sanki əylən-cəli bir tamaşaya baxırdı; sonra sallağı oturmaq boş konserv bankalarıyla oynamağa başladı.

- Düzünə qalsın, mən səni tanıyıram, - dedim. - Kimsən sən? Bu uşaq sənin qızındır?

- Əlbəttə... - qadın cavab verdi. - O elə sənin də qızındır...

Qız yenə başını qaldırmadan oğrun-oğrun pıçıldadı. Mən bunu zarafata yozdum və qadına belə cavab verdim:

- Bəlkə məninkidir, bəlkə də bir başqasının.

- Yox, - qadın bu sözə bəndmiş kimi torpaq döşəmədən dikəlib barmağını üstümə tuşladı. - Səninkidir, yalnız səninki... Sən heç bilirsən kimsən? Avaranın, qoxağın, tənbelin, yaramazın yekəsi!

Qadın təhqirə keçərkən qız da bərkdən gülməyə başladı, sanki bayaqdan elə bu sözləri gözləyirdi.

- Dilinə yiyəlik elə, - hirsimi boğa bilmədim, - mən axı dedim ki, səni tanıyıram.

- Belə söylə, demək mənə tanıyırsan?.. Tanıyırsan, amma hər necə olsa bura qayıtdın, eləmi? Əgər mənə tanıyırsansa, onda bəs evin yolunu necə tapdın?

- Qorxaq-yaramaz, qorxaq-yaramaz, - qızcağaz pəsdən oxumağa başladı.

Bürküdən və hiddətdən mənə tər basmışdı. Cavab verdim ki, bəs burdan təsadüfən keçirdim.

- Ah, zavallı, - qadın kinayə ilə dilləndi və dönüb qıza əmr elədi: - Çantanı mənə ver görüm.

Qız qara məxmərdən olan cırıq, çirkli çantanı qıvrıqcasına mıxdan dartıb çıxartdı və anasına verdi. Qadın çantanı açdı, içindən bir və-rəq kağız çıxarıb dedi:

- Bu da nikah şəhadətnaməsi: Elvira Proetti, Ernesto Rapellinin arvadı... Sən yenə dəbbələyəcəksən, Ernesto Rapelli?

İşə bax ki, mənə adım həqiqətən Ernestodur. Bu təsadüfdən mat qaldım.

- Amma mən Rapelli deyiləm, - çəşqin halda dedim.

- Belə de. Deməli Rapelli deyilsən? Qız indi belə oxuyurdu:

- Ernesto, Erne-esto.

Qadın ayağa qalxdı. Zənnimdə yanılmamışdım: saçı ağ, sifəti qırış-qırış, ağızi dişsiz olsa da, aydın görünürdü ki, yaş otuzdan artıq deyil.

- Hə, deməli belə, deməli sən Rapelli deyilsən...

Sonra bir böyrünü çəkə-çəkə yaxınlaşdı, mənə diqqətlə süzüb qışqırdı: - Sən Rapellisen! Allahın da, bəndənin də qarşısında sən Rapellisen ki, durmusan!

- Başa düşürəm, başa düşürəm, - dedim. - Sən özünü pis hiss edirsən. İcazənizlə, mən gedim.

- Yox, dayan bir dəqiqə!.. Belə tez olmaz!

Qız ürəkdən sevinə-sevinə bizim böyrümüzə atılıb-düşür, başımıza fırlanırdı. Qadın yenə kinayəyə keçdi.

- Ernesto, arvadını atan, evdən əkilən, bütün il boyu gözə görülməyən sinyor Ernesto... Bəs heç xəbərin var ki, sən olmayanda biz uşaqla bütün bu ili necə dolanmışıq?

- Yox, xəbərim yoxdur, - mən sərt şəkildə dedim. - Bilmirəm, heç bilmək də istəmirəm. Burax mənə, çım gedim.

- Gəl bunu ona de, - qadın qıza qışqırdı. - Gəl bizim nəylə yaşadığımızı, necə dolandığımızı öz atana danış!

- Məmnuniyyətlə, - qız bunu həzirləqli şəkildə, uzada-uzada deyib öz növbəsində mənə yaxınlaşdı.

Boynuma alım ki, tamam karıxıb qalmışdım. Bütün bu təsadüflər: həqiqətən evdən əkilməyim, adım Ernesto, üstəlik də həm arvadımın, həm qızımın olması əsəblərimə toxunub mənə əməlli-başlı yerimdən oynatdı.

Artıq mənə elə gəlirdi ki, özüm yox, bir başqasıyam, eyni zamanda da sanki elə özüməm, amma həmişə olduğumdan fərqli bir mənəm. Qadın isə çəşib qaldığını gördüyündən, bir-başına üzümə çımırdı:

- Bəs bilirsən ailəsinə atan adamı nə gözləyir? Sürgün... Qandınmı, canı! Sürgün!

Bu yerdə artıq qorxuya düşüb xoflandım və sakitcə qapıya tərəf döndüm ki, çımım. Amma kandarda kimsə dayanmışdı və düz bizə baxırdı. Bu kasıbyana, lakin təmiz geyinmiş arıq və qadın idi. Mənə çəşqinliyimi və təccüb dolu sifətimi görüb dedi:

- Ona qulaq asmayın... Ağlı yerində deyil... Kişi xeylağı görən kimi, elə bilir əridir... Onun bu murdar qızcağazı isə yoldan önləni qəsdən evə çağırır ki, əylənsin, baxsın ki, anası necə qışqırır, ağzına gələnə necə çəşənəyir... İndi sənin dərsini verərəm, ifritə!

Qadın qolunu fırlatdı ki, qıza şillə ilişdirsin, ancaq qız şillədən çevikliklə yayınıb yenidən mənə yan-yörəmdə atılıb-düşməyə, şən halda oxumağa başladı:

- Sən inanmışdın... qorxmışdın... qorxmışdın... qorxmışdın...

- Elvira, bu kişi sənin ərin deyil, - qadın mülayim səslə dedi.

Elvira kırıncə qırağa çəkilib aralandı, yenidən komanın küncündə büzüşüb qaldı. Qadın içəri girib sobanın kömürünü qurdaladı.

- Mən bunlarçün yemək hazırlayıram, - o, izah elədi. - Bunlar, həqiqətən, sədəqə hesabına yaşayırlar, amma əri onu atmayıb, sadəcə, ölüb.

Bugünlük bəsim idi. Cibimdən yüz lirə çıxarıb qıza verdim; o da aldı, heç təşəkkür də eləmədi. Sonra komadan çıxdım və birbaş gəriyə döndüm: cığırla, asfalt yolla gəlib körpüdən keçdim və via Ostienzedəki evimə qayıtdım.

Mağaraya bənzəyən komanın boğanağından sonra evimiz mənə sərin görsəndi. Baxmayaraq ki, mebel az, otaq xeyli genişdir, bununla belə o bədxətlərin öz cındalarını asdıqları mıxlardan yaxşı idi. Mətbəxdə artıq hər şey yığışdırılmışdı; arvadım məndən ötrü gızlənib saxladığı xiyar salata çıxartdı və mən çanağın yanında dayanıb qabları yuyan arvadıma baxa-baxa salata çörəklə yeməyə başladım. Sonra yerimdən qalxdım, yaxınlaşıb sakitcə onun boynundan öpdüm və biz banşdıq.

Bir neçə gündən sonra koma əhvalatını arvadıma danışdım və ora təzədən getmək qərarına gəldim ki, baxım görünür qızcağaz üçün nəşə eləyə bilərəmmi. Artıq mənə Ernesto Rapelli kimi qəbul edəcəklərdən çəkinmədim. Amma bilmirəm inancaqsız, ya yox: mən nə komanı tapa bildim, nə ağıl qaçmış arvadı, nə qızcağazı, nə də onlara nahar hazırlayan qadını. Qızmar günəşin altında, zibil topalarının arasında boş-boşuna düz bir saat avaralandım, axırda evə əli-boş qayıtdım. Düşünürəm ki, yəqin, yolu çəşdirmişəm. Arvadım isə əminliklə deyir ki, guya onu atmaq fikrinə düşməyimə görə vicdan əzabından qovrulduğum üçün bu əhvalatı, sadəcə özümdən uydurmuşam.

¹ Cənubi Avropada əsən isti, quru külək.

Tərcümə edən:
Mahir N. QARAYEV

Bürkü zərəfatları

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq. Amma bu heç də o anlama gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyük zövq almayacaq.

Mütləq alacaqlar, çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişəcavan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib.

Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir, çünki dünyə kimi qarşımızda bir sır olaraq qalan çox mətləblər artıq çözümlə-çözülə gedir, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiyimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq.

Səhifəmizi müntəzəm izləsəniz, minlərlə mürəkkəb sualın sadə cavabını tapacaqsınız. Bu mətləblərin əksəriyyəti ilə orta məktəbdə rastlaşmışıq, amma təəssüf ki, dərslərimizin, nədənsə həmişə qəliz olan elmi dili ucbatından çox şey əxz edə bilməmişik. Biz heç də o iddiada deyilik ki, "Hər suala bir cavab" rubrikamızı izləy-izləyə savadlanacaq, alim olacaqsınız. Məqsəd uşaqlarımızın dünyagörüşünü genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

İlqar ƏLFİ

Diş protezləri necə yaranıb?

Dişləriniz tökülsə, yəqin ki, çox kifir görünərsiniz. Tək görünüş deyil, dişsiz ağızla əməlli-başlı çeynəmək də olmur. Odur ki, insanlar itirdikləri dişi süniyyətlə əvəz etmək fikrinə düşüblər.

Düşmüş dişin süniyyətlə əvəz olunmasına protezləşdirmə deyilir. Əsl dişlər töküləndə, onların yerinə ya diş protezi, ya da "körpü" qoyurlar. "Körpülərdə" "yalançı dişin" yükünü boş yerin kənarlarındakı əsl dişlər çəkir. Protezdə süni diş ya damağın üstündə, ya da altında bərkidilir.

Bilsəniz ki, protezləri də, körpüləri də hələ 3000 il qabaq indiki İtaliya ərazisində yaşayan, "qızıl ustaları" kimi şöhrət tapmış etrusk xalqı düzəltdirdi, yəqin, təəccüblənərsiniz.

O qədim zamanlarda bu sahədə həll olunması ən ciddi problem onların ağızda düzgün yerləşdirilməsi və süni dişin özü, onun təməli üçün hansı materialdan istifadənin məqsədəuyğunluğunu tapmaq məsələsi idi.

Müasir stomatologiya bu problemləri elə uğurla həll edib ki, indi adamlar protez dişlər vasitəsilə yeməyi ağızda dişi olanlar kimi həm yaxşıca çeynəyə bilirlər, həm də süni diş ağızda elə təbii dişi kimi görünür.

Qədim zamanlarda süni dişləri fil dişindən, yaxud sümüklərindən düzəltdirdilər, hərdən hətta begemot dişindən belə istifadə olunurdu! Bəzən bütün protezi sümükdən yonub ağıza yerləşdirirdilər. Sonralar adam dişindən, başqa heyvanların dişindən (xüsusilə qoyununkundan) istifadə etməyə başladılar. Onları qızıldan, yaxud fil dişindən düzəltdikləri təməl üzərində bərkidirdilər.

18-ci əsrin axırlarında çini dişlər dəbə mindi. Onları qızıl, yaxud platin təbəqələrin üzərində quraşdırırdılar. Belə dişlərin materialı elə çini qabların materialıdır. Çini möhkəm struktura, yarı şəffaf rəngə malikdir.

Yüz il əvvəl süni dişləri üzün formasına görə seçməyə başladılar. Bu gün isə protezlər forma və rəngi ilə əsl dişlərə o qədər bənzəyir ki, hərdən onları seçmək çətin olur.

İlk eynəyi kim düzəldib?

Bu gün bir çox siyasi xadimlər və digər məşhur adamlar eynək taxırlar. Maraqlıdır, görəsən, keçmiş zamanların da dövlət başçıları eynək taxsaydılar dünya necə görünərdi. Onda imperatorlar, krallar, sultanlar, şahlar bəlkə də dünyaya tamamilə başqa gözlə baxar, özlərini tamamilə başqa cür aparardılar.

İlk eynəyi kəşf edən adamı kimə tanıyırsınız? 1266-cı ildə Rocer Bekon kitabın hərflərini böyütmək üçün böyüdücü şüşədən istifadə etdi. Bunu bildik. Yaxşı bəs həmin linzaları gözün qabağında gəzdirmək kimin ağılına gəlib? 1352-ci ilin bir portretində kardinal Yuqon eynəkədir. Həmin eynək gözlərin düz qarşısında duran, bir-birinə səmmlə birləşmiş iki dənə çərçivəli linzadan ibarətdir.

Deməli, eynək hardasa, 1266 və 1352-ci illər arasında ixtira edilib.

İlk çap kitabları meydana çıxandan sonra eynəyə möhkəm ehtiyac yaranırdı. Ustaların çoxu o zamanlar Şimali İtaliyada və Cənubi Almaniyada idi deyə, 16-cı əsrdə eynəklər əsasən oralarda düzəldirdilər.

1629-cu ildə ingilis kralı Birinci Çarlz eynək istehsalçıları olan ustalar gildiyasının nizamnaməsini təsdiq etdi. 1784-cü ildə isə Bençamin Franklin ikiqat fokuslanan eynək ixtira etdi.

Bu gün eynək adamlara yalnız kitab oxumaq və görmək üçün gərəkli deyil, ondan başqa məqsədlərlə də istifadə olunur. Biz bilirik ki, tünd şüşəli eynəklər gözləri parlaq işıqdan və günəş şüalarından qoruyur. Rəngli linzalardan gözlərin görünməz qalması üçün istifadə edirlər. Gecələr təyyarə sürən pilotlar və fotoqraflar qırmızı linzalar taxırlar. Xizəksürənlər, qitb tədqiqatçıları və alpinistlər üçün səs xüsusi olaraq ultrabənövşəyi və infraqırmızı şüaları udan linzalar düzəldilir. Marten sevlərində çalışan fəhlələrin eynəyi də infraqırmızı şüaları buraxmır. Şüşəüfünlən isə eynəyi yaxşı görmək üçün taxırlar. Bu gün xüsusi eynək taxılması tələb olunan bütün peşələri sadalasaq, xeyli vaxt aparar.

Hər suala

Çəngəl necə yaranıb?

Yemək zamanı hamımızın tanıdığı çəngələbənzər alətin kobud variantından adamlar ilk dəfə, yəqin, min illərlə qabaq istifadə edib. Lakin bizim bu gün nahar zamanı istifadə etdiyimiz çəngəl son vaxtların məhsuludur.

İbtidai insan ət yemək üçün çəngəl kimi, xırda haça budaqdan istifadə edirdi. Bəzi nüfuzlu alimlər belə hesab edir ki, çəngəl əslində oxla eyni vaxtda yaranıb və ondan əvvəllər diş təmizləmək üçün istifadə edilirdi.

Bizim adət etdiyimiz çəngəllər ilk dövrlərdə, ümumiyyətlə, yalnız yemək bişirmək üçün istifadə olunurdu: onunla əti tutub doğrayırdılar. İlk çəngəllər çox uzun, ikidəli olurdu, onları dəmirdən, sümükədən, sət ağacdan düzəldirdilər.

Çəngəlin nahar zamanı, masa arxasında kara gəlməsində xeyli zaman keçdi. Hələ 300 il qabaq çəngəl Avropada nadir bir şey sayılırdı. Həqiqətən də, Fransada yeməyi düz 17-ci əsrdə əllə yeyirdilər. Biz XIV Lüdovikin dəbdəbəli sarayı, ordaki ziyafətlər barədə çox oxumuşuq. Amma, yəqin, bilmirsiniz ki, onun əyan-əşrəfi çəngəlin nə olduğundan məlumatsız idi.

Bəzi adamlar sonralar yeməyi çəngəllə yeyəndə qalanları onları lağa qoyur, vasvası adlandırıldılar. XI əsrdə venesiyalı əsilzadə, varlı bir xanım özünə xırda qızıl çəngəl sifariş edəndə onun barəsində lağla belə yazmışdılar: "Bütün başqa adamlar kimi yemək əvəzinə, bu xanım əti xırda tikələrə doğrayaraq ağzına ikidəli çəngəllə qoyur!"

Üstündən 500 il keçdi, amma XVI əsrin Venesiyasında da çəngəldən istifadə edən adamları lağa qoymaqdan əl çəkmirdilər: "Venesiyada hər adama bıçaq-qasıqdan başqa, əti doğrayarkən tutmaq üçün çəngəl də verirlər, çünki ət əl vurmaq bu insanların gözündə təbii vəziyyət hesab olunur".

XVII əsrdən etibarən, masa arxasında davranış qaydaları müasir qaydalara bənzəməyə başladı. Gümüş çəngəllər bütün İtaliyaya yayıldı. Artıq XVIII əsrin sonlarında isə bütün normal ailələrdə çəngəldən istifadə vacib şert idi.

İlk çörək nə vaxt bişirilib?

Hər ölkədə, dünyanın istənilən nöqtəsində elə xörəklər var ki, yalnız həmin yerə məxsusdur və orada yeyilir. Amma bir ərzaq növü var ki, harda yaşamasından asılı olmayaraq, bütün adamlar onu mütləq yeyir. Bu, çörəkdir.

Ona görə belədir ki, ən qədim insan belə özünün qida rasionunda taxılın oynadığı əvəzsiz rolu başa düşüb. İbtidai insan əvvəllər lazımı enerjini almaq üçün taxılı çeynəyirdi. Sonra onu iki daşın arasında üyütməyə başladı. Misirlilər bunu eramızdan 3000 il qabaq da edirdilər.

Ona görə üyüdülmüş taxılın üzərinə su əlavə edərək xəmir tuturdular, sonra kündəyib ocaqda bişirirdilər. Onların ocağı yerdə qazdıqları divarlarına gil çəkilmiş çaladan ibarət idi. Misirlilər hərdən kündəni içində ocaq qaladıqları iri gil qabların çölünə yapırıdılar. Bu cür çörək çox kobud və ağır olurdu; onun tərkibində xəmirin "gəlməsinə" səbəb olan, onun yüngül və nəfis çıxmasını təmin edən yumşaldıcı maddələr yox idi.

Yəhudilər xəmiri mayalamaq, yəni acıtmaq üçün çox qədim zamanlardan turş xəmirdən istifadə edirdilər, amma yalnız misirlilər başa düşdü ki, turş xəmirə maya olur. Onlar maya alıb əməlli çörək bişirməyi birinci öyrənmişdilər. Belə çörəyin nümunəsini misirlilərin ən qədim qəbirlərindən tapıblar.

Yəhudilər hələ çox qədim zamanlardan öz çörəklərini nazik təbəqə şəklində bişirir, onları bıçaqla yox, əllə kəsirdilər. Beləliklə, "çörək kəsmək" ifadəsi yarandı ki, onun da mənası "nəsə yemək" idi. Min illərdir ki, yəhudilər Pasxa bayramlarını "masa" adlandırıldıqları, un və sudan ibarət xəmirəndən bişirdikləri vafli şəklində çörək yeməklə qeyd edirlər. Xristianların dini mərasimlərdə istifadə etdikləri "prosvirka" da masaya bənzəyir, amma ondan çox kiçik olur.

Planetimizin ən müxtəlif guşələrinə çörəyi müxtəlif cür bişirirlər. Bəzi yerlərdə bu məqsədlə lobyə, noxud, kartof, cürbəcür otlar, düyüdən istifadə olunur. Uzaq Şərqi ölkələrində isə çörəyə palıd və fıstıq qozaları əlavə edilir.

Yumurta necə inkişaf edir?

Yumurtadan sadə nə ola bilər? Lakin onun yaranması, dünya üzünə çıxması çox mürəkkəb məsələdir. Quşun bətnində əvvəlcə yumurtanın sarısı əmələ gəlir. Bu, yumurtalıq deyilən xüsusi orqanın içində yaranır.

Yumurtanın sarısı tam formalaşandan sonra, yumurtalıq borusuna doğru hərəkət edir və orada yumurtanın ağı əmələ gəlir. Sonra yumurta, daha doğrusu, onun yuxarı hissəsi borunun aşağı ucuna çatır və orada dərinə xatırladan qıf pərdəsi və yumurtanın qabığı yaranır. Artıq yumurta işıqlı dünyaya çıxmaq üçün tam hazırdır. Onun qabığı kifayət qədər sərt, amma çox xırda məsamələri var. Yumurtanın maye hissəsi həmin məsamələrdən buxarlandıqca onun içində hava dolur ki, yeni yaranmış, inkişafda olan rüşeymi oksigenlə təmin edə bilsin.

Rüşeym yumurtanın sonradan cücəyə çevriləcək hissəsidir. Qabığın içində dəriyəbənzər pərdə olur ki, o da yumurtanın küt ucunda hava qovluğu əmələ gətirir.

Yumurtaının içində həm də albumin deyilən ağ olur. Bu, qoxusuz və dadsız, jeleyəbənzər bir mayedir ki, əsas hissəsini su təşkil edir. Yumurtaının ağında ağ sap kimi tellər görmək olar. Bu tellər yumurtaının sarısını tən ortada saxlamaq, onu zərbədən qorumaq üçündür. Yumurta sarısının özü girdədir: o, rüşeym üçün qida rolunu oynayır. Rüşeymin özü isə sarının üzərindəki kiçik boşluqda yerləşir. Təzə toyuq yumurtasının sarısına diqqətlə baxsaq, rüşeymi görərik. Amma başqa quşların rüşeymi o qədər xırda olur ki, yalnız mikroskop altında görünür.

Yumurtaının ölçüsü həmişə quşun ölçüsündən asılı olmur. O daha çox rüşeymin yumurtadan çıxanadək yeyəcəyi qidanın, yəni yumurtaının sarısının ölçüsündən asılıdır. Qida maddəsi az olan, yəni xırda yumurtalardan quşlar kor, zəif çıxırlar və onlar adətən sağ qalmırlar.

İnsan nə vaxtdan süd içməyə başlayıb?

Bu gün biz süddən danışanda daha çox inək südünü nəzərdə tuturuq, çünki adamlar istifadə et-

Adəmin oğlu Habil qoyun otarırdı və yaqın ki, süd də içirdi. Süd barədə ən qədim qeyd İncildə, İakovun öncəgörməsindədir. Bu öncəgörmənin tarixi eramızdan əvvəl 1700-cü ilə təsadüf edir. Onda deyilir ki, İudanın dişləri süddən ağappaq olacaq. Qədim Xanaan torpaqlarına isə "süd və bal diyarı" deyirdilər. Müqəddəs İov da eramızdan əvvəl 1500-cü ildə süddən bəhs edirdi. Bütün bu nümunələr göstərir ki, süd insana çox-çox qədim zamanlardan məlum olub.

Biz elə fikirləşə bilərik ki, qatılaşdırılmış və quru süd ideyası bizim zamanların məhsuludur, amma elə deyil. Əslində hələ 1200-cü ildə qədim türk xalqlarından olan tatarlar qatılaşdırılmış və çox mümkün ki, quru süd də düzəldir, ondan Çingiz Xanın rəhbərliyi altında keçirdikləri yürüşlər zamanı qida kimi istifadə edirdilər.

Qatı südün istehsalı üçün ilk patent 1856-cı ildə verilib və bu məhsul Amerikadakı Vətəndaş müharibəsi dövründə geniş istifadə olunub.

İnək südünün 87 faizini su təşkil edir. Onun qalan hissəsi isə insanın gündəlik tələbat duyduğu kalsium, zülal və A-B vitaminindən ibarətdir.

İspaniyada 300 il qabaq yağ yalnız apteklərdə satılırdı. Ümumiyyətlə, qədim zamanlarda adamların çox az bir qismi cüzi miqdarda yağ yeyirdi və təzə yağdan heç vaxt istifadə etməzdi. Onu ərinmiş halda saxlayırdılar və elə insanlar vardı ki, yüzillik yağları daha çox qiymətləndirirdilər. Ola bilər ki, qida üçün yağ hazırlanması ənənəsi Avropaya Skandinaviyadan gəlib.

Bu gün yağ çox zəruri ərzaqdır. Onu orqanizm tez mənimsəyir. Yağ kalori cəhətdən də çox zəngin məhsuludur. Yağın bir qiymətli xüsusiyyəti də var ki, ona maddədə çox qalmağa imkan verir və bədən yağdan ehtiyacı olduqca istifadə edir.

Yağın istehsalı inəyin sağılmasından başlanır. Çünki cins inəklərin südü çox yağlı olur deyər, bəzi cinsləri "yağlı" cinslər adlandırılır. Süd sağılandan sonra, onun qaymağını alırlar. Sonra qaymaq otaq temperaturunda saxlanılır ki, turşusun. Bu ona müəyyən dad verir və yağalma prosesini asanlaşdırır. Qaymağı pasterizə edirlər ki, içində olan bütün bakteriyalar məhv olsun və yağın yararlılığı müddəti uzansın.

Qəhvə necə kəşf olunub?

Qəhvənin əmələ gəlməsi haqda da çox əfsanələr var. Amma kimsə bilmir ki, ilk dəfə bir fincan qəhvə içmək kefini yer üzündə kim və nə vaxt yaşayıb.

Lakin bir əfsanə var. Deyilir ki, min il qabaq bir həbəşistanlının diqqətini yanan yabanı koldan yayılan qoxu yaman çəkib və həmin kolun meyvələrindən bir neçəsini götürüb, çeynəməyə başlayıb; dağını onu elə valeh edib ki, onlardan içəcək hazırlayıb – qəhvə belə kəşf olunub.

Biz bilirik ki, Şərqi Afrika həbəşləri (avropalılar bu xalqa abissiniyalılar deyir) qəhvənin dadını bilən ilk insanlardır. Sonra qəhvəni Ərəbistanı gətiriblər. Bundan sonra 200 il ərzində bütün dünyaya Şimali Afrikadan, Yəmən torpaqlarından yayılıb.

XVII əsrdə Danimarka Yavada qəhvə becərməyə başlayır və o zamandan etibarən onun pöhrələri qısa bir zamanda bir neçə tropik ölkəyə yayılır. İngilislər onu Yamayka adasından əldə ediblər, sonra Mərkəzi və Cənubi Amerikaya aparıblar. Beləliklə də, qəhvə həm Avropada, həm də Amerikada çox populyar oldu.

Qəhvə tropik iqlimli bütün ölkələrdə bitir, amma onun üçün ən münasib yer torpağı quru olan dağətəyi nahiyələrdir. Torpaq və iqlimi münasib olan yeri Braziliyada tapdılar. Ona görə də bu gün dünyada qəhvə istehsalının dördüncü Braziliyanın payına düşür.

Orada dünyanın ən iri qəhvə plantasiyaları yerləşir. Belə plantasiyaların bəzilərində ağacların sayı milyonlardır. Qəhvə bundan başqa Venesuela, Kolumbiya, Qvatemala, Meksika və qərbi Hindistanla Yavanın bəzi yerlərində yetişir.

"Mokko" və "Yava" qəhvə yetişdirilən yerlərin adı idi. Bu gün isə vəziyyət dəyişib. İndi bu sözlərin hər ikisi hamı tərəfindən qəhvə növləri kimi qəbul olunur. Məsələn, Braziliyada bu iki növün hər ikisi yetişir, amma onların "Rio", "Santos" kimi yerli növləri də var. Dünyanın qəhvə ixrac edən ən iri limanı "Santos" da Braziliyada yerləşir.

Üyüdülməmiş qəhvə gilənara bənzəyən bir meyvənin çayirdəyidir. Bu meyvə parlaq yarpaqları olan hündür kollarda bitir. Meyvənin içində bir, yaxud yastı üzülə digərinə söykənmiş iki çayırdək olur.

Yabanı qəhvənin tropiklərdə bitən 25 növü olsa da, onlardan yalnız ikisi xoş qoxusu olan meyvə verir. Bu qoxu meyvəni qovuranda sezilir.

Çay bizə hardan gəlib?

Adama maraqlı gəlir: min illər qabaq adamların xoşuna gələn içəcəklərdən biz bu gün də istifadə edirik! Çay məhz belə içkilərə aiddir.

Çinlilər hələ 4000 il əvvəldən çayın yumşaq, stimullaşdırıcı effektini yüksək qiymətləndirirdilər. Qərbi dünyası isə onunla tanış olub sevənədək xeyli zaman keçdi. Ona görə ki, çayın Avropaya gəlişi təxminən 300 il qabaq baş tutub. XVII əsrin əvvəllərində Avropa və Şimali Amerikada da çay içməyə başladılar. Nəticədə Çinin çay ticarəti çiçəkləndi. Şimali Amerika və Avropaya ən yaxşı çay növlərini gətirmək üçün xüsusi sürətli gəmilərdən istifadə olunurdu ki, onların adına "çay kliperləri" deyirdilər.

İngilislər Hindistanın Assam əyalətində yabanı bitən çay kolları aşkar etdilər. Bioloqlar belə hesab edir ki, çayı Hindistana çinlilər öz ehtiyacları üçün gətirərək əkilər, çünki orda yabanı çay kolları tapa bilməmişdilər. Britaniyalılar isə müşahidə etmişdilər ki, Hindistanda da çay elə Çindəki qədər keyfiyyətli məhsul verir. Tədricən iri çay plantasiyaları əvvəlcə Hindistana, sonra Seylona yayıldı. Seylonda çay istehsalı sənayenin başlıca sahəsidir. 1940-cı ildə ölkə çay ixracına görə Çinin özünü də ötüb keçdi.

Çay Yava, Sumatra, Formoza adalarında da həmişə olub.

Dünyada iki növ çay kolu var. Çində bu kolların hündürlüyü 1 metrə çatır. Hindistanda isə bəzən kol 6 metrədək qalır.

Bəs siz bilirsinizmi, ingilisləri dünyada ən böyük çay həvəskarı sayırlar? Orta statistik ingilis ildə 4 kiloqrama yaxın çay içir. Müqayisə üçün deyək ki, Birləşmiş Ştatlarda bu rəqəm 0,5 kiloqram təşkil edir.

bir cavab

dikləri südün əsas hissəsini inəkdən alır. Lakin yer üzündə başqa heyvanların südlərindən də istifadə olunur. Hindistanda camış südü içirlər. Keçi südü Aralıq dənizi ölkələrində çox geniş yayılıb, şimal marallarının südü isə Avropanın şimalında istifadə olunur.

Bəs insan, görəsən, südün dadına ilk dəfə nə vaxt baxıb, ondan yağı, pendiri nə vaxt alıb? Bu qida məhsullarının tarixə hansı zamandan etibarən daxil olduqlarını indi kimsə bilməz.

Mayalanmış süd, yağ və pendir Asiya otaqlarında iri və xırdabuyuzlu mal-qarayla birgə yaşayan adamlar üçün adi ərzaq olub. İncildə süd barədə çox söhbət gədir.

Yağ ilk dəfə kim alıb?

Yağ insana çox qədimlərdən bəlli olan və onun ən çox istifadə etdiyi məhsullardandır. Qəribədir ki, qədim zamanlarda yağ dünyanın bir çox ölkələrində qida kimi tanınmırdı. Hindlilər yağdan öz dini mərasimlərində ilahilərə nəzir kimi istifadə edirdilər. Yunanlar və romalılar da yağ yemir, onu dəri xəstəlikləri üçün dərman hesab edirdilər. Onlar inanırdılar ki, yanan yağın hissi göz üçün xeyirlidir. Romalılar yağı dərilərinə və saçlarına məlhəm kimi çəkirdilər.

Yağ xüsusi yağ maşınlarında alırlar. Bu maşınlar süd yağını zərdəbdən ayırır. Zərdəbdən ayrıldıqda yağ qalır. Sonra yağa su əlavə edib onu maşında bir daha yaxşıca qarışdırırlar ki, bütün lazımsız komponentlər kənarlaşsın. Bunun dalaq su da ayrıldıqdan sonra yağ hazır olur. Sonra yağ iri valların arasından keçirib onu yumşaldır, həm dad, həm rəng, həm də forma cəhətdən yekcins hala gətirirlər. Bundan sonra onu paketləyib dükanlara yola salırlar.

Onlar tanış olanda Nabokovun cəmi 24 yaş vardı. Vera ona baxaraq anlamışdı: "Bu oğlan dahi olacaq. Və bunun üçün mən əlimdən gələni edəcəyəm. Doğrudan da, ömrünün 52 ilini ərinə həsr edən bu qadın ədəbiyyat dahisini dünyaya tanımaq üçün əlindən gələni elədi. "Lolita"nın əlyazmasını da alovun dilləri arasından məhz o xilas etmişdi.

...Rus və Amerika yazıçısı Vladimir Nabokov 1899-cu ildə Sankt-Peterburqda aristokrat ailədə dünyaya gəlmişdi. Atası məşhur siyasətçi Vladimir Dmitriyeviç Nabokov idi. Ailədə üç dildə danışdılar- rus, ingilis və fransız. Beləliklə yazıçı lap kiçik yaşlarından hər üç dildə sərbəst danışmağı öyrənmişdi. Hətta ingilis dilini rus dilindən də əvvəl mənimsəmişdi. Onların Peterburqun lap mərkəzində üçmərtəbəli mülkü var idi. Ailə iki şəxsi avtomobilə sahib idi; bu, o dövr üçün nadir hadisə idi. Limuzinlərdən biri Volodyaya xidmət edirdi, hər gün onu nüfuzlu Tereşovski peşə məktəbinə aparıb-gətirirdi.

Öz "qızıl" uşaqlıq illəri, parlaq atası, inqilabaqədərki xoşbəxt günləri haqqında Nabokov böyük sevgiylə yazırdı... Mühacirlik onları qəfil haqladı. Hərçənd Nabokov digər rus qaçqınlarından fərqli olaraq, ingilis dilini bildirdi; adlı-sanlı Qərb universitetinin məzunuydu. Amma Kembric diplomu həyata uyğunlaşmaq üçün elə çox şey vəd etmirdi, çünki Nabokovun yazıçı olmaqdan başqa arzusu, istəyi yox idi. O, təsadüfi qazanclarla yaşayırdı. Ehtiyacı olsa da bunu özünə dərd eləməirdi, məsələn geyilməkdən bozarmış şalvarının saçaqları sallananda Volodya onları səliqəylə kəsirdi. Keçmiş Tereşovski məktəbinin tələbəsi üçün bu, alçalıcı olsa da, Nabokov özünə güvənir və heç vaxt şikayət eləməirdi. O, rus mühacirlərinin Qərbdə ikincidərəcəli olmalarından incə ironiya ilə bəhs edirdi: "Yerlilər elə bil şəffaf sellofandan düzəldilmiş fiqurlardır, biz onların tikililərindən, kəşflərindən, bostanlarından, üzümlüklərindən və s. istifadə etsək də, onlarla bizim aramızda heç bir münasibət yoxdur".

Ruslar öz davranış və geyimləriylə qərblilərdə güllüş doğururdular. Hələ körpəlikdən ingiliscə danışan Kembric Universitetinin centmen məzunu hər nə qədər öz soydaşlarından fərqlənsə də, qərblilərin gözündə həmin bu kütləyə aid idi. Bu, Nabokovun qüruruna toxunurdu.

Nabokov sanki bilərəkdən rus ədəbiyyatına xas olan humanizmdən uzaqlaşır, soyuq estetikaya üstünlük verir. Bu, onu sevənlərin nəzərindən qaçmırdı. Mühacir yazıçı Zinaida Şaxovskaya yazırdı ki, hələ o vaxt onu Nabokovun yaradıcılığında bəzi məqamlar narahat edirdi, bununla belə o da fərqləndiydi ki, bu maraqlı yazıçı dünya ədəbiyyatında yüksək yerə sahib olacaq. Nabokovu çox istedadlı, ədəbiyyatın ustası, rus dilinin virtuozu adlandırdılar. Amma həm də bu fikirdə idilər ki, onun yaradıcılığı quru və duyğusuzdur, bu adamda qətiyyətlə mərhəmət hissi yoxdur.

Sadalanın qüsurları (digər tərəfdən baxanda üstünlüklər) onu modernizmin dayaqlarından birinə çevirdi. Onun yanında Coys, Kafka, Prust vardı. Modernizm onun üçün çətin vəziyyətdən çıxış cəhdi idi. Rusların gözündə avropalı, avropalıların nəzərində rus olduğu üçün hər iki cəmiyyətə ögey idi. Onun üçün ən böyük reallıq dil və söz idi. O, Robinzon kimi həyata uyğunlaşmağa başladı - amma kimsəsiz adada deyil, insanların qarışqa kimi qaynaşdığı bir yerdə. Öz yaratdığı dünyada, öz kitablarında istədiyi möcüzəni edə bilirdi. O, insanlara öz dünyasından baxır, əsərlərində onları ifşa edirdi.

Belə əsərlərdən biri onun 1955-ci ildə yazdığı məşhur "Lolita" romanı idi. Müəllif əsərdə Amerika cəmiyyətinin bayağılığına güllür, say-sız-hesabsız bulvar romanlarını lağa qoyurdu.

(Bu əsərin nəşri onun maddi problemlərini həll edir. Nabokov İsveçrəyə köçür və qalan ömrünü pansionatda keçirir).

Əlbəttə, Nabokovu qəti şəkildə duyğusuz adlandırmaq olmazdı. Əsərlərinin birində o yazırdı: "Mən həmişə düşünmüşəm ki, ən təmiz hiss vətən üçün qəribəyən insanın hissidir, mən göstərmək istədim, o, necə var gücüylə öz yaddaşını qorumağa can atır".

Nabokov yaradıcılığa şair kimi başlamışdı. 1923-cü ildə o, iki şeir kitabı nəşr etdirir. Amma tez də peşman olur. O, tez-tələsik mağazalardan öz kitablarını alır və onları məhv edir. Növbəti şeirlər kitabı 1959-cu ildə işıq üzünə görünür. Bu vaxt ərzində əsl Nabokovun özünəməxsus üslubunu ehtiva edən şeirlər yazılmışdı. Şeirlərin çox hissəsi isə çap olunmamış qalırdı. Amma müəllif bu fikirdə idi ki, oxucuya verməli olduğunu artıq verib. Qaralama və uğursuz variantları hesab etdikləri isə artıq məhv edilmişdi.

"Yuxuya getmək prosesi zəhləmi tökülür"

Müsaibələrinin birində "Nə sizi da-rıxdırır və ya nələr sizə məzəli görünür?" sualına belə cavab vermişdi:

"Onun əvəzinə gəlin sizə deyim, nədən zəhləm gedir. Məsələn, musiqi fonu, musiqi yazılışı, radio, maqnitafon, qonşu otaqdan gələn musiqi səsndən, ümumiyyətlə, musiqiylə bağlı hər şeydən zəhləm gedir.

İncəsənətdə primitivizmi sevmirəm. Abstrakt adlandırılan cızma-qaradan, avanqard deyilən şeirlərdən və buna bənzər banal şeylərdən acığım gəlir.

Klublardan, ittifaqlardan, birliklərdən və s. Son 25 ildə mən onlarla üzvlükləri rədd etmişəm.

Tiranlığa nifrət edirəm. Mən istənilən rejimi qəbul edə bilərəm, yetər ki, aqlım və bədənim azad olsun.

Xırda şeylər də əsəblərimə toxunur.

Məsələn eynəyimin tez-tez itirdiyim futluyarı, şkafta yerə düşən asılqan, düyməsini tapa bilmədiyim qatlama çətir... Qatı açılmamış kitab səhifələri, çəkmə bağlarının düyün düşməsi... Səyahətlər zamanı yaxınlıqda uşaqların olması. Yuxuya getmək prosesi və s".

Nabokovun çətin xasiyyəti vardı; bioqrafları dolayır, jurnalistlərlə dalaşır, salam verməmək üçün özünü görməzliyə vurub keçirdi və s.

Nabokovu yaradan qadın - Vera Solomina

Deyirlər, böyük şəxsiyyətin arxasında böyük qadın dayanır. Onun həyat yoldaşı bu sözlərə tam uyğun gəlirdi.

...1948-ci ildən 59-cu ilə kimi Kornuel Universitetində Vladimir Nabokov adlı rus mənşəli professor dərs deyirdi. O, tələbələr arasında xüsusi populyarlığı ilə seçilirdi.

Belə ki, Nabokov orijinal adam idi və o biri müəllimlə bənzəməirdi. Məsələn, o birdən deyə bilirdi ki, Don Kixot zəif əsərdir və Servantesi hansısa üslubuna görə tənqid edə bilirdi.

Tələbələrə maraqlı görünən yalnız bu deyildi. Məsələn, professor heç vaxt dərslərə tək gəlmirdi. Onu universitetə gətirən avtomobil ağısaçlı bir qadın idarə edirdi. Maşını yerləşdirdikdən sonra qadın Nabokovla əl-ələ verir və onun

ardınca universitetə daxil olurdu.

Kafedrada birinci sırada və ya professorun sol tərəfində otururdu. O, bütün dərs boyu öz səssizliyini qoruyur, yalnız professor "mənim assistentim" deyər müraciət edən zaman platin saçlı bu qadın referentə çevrilir, professorun kiçik tapşırıqlarını yerinə yetirirdi.

Əlbəttə, hamı bilirdi ki, bu qadın Nabokovun həyat yoldaşıdır. Bəziləri deyirdi ki, o, həm də özünəməxsus mühafizəçidir, məsələn, ehtimallara görə, o, çantasında tapança gəzdirdirdi. Bəziləri isə bu fikirdə idi ki, həyat yoldaşı bu vasitəylə Nabokovla gənc qızlar arasında baryer qurur və müəllimə yaxın olmaq istəyənləri ondan uzaqlaşdırır.

Vera Solomin Sankt-Peterburqda, 1902-ci ildə varlı yəhudi ailəsində doğulmuşdu. Yüksək təhsil görmüş savadlı, ziyalı bir xanım idi.

Veranın ailəsi 1921-ci ildə kommunist diktaturasının Rusiyada möhkəmləndiyini görüb ölkəni tərk etmişdilər. Mühacirlərin sevimli şəhəri Berlində yaşayırdılar. Nabokovla da elə orda, Almanyanın paytaxtında tanış olmuşdular. Nabokovun 24 yaş vardı. Vera tanışlığın ilk günlərində anlamışdı ki, qarşısındakı adam öz dövrünün böyük yazıçısıdır və nəyin bahasına olursa olsun onun istedadını üzə çıxarmaq lazımdır.

Sorbannada təhsil zamanı o özünü perspektli tələbə kimi göstərmişdi. Amma Nabokovla tanışlıqdan sonra öz işlərini bir kənara qoyub özünü bütünlüklə ərinə həsr etməyi qərara alır. Bu illər ərzində o özünə elmi işlərindən birçə nüsxəni də saxlamışdı. Əvəzində isə ərinin qələmindən çıxan hər bir səhifənin səliqə-sahmanla üzünü köçürür, nüsxəsini çıxarır və arxivində qoruyurdu.

Hətta 30-cu illərin sonunda Nabokovun ona xəyanət etdiyini eşidəndə belə onun ərinə olan böyük sevgisinə kölgə düşmür. Əksinə o bunda özünü günahlandırır və bu məsələni özünəməxsus diplomatiya ilə həll edir.

Steysi Şiff deyirdi ki, Vera haqqında yazarkən Nabokovun adını çəkməmək olar, amma Nabokovdan yazarkən Veranın adını çəkməmək əsla mümkün deyil. Nabokovu yazıb-yaratmağa Vera ruhlandırır. Məhz o, "Lolita"nı məhv olmaqdan xilas etmişdi. Əsəri redaktə etməkdən usanmış Nabokov, nəhayət, hər şeydən bezib əlyazmanı ocağa atanda Vera özünü çatdırıb əsəri alovun dilləri arasından xilas etmişdi. Veranın eldikləri yalnız ədəbi fəaliyyətlə məhdudlaşmırdı. O, bilirdi ki, yaradıcı adama tam sakitlik lazımdır, o Nabokova ideal şərait yaratmaq üçün hər bir xırda detalın qayğısına qalmışdı. Hətta Nabokovun kolleksiyaya etdiyi kəpə-nəklərin mümkün qədər ağırsız ölməsi üçün də vasitə düşünüb tapmışdı. Vera maşın sürmə bilməyən yazıçının sürücüsünə çevrilmişdi. Nabokov avtomobildə daha yaxşı düşünmə bilirdi, çox dahiyana ideyaları məhz Vera sükan arxasında olarkən düşünüb tapmışdı. Nəşriyyatlarla da bir qayda olaraq danışıqları Vera aparır və müqavilələr bağlayırdı. Nabokovun "Yaddaşım, danış" kitabı üçün materialları o toplamış, şahidi olduğu xatirələri yazıya almışdı. Ərinin əsərlərinin redaktəsi ilə də Vera məşğul olurdu. Bu fədakar qadın, hətta xəstələndə də əsas məqsəddən yayınmır və elə yerinin içində ərinin əsərlərini makinada çap edirdi.

Vera kiçik qadın sevinclərindən uzaq idi. Nə rəfiqələrlə görüşür, nə alış-verişə vaxt ayırırdı. Səfərlərdə belə o diqqətlə proqramı öyrənir və özünü ancaq iş ovqatına kökləyirdi.

Nabokov xanımını qiymətləndirir və ona "Mənim sehrli nağılım" deyirdi. Verayla söhbət etmək, gəzintiyə çıxmaq, deyib-gülmək ona xoş gəlirdi.

Nabokov 1977-ci ildə dünyasını dəyişdi. Vera ondan sonra 15 il yaşadı. Bu müddət ərzində o, bir gün də olsun istirahətə çəkilmədi, əksinə bütün qalan həyatını Nabokovun irsinə həsr etdi. Nabokovun hər bir dərc olunacaq əsərini o, diqqətlə oxuyur, redaktə edir, yalnız bundan sonra kitab nəşrə hazırlanırdı. Bundan başqa o özü Nabokovun əsərlərini müxtəlif dillərə tərcümə edirdi.

"Bizim, hətta yuxularımız da eyni idi", - vaxtilə Nabokov belə yazırdı. Və bu, böyük yazıçı ilə onun fədakar qadını haqqında olan həqiqətlərdən biri idi....

Günel NATİQ

Kino

sənətinin inkişafında xüsusi yerləri olan Vertov qardaşlarının taleyi kifayət qədər maraqlı və keşməkeşli olub.

Denis, Mixail və Boris Kaufmanlar (həqiqi ad-soyadları belədir) bir ailəyə mənsubdurlar, tərbiyələri də, peşələri də oxşardır.

Amma öz sağlıqlarında bir-birindən fərqlənirdilər, demək olar, kino yaradıcılıqları da müxtəlif idi. Əslində, peşələri də fərqlidir. Dziqa rejissor, Mixail operatoru və rejissor, Boris isə operator idi. Dziqa Vertov dünya kinosunun nəhəng simalarından biri olsa da, on yeddi il, yəni yaradıcılıq ömrünün yarısını adı işlərlə (kino-jurnallar çəkməklə) məşğul olmaq məcburiyyətində qalıb, ağır taleyi və rastlaşdığı təzyiqlər nəticəsində 57 yaşında dünyasını dəyişib. Mixail isə 30-cu illərdə amansız Sovet rejimindən müəyyən qədər gizlənmək üçün elmi-kütləvi kinonun "kölgəsinə" sığınmışdı. Əlbəttə, o burada istedadına müvafiq uğurlar qazana bilməmişdi. Boris isə Jan Viqonun üç filminin operatoru olduqdan sonra düz Elia Kazanın "Körpülər üzərində (1954) filminin operatoru kimi Oskar mükafatına layiq görülənə qədər təsadüfi gəlirlərlə yaşadı.

Hər şey fotoaparattan başladı...

Dziqa (David, 1896-1954) və Mixail (Moisey, 1897-1980) öz adları ilə yanaşı atalarının adlarını da dəyişdirmişdilər. David, Denis Arkadyevič olmuş, Moisey Mixail Abramoviçə çevrilmiş, Boris (Boruh, 1897-1980) isə qürbətə getmişdi.

Dziqa gəncliyində Soloqubu, Xlebnikovu yamsılamaqla şeir yazmağa cəhd etmiş, amma sonra özünü kinematografda tapmışdı. O qətiyyətli, əzmkar xasiyyəti ilə artıq ideoloji cəhətdən öz yolunu müəyyənləşdirmişdi. 1914-cü ildə yararsızlığına görə ordudan tərxis olunduqdan sonra Sankt-Peterburqdakı Psixonevrologiya İnstitutuna daxil olmuş, burada Pavlov, Bexterev və Koninin müəllimlərini dinləmiş, 1917-ci il fevral inqilabından sonra Moskvaya getmişdi. Güman ki, həmin addımı uşaqlıq xatirələrinin təsiri ilə atmışdı. Belə ki, inqilab dövründəki Peterburq hadisələri 1905-cü ildə Kaufmanlar ailəsinin yaşadığı Belostokda (Polşada) baş verən yəhudi qırğınlarını xatırladı. Dziqa Moskvada Psixonevrologiya ilə yanaşı hüquq və riyaziyyat ixtisasları üzrə də təhsil alırdı. 1918-ci ilin yay aylarında tanınmış yazıçı Mixail Koltsov həmyerlisi və sinif yoldaşı olan Dziqa Vertovun "Qoskino" dövlət kino şirkətinin nəzdindəki xüsusi katiblikdə məmur kimi işə götürülməsinə kömək etdi. Həmin dövrdə Boris Fransanın Qrenobl şəhərində əvvəlcə Ali Peşə Məktəbində oxumuş, sonralar təhsilini Sorbonn Universitetinin mühəndislik fakültəsində davam etdirib.

Bir vaxt bibiləri Maşa Qalperin gənc qohumlarına fotoaparat hədiyyə etmişdi. Həmin hədiyyə ilə o, qardaşların gələcək həyatına (eynilə Vladimir Nabokovun "Lujinin müdafiəsi" əsərindəki əhvalat kimi) böyük təkan göstərmişdi. Dziqa həmin fotoaparattla əvvəlcə özünün güzgüdə əks olunmuş şəklini çəkdi. Bundan əvvəl isə özü ixtira etdiyi kamera-obskurla çəkilişlər aparırdı. Dziqanın ilk təcrübələri Kaufmanların yay evlərinin yaxınlığında yerləşən dülgərxana ilə bağlıdır. O, həmin dülgər emalatxanasından gələn səsləri Skryabinin musiqisi və özünün yazdığı şeirlərlə birləşdirərək maraqlı bir səhnə yaratmışdı.

İyirmi il sonra Dziqa Vertov öz uşaqlıq düşüncələrini Çaplinin "ən təsirli səs-təsvir simfoniyası" adlandırdığı "Donbas simfoniyası" filmində həyata keçirmişdi. Beləliklə, kinoda musiqili təsvirə həyatı və industrial səslərin əlavə olunması ilə orqanik səs-musiqi qurşağı yaratmağa nail olmuşdu.

Bir-birindən fərqlənən qardaşlar

Mixail şair təbiətli insan idi, qardaşından fərqli olaraq, həyatı çox sevir, peşəsindən irəli gələn nəticələrlə yanaşı, yaradıcılıq prosesindən həzz almağa can atırdı.

O, Birinci Dünya müharibəsində və Vətəndaş müharibəsində iştirak etmişdi. Sonra hava çəkilişləri bölməsində çalışmış, çəkiliş texnikasında qeyri-adi yeniliklərlə uğur qazanmışdı. Kino tarixində əhəmiyyətli yer tutmuş "Kameralı adam" filminin operatorluğundan sonra Dziqa ilə münasibətləri pisləşmişdi. Bunun səbəblərindən biri də kinoşünas Jorj Sadulun Mixail tərəfindən çəkilmiş ilk sənədlə film olan "Yaz fəslinin 1929-cu ilin ən yaxşı filmi kimi qiymətləndirməsi idi. Bu hadisə Dziqanın qısqançlıq dolu etirazına səbəb olmuşdu.

Mixail 1920-ci illərdə duyğu dolu həyat sürürdü. Sonralar bunun yerini adamayovuşmazlıq, narahatlıq tutdu. Bunun səbəbi 30-cu illərin əvvəllərində məruz qaldığı sarsıdıcı psixoloji zərbə idi. Həmin dövrdə Mixail sevgilisi olan italyan xanım Qabriella ilə birgə yaşayırdı. Dostları dəfələrlə onu xəbərdar etmişdilər ki, əcnəbi qadınla münasibətdə olmaq çox təhlükəlidir. Amma Mixail inad göstərirdi. Günlərin birində, səhərin alaqlanlığında onların balaca qızı yoxa çıxdı, üç gün sonra onu İzmaylov tərsiflərində heyvanxanada tapdılar. Az sonra qız həddən artıq soyuqladığına görə dünyasını dəyişdi. Həmin vaxt Qabriella da səsiz-soraqsız yox oldu. Bu hadisə Mixaili sarsıtdı, qalan həyatını işgəncəyə çevirdi.

Boris Kaufman isə adamayovuşmaz idi. Bu gün də onun doğum tarixi sirr olaraq qalır. Şəxsiyyətinə fəvqəladə bir sərbəstlik vardı, Jan Viqo ilə çəkdiyi "Nitsə dair" (1929), "Əxlaqa görə - 0" (1933), "Atalanta" (1933) adlı filmlərdəki iş üsuluna üstünlük verirdi. Həmin vaxt sanki hər şey həmin filmlərin ekranı çıxmasının əleyhinə idi. Rejissor da, operator da nə təbiətdən, nə də mövcud şəraitdən bir şey gözləyirdilər. Boris "Əxlaqa görə - 0" filmi tamamlamaq üçün şəxsi kamerasını satmaq məcburiyyətində qaldı. Sonralar Dziqanın ona Sovet İttifaqından göndərdiyi kamera ilə "Atalanta"-nın çəkilişlərini apardı. Əslində, "Atalanta" tarixə "dahiyanə" kino fırladığı kimi düşdü. Həmin film Jan Viqonun son ekran əsəri olacaqdı.

Dziqa Vertovun kinematografı

20-ci illərin axırları - 30-cu illərin əvvəllərində Dziqa Vertov sənədlə film ustaları arasında ən aparıcı, ən məşhur rejissorlardan idi. Amma cəmi on il sonra işsiz qaldı. 1944-cü ildən vəfat edənə, yəni 1954-cü ilə qədər adı "Günün xəbərləri" kino-jurnalına daxil edilən, təbliğatdan və saxta coşqunluqdan ibarət qısa xəbər filmləri çəkməyə məcbur oldu. 1948-ci ildə onu iyirmi il əvvəl lentə aldığı "Kameralı adam" (1929) filminə görə formalizmdə ittiham etdilər,

hətta dost-tanışları da təhqiramiz surətdə sənədlə filmə bağlı ona məsləhət verməkdən çəkinmədilər. Ağıl və istedadları baxımından onun ayağının tozu belə olmayan adamlardan bu ittihamları eşitmək, əlbəttə, Dziqa Vertov üçün çox ağır idi.

20-ci illərdə, inqilabi ruhun çox yüksək olduğu dövrdə bolşeviklər öz təbliğatlarını aparmaq yolunda ziyalılara və istedadlı adamlara ehtiyac duyurdular. Həmin vaxtlarda Dziqa Vertov sənədlə filmlərində zamanın ruhu-nu əks etdirirdi. Əslində, Vertov sənədlə kinonun İsa Məsihi idi. O, zamanın ruhu ilə uyğunlaşmağa çalışırdı. Amma cılız, təcavüzkar mühit özünə uyğun əsərlərin yaradılmasını tələb edirdi.

On doqquzuncu yüzilin sonu - iyirminci yüzilin əvvəllərində üslubların dəyişməsi daha da sürətlənmiş, bununla da cəmiyyətdə yeni fikirlər, baxışlar meydana gəlmişdi. Həmin dövrdə kino dili zəif inkişaf etmişdi, amma Vertov kimi sənətçilər, belə demək mümkündürsə, o dili yaradırdılar. Eyni zamanda da dünyanı avangard (öncüllük) cərəyanı bürüyürdü.

Doğrudan da, o dövrün sənədlə filmlərinə nəzər salanda bəzi faktların paralelliyini görə bilərik. Valtər Ruttmanın "Berlin - böyük şəhərin simfoniyası" (1927) və ya Rene Klerin "Paris yuxuda" (1924) filmlərini misal çəkmək olar. "Kameralı adam" a istinadən deyə bilərik ki, böyük ehtimalla Dziqa Vertov və Mixail Kaufman o əsərlərə baxmışdılar. "Kameralı adam" da həmin filmlərin quruluşu, epizodları arasında təsadüfi olmayan oxşarlıqlar, paralellər yox deyil. Bununla yanaşı, Vertov filmlərində hər şeyin insan gözləri ilə görünməsinə çalışırmı. O, təsvirin daxili musiqisini heyrətamiz şəkildə sezirdi. Əslində, Vertovun kinematografını ritual kino kimi qiymətləndirmək düzgün olar. Bu meyil Eyzənşteynin ilk filmlərində də özünü göstərir. Bu da təbiidir, çünki həmin dövrdə Eyzənşteynə Vertov yaradıcılığının təsiri çox böyük idi.

Borisin "Oskar" mükafatı

Los-Ancelesdəki Amerika Kino Akademiyasının arxivində çox maraqlı bir material - Elia Kazanın "Körpülər üzərində" filminə görə Boris Kaufmana təqdim edilən "Oskar" mükafatı mərasiminin çəkilişi var. Həmin ekran əsəri Borisin ABŞ və Kanadada on dörd il qalandan sonra çəkdiyi ilk bədii film idi. Alman ordusunun Parisi işgal etməsindən sonra Boris Amerikaya getmiş, uzun müddət işsiz qalandan sonra qısa sənədlə filmlər çəkmiş, Toronto-da pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuşdu. "Körpülər üzərində" filmi səkkiz nominasiyada mükafat qazanmışdı. Amma mükafat alanlar arasında Elia Kazan yox idi. Səbəb onun Hollivudun kommunizmə rəğbət bəsləyən sənətçilərini ifşa etməsi idi. Həmin sənətçilər varlı, həm də inqilabi fikirli idilər.

Əlbəttə, Sovet İttifaqından uzaq ölkələrdə yaşayıb, banklardakı yeddirəqəmli hesablarla Lenin, Stalin sevdalısı olmaq, solçu görüşlərini təbliğ etmək asan idi. Dövrün sənətçilərinin anti-Amerika fəaliyyətlərini arşdıran komissiya ilə əlaqəsini Elia Kazana bağışlamamışdılar. Maraqlıdır ki, həmin məqamda o Boris Kaufmanla bağlı heç bir məlumat verməyib. Halbuki, Borisin Sovet İttifaqında iki qardaşı vardı. Ehtimal ki, bunun səbəbi Elia Kazanın özünün də mühacir olması idi. Həmin dövrdə Amerika Kino Akademiyasının prezidenti olan Artur Millerə göndərdiyi arayışda Boris qohumları arasında kommunistlərə rəğbət bəsləyən adam olmadığını qeyd etmişdi. Sovet İttifaqında yaşayan Dziqa Vertov kimmunist partiyasının üzvü olmasına baxmayaraq, şairanə ruhu ilə idealist-kommunist idi.

Qardaşlar səmimi-qəlbədən öz ifadə tərzlərini axtarırdılar. Onların əsl məqsədləri içində yaradıcılıq zamanı və məkanı qeyri-adi tərzdə olan təsvirlərlə əks etdirmək idi. Elə buna görə də qardaşların yaradıcılığı tarix üçün qiymətli materiala çevrildi. Sənətşünaslar "Kameralı adam"-ı formalizm, "Yaz fəslini" poetik realizm, "Nitsə dair"-i tarixin əksi, "Sadə ölüm"-ü, hiperrealizm nümunəsi adlandırırlar. Yaradıcılıq fəaliyyətlərinin enişli-yoxuşlu və sarsıntılı olmasına baxmayaraq, Dziqa Vertov və qardaşları kino tarixində silinməz iz qoya bildilər.

Nəriman
ƏBDÜLRƏHMANLI

Dziqa Vertov və qardaşları

Azərbaycan

N 32(41) 21.08.2015

Kralla bağlı həqiqətlər üzə çıxdı

Kral ləqəbli Elvis Preslinin həyatındakı gizli məqamlar kitab şəklində yayımlanıb. Dünya şöhrətli müğənni Elvis Preslinin Memfis şəhərindəki evində beş il tibb bacısı kimi ona xidmət edən Letitia Kirk onunla bağlı xatirələrini yazıb.

“Elvisə qayğı” adlı kitabda Presli ilə 1968-ci ildə xəstəxanada tanış olduğunu yazan 73 yaşlı keçmiş tibb bacısı məşhur müğənnini səmimi və bir az da sərtliyi üçün sevdiyini qeyd edib.

Kirk, “O, mənim yalnız xəstəm deyil, eyni zamanda dostum idi”, – deyib.

Obama 2 həftə ərzində 6 kitab oxuyacaq

Hazırda məzuniyyətdə olan ABŞ prezidenti Barak Obama istirahətini mütaliyəyə həsr edir. Dövlət başçısının məzuniyyət planlarını açıqlayan Ağ Ev, Obamanın kitab oxumağa daha çox vaxt ayracağını bildirib.

Avqustun 7-dən ailəsi ilə istirahət edən prezident məzuniyyətini “Martas Vaynyard” iqamətgahında keçirir.

Obama 2 həftə ərzində 6 əsəri bitirmək niyyətindədir. Bunlar Ceyms Solterin “Mövcud olan hər şey”, Entoni Dorrnun “Bizə görünməyən işıq”, Elizabet Kolbertin “Altıncı ölüm”, Cumpa Laxirinun “Alçaqlıq”, Taneksisi Koutsun “Dünya və mənim aramda” və Ron Çernounun “Vaşinqton: Həyat” kitablarıdır.

Hər kitabın oxunmasına orta hesabla 2 gün yarım vaxtın getdiyini nəzərə alsaq, Obama 21 günlük məzuniyyətinin 15 gününü mütaliə etməklə keçirəcək.

Rusiyadan Qərb müəlliflərinə tənqibat

Rusiyada Prezident Vladimir Putini tənqid edən publisistik araşdırma kitabları ağır senzura şərtləri ilə nəşr olunur. Son dövrlərdə bir çox qərblı jurnalist Rusiyadan bəhs edən kitablarının içərisindən bəzi hissələrin özlərinə xəbər verilmədən çıxarılaraq nəşr edildiyini öyrənib.

İngilis jurnalist Luk Hardinqin diqqətini çəkən Rusiyada “Alqoritm” adlı bir nəşriyyat tərəfindən “Qovulmuş: bir jurnalistin rus mafiya dövlətinə enişi” adlı kitabının tənqibat məqsədilə nəşr edilməsi olub.

Hardinq Rusiyada məruz qaldığı təcavüzlərin, Aleksandr Litvinenkoya edilən sui-qəsd haqqındakı araşdırmalarının kitabdan çıxardıldığını söyləyib. “Alqoritm” nəşriyyatının sahibi Sergey Nikolayev kitabı Ukraynadan aldıqlarını və Hardinqlə əlaqə saxlaya bilmədiklərini deyərək özünü müdafiə edib.

Yeni çəkilmiş “Hərb və sülh” filminin kadrları İnternetə ötürülüb

Lili Ceymsin baş rol aldığı “Hərb və sülh” serialının ilk kadrları İnternetdə yayılıb. Romanın ekranlaşdırılmasını Ceyms Norton təşkil edir.

Xatırladaq ki, BBC və “Weinstein Company” şirkətlərinin birgə əməyi olan yeni versiyalı “Hərb və sülh” filminin təqdimatı bu ilin qış aylarında Böyük Britaniyada keçiriləcək. Aktyorlardan Lili Ceyms Nataşa Rostova, Ceyms Norton isə Andrey Bolkonski obrazını canlandırır.

Yaradıcı heyətin verdiyi məlumata görə, çəkilişlər Rusiya, Latviya və Litvada aparılır. Rusiyada serialın premyerasının nə vaxt olacağı isə hələ məlum deyil.

Oxucuların nəzərinə

Tərcümə Mərkəzinin nəşr etdiyi (Xuan Rulfo – “Pedro Paramo”, Matilda Urrutia – “Pablo Nerudayla yaşanan ömür”, “Latın Amerikasının romanı”, “Xilas yolunun yolçuları”, “Bəşəri poeziya”, Ernest Heminqey – “Qadinsız kişilər”, Akutaqava Rünoske – “Tanrıların istehzası”, Jasmina Mixayloviç – “Xəzər dənizinin sahillərində”, “Serbcə-Azərbaycanca lüğət”, “Sözün Aydını”, Oljas Süleymenov – “Az-Ya”, “Candles (101 verses)” (şeir antologiyası) kitabları şəhərin aşağıdakı kitab mağazalarından əldə edə bilərsiniz.

- Akadem. Kitab mağazası
- Kitab klubu mağazası
- Akademiya Kitab Mərkəzi
- Kitab.Az mağazası
- (28 may metrosu ətrafındakı kitab mağazaları)

Rusiyanın ən böyük nəşriyyatlarından olan “Azbuca” payızda Orxan Pamukun “Beynimdəki qəribəlik” adlı romanını çap edəcək. Nobel mükafatçısı bu əsəri altı ilə ərsəyə gətirib. Əsər səyyar satıcı Mövlud və onun sevgilisindən bəhs edir.

Onu da qeyd edək ki, indiyə qədər Orxan Pamukun “Cövdət bəy və oğulları”, “Səssiz ev”, “Bəyaz Qala”, “Yeni həyat”, “Qar”, “Mənim adım qırmızı”, “Əvvəlki rənglər”, “İstanbul: xatirələr şəhəri”, “Qara kitab” və “Məsumiyyət müzesi” əsərləri rus dilinə çevrilib.

Orxan Pamukun “Beynimdəki qəribəlik” əsəri “Cövdət bəy və onun oğulları” əsəri kimi bir ailənin tarixçəsindən bəhs edir. Ancaq bu əsər kənddə yaşayan ailənin həyat tarixçəsinə işıq tutur. Əsərin baş qəhrəmanları Anadoludan İstanbulla pul qazanmaq üçün gələn adamlardır. Onlar İstanbul ətrafında qeyri-qanuni gecəqondu tikib yaşayırlar. Paralel olaraq baş qəhrəmanla yanaşı onun doğmalarının, qohumlarının və qonşularının da həyatı təsvir olunur.

Orxan Pamukun başqa romanlarında olduğu kimi bu əsərdə də hadisələr böyük bir zaman kəsiyini əhatə edir. Romanda hadisələr 1954-cü ildən 2012-ci ilin mart ayına qədər davam edir. Tarixi fonda soyuq müharibə və türk hərbi qüvvələrinin Kipri zəbt etməsi, Sovet İttifaqının süqutu dayanır.

“Beynimdəki qəribəlik” əsərində Pamuk İstanbul məişətinə də yer verib. Ona görə də tənqidçilər artıq əsəri yazıcının “Masumiyyət müzesi” əsəri ilə müqayisə etməyə başlayıblar.

Orxan Pamuk təkcə “Səssiz ev”, “Mənim adım qırmızı”, “Qar”, “İstanbul: Xatirələr şəhəri” kimi əsərləri ilə deyil, həm də fəal vətəndaş mövqeyi ilə fərqlənir. Bəzi çıxışlarına görə o, hətta məhkəməyə də verilib. Həmin dövrdə Pamuku Joze Saramaçu, Qabriel Qarsia Markes, Günter Qrass, Umberto Eko, Con Apdayk, Mario Varqas Lyosa və başqa tanınmış müəlliflər müdafiə etmişdi. Sonda məhkəmə yazıcını 6 min lirə məbləğində cərimə etmişdi.

Hazırladı: NARINGÜL

Orxan Pamukun yeni romanı rus dilində